

TRACTATVS
NOVI
DE POTV CAPHE;
DE
CHINENSIVM THE;
ET
DE CHOCOLATA

PARISIS,

Apud PETRUM MUGUET.

M.DC.LXXXV.

Ibric vel Olla ad decoctionem Café
Planta Café
Instrumentum ad torrefaciendam Cafam
Faba Café

BIBLIOPOLA Lectori Salutem.

TAnto applausu excepta sunt Opuscula hæc de *Chocolata*, *Caphé*. & herbâ *Thé*, Gallico idiomate nuperrime emissa, ut iisdem carere Rempublicam Medicam nefas esse crediderim: De his ante aliquot retrò annos, peregrinantium cura & studio ad nos transvectis, multa circumferuntur, dubiæ fidei, ab iis quippe tradita qui ex traduce notitiam illorum consequuti sunt; Conscribendi vero materiam suppeditavit Vir Clarissimus, qui mores hominum multorum vidit & urbes, ac terras alio calentes sole, natales videlicet exotico-

ã

rum illorum simplicium, peragravit & perlustravit; Idem quo ritu indigenæ colligunt, præparant, & in proprios usus flectunt, oculatus testis tabellis consignavit: Illorum mos cum in Europæos transmigraverit, adeo ut non minus apud hos quam illos exoticorum illorum usus increbescat, saluber aut insalubèr prout dextrè aut sinistrè usurpantur; medicaminum quippe classi accensenda, ægris potius quam sanis consentanea, ea propter manum Medicam requirebant documenta à Viro Clarissimo suggesta, qui nudam à se observatorum patrio in illorum solo historiam tradidit. Onus in se suscepit, quanquam gravioribus intentus, Vir Excellentissimus, Illustribus accensendus, D. D. *Iacobus Sponius*, Medicus

cus Lugdunensis, magni *Caroli*, Parentis, eruditionis & politioris literaturæ ex asse hæres: Ille civibus suis primo observata illa Gallica lingua conscripta dicavit, tribus Tractatibus (unicuiq; simplici suum assignans) distincta; postea eadem Latinitate donari curavit; ratus se rem non gratam modo, sed & utilem cunctis Philiatris facturum, in alias regiones, quæ Gallica lingua non utuntur, evulgando, & publici juris faciendo: Materiam, quam superat opus, à Viro tanti nominis excultum, benevolo animo excipe Lector, & laboribus nostris fave.

TRACTATVS DE POTV CAPHE'.

INFINITA Dei benignitas atque potentia creaturarum conservationi ultrò & abundè providit. Is ob oculos & quasi præ manibus nostris posuit ea omnia quibus aut pro alimento aut remedio utamur, quæque sanitati conservandæ aut restaurandæ conducere possunt. Nulla nobis magis apta videntur, quàm quæ apud nos germinant: sed curiosus & irrequietus hominis animus, alia è longinquo sollicitè quærit, patrium negligens solum ut remotum fodiat. Inde fit, ut in Medicina nulla hodie pharmaca magis in promptu sint quàm quę nobis ab Oriente allata sunt: quasi ve-

rò fœcundior ſit ſol ubi oritur, quàm ubi occidit; quaſi Novercantem naturam accuſaremus, quæ Animali cuilibet prout ipſi convenit ſapienter, ubi naſcitur non ſubminiſtrarit unde ſuſtentetur & conſervetur: ſordeſcunt domeſtica, peregrina laudantur.

Non eſt igitur quod miremur, homines contemptis periculis impenſiſque per mare per terras in remotas curſitare regiones, ut rara, nova & ſi Deo placet ſalutifera ex India utraque & remotiſſimis terræ plagis quotidie nobis afferant, inter quæ non infimum meretur locum Arabicum Café: cujus eximias vires ſcrutari mihi animus eſt, legitimumque uſum indicare breviori & clariori quâ potero methodo.

CAP. I.

Quid ſit Café & de genuino illius nomine.

CAfé eſt leguminis peregrini ſpecies, magnitudinis noſtratium fabarum

barum à quibus non admodum abludit, rotundum ex una parte ex altera planum cum fissura in medio, coloris inter candidum & flavum subobscurum: involutum duplici cortice, interiori admodum tenui & ejusdem coloris ac granum ipsum, exteriori verò subnigro & satis crasso: verùm ad nos fertur plerumque decorticatum: arbor cujus est fructus similis est Evonymo, teste Prospero Alpino in tractatu de plantis Ægypti, vel etiam nostrati Ceraso, tum in foliis & ramis, tum in magnitudine; frutex enim est tenuibus ramis, exiguis foliis, æquis, crassis & viridentibus semper, citò tamen deciduis remanente fructu donec perfectam maturitatem assequatur. At meliùs innotescet ex tabella initio hujus tractatus exhibita. Autores qui de Café sermonem fecere illud ad fabarum genus referunt ob affinitatem quam cum illis habet: quinque & viginti ab hinc annis adeo paucis innotuerat in Gallia, ut à pluribus Morum nuncuparetur, prout in quodam folio

Lutetiæ Typis dato legere eſt, cùm tunc in Gallia ſorbitio hæc in uſum revocari inciperet. Imo & nunc etſi invaluerit, mirum quantum circa ejus nomen & qualitates Autores diſcrepent. Quidam antequam in pulverem redactum ſit nominandum eſſe cenſent latinè *Bunchum*, gallicè. *Bon.* alii in pulverem redacto alia & varia nomina ipſi imponunt, nempe *Café*, *Cophé*, *Cavé*, *Cavet*, *Cabué*, *Caveah*, *Chaubé*, *Choana*, *Chaona*, *aut* *Cahueh*. Interea referam quæ ad me Alepo acerrimi ingenii vir (*a*) ſcripſit hac de re, conſultis eruditioribus indigenis.

Fabæ de qua ad me ſcribis nomen, inquit, Arabiæ unde illam habemus idiomate eſt *Cahoüeh*, Arabi enim; v. cõſonans ut cæteri populi non habent. Turcæ aliique Orientales pronuntiant *Cahué*, originemque deducunt à *Cohuet* quod eſt robur: ſic nuncupantes quia ejus effectus inſignis eſt Corrobare. Hæc ille, verùm nos in hoc tractatu

(*a*) Dominus Eques D'Arvieux Conſul pro Gallis.

Caphé

Caphé voce apud Europæos magis notâ perinde uti non dubitabimus.

CAP. II.

Quibus in locis germinet Café & quantum illius quotannis ad nos perfertur.

EX omnibus terræ plagis sola *Yemen* nunc dicta olim Arabia felix Café progignit, unde quibusdam Fabæ Arabicæ nomine non malè donatur. Nascitur absque cultura in illius vastis campis meridiem versùs. Hinc collectum *Moram Louheïam*, inq; alios maris rubris portus transvehitur. Mox cymbis *Geddam* defertur maritimam Arabiæ Petrææ urbem ditionis Cheriffi *Meka*. Illic navibus, triremibusque imponitur, & ad maritimam itidem urbem *Sues* duas & viginti leucas circiter Caïro distantem amandatur: quò singulis annis viginti quinque millia Saccorum, quorum singuli 300. libras continent, Camelis apportari solent,

Præterea decem aut quindecim millia ejuſdem ponderis Mercatorum *Caravana* Medina cum Peregrinis Prophetæ devotis redux in Ægyptum & ſyriam affert. Arabeſque non paucam etiam copiam ad celebres Mekæ nundinas deferunt.

Multi aſſerunt, orientis incolas priusquam Arabicam hant Fabam venum exponant, ne alibi ſeratur germen illius extinguendi cauſâ illam in aqua fervefacere, aut in clibano calente aliquandiu detinere. Alii quibus aſſentior, in contrariam eunt ſententiam, huic innixi rationi. Si verum eſſet inquiunt, Café fervefactum aut clibano leviter torrefactum fuiſſe, pauca ipſius grana, antequam ex Arabia transferrentur, ſuo cortice induta remanerent. Ille enim cortex tenuis admodum exiſtens igne quantumvis levi in pulverem decideret, cùm tamen plura cortice adhuc cum involuta nobis occurrant huc allata: præterquam quod ſaporem, odoremvè quendam torridum, quibus tamē carent, impertiretur ignis.

Nec

Nec mirandum in ſola Felice Arabia paucos duntaxat agros huicce Fabæ procreandæ aptos eſſe. Haud diſpar res agitur circa gummi arboris thuriſera, quæ quidem arbor in vaſtis circa Sinaï montem planitiebus, juxta mare rubrum creſcit copioſiſſimè, at illinc ſemidiei itinere vix unam reperias, & ſi fortè quædam naſcatur perpuſilla eſt & gummi deſtituta. Ita omnibus notum eſt, res nonnullas aliquo in loco abundè provenire, alio verò propinquo deſiderari. Caſſiam optimam in certis Ægypti agris reperire eſt, in alio aliquot milliaribus diſſito aut nullem, aut nullius planè pretii: ita ut verbi gratiâ, *Peluſium* quadringenta aut quingenta centi pondia quotannis ſuppeditet, *Rouſſetum* verò circiter quindecim milliaribus diſtans, aut penitus nullam ejus arborem habeat, aut fermè ſterilem.

Cap. III.

A quo tempore potio Café nobis & Orientalibus in usu sit.

A quadraginta circiter annis tantùm in Gallia Café innotuit, ejusque usus à quinque & viginti annis apud nos obtinuit. Ad id haud dubiè multùm contulit novitatis studium. Observatur in Cancellarii Baconis operibus ante quinquaginta annos typis datis tunc temporis Anglis nonnisi nomine notum fuisse, ejusque virtutes eos penitus latuisse. *Turcis*, inquit *Autor*, *quadam Plantæ species est*, *Café dicta*, *quam siccatam in pulverem redigunt*, *ut ex ea cum aqua calida fiat potus*; *eo se credunt animosos & ingenio acres evadere*, *sed immoderatè sumptus perturbat unde dignoscimus plantam illam ex remediis somniferis esse*: In quo certè fallitur, non ita facilè certoque asseri potest quandonam Café Orientalibus fuerit detectum. Verùm non dubium est, quin uno loco citiùs quàm altero

altero innotuerit; eoque per multos annos antequàm in vulgus abierit nonnulli potiti videntur. Si iis quæ mihi ex Oriente ſcripta ſunt fidem adhibeo, à duobus tantùm circiter ſeculis potui eſſe cæpit. Ita vulgari ac hodie, quod tamen in certum adhuc manet. Quandoquidem Ludovicus Baſſano, Antonius Menavinus & Franciſcus Sanſovinus qui ſcripſere primus anno 1645. ſecundus 1548. alter verò 1563. ubi loquuntur de tribus Turcarum potionibus & eas deſcribunt, nequidem unum verbum de Café pronuntiant. Quod ſi non eſt argumentum demonſtrativum, indicium tamen eſt ſuſpendendo judicio ſufficiens. Imo plures affirmant Turcis & eorum vicinis potum illum non fuiſſe admiſſum, niſi cùm ſultanus Helim debellavit Ægyptum annis ſcilicet 1517. & 1518. ubi illius uſum à longo jam tempore inſtitutum deprehenderunt. Hoc illi haud dubie ab Arabibus quibus Café à centum & ſeptem annis notum erat acceperant, ſi fidem iis adhibeamus quæ de hac re-

ferunt Moderni quidam Autores quorum libri ea opinione sunt referti Razim & Avicennam de eo sub nomine *Bunchi* disseruisse, verùm Velschius in suo tractatu de vena Medinensi probat *Bunchum* non esse Café Arabum, in ambigua voce errorem fuisse demonstrans. Adde quod Ebenbeithar asserat Bunchum esse *Nascaphthum* Dioscoridis, & *Ebenmarusi* notet in suo dictionario *Bunchum* esse radicem odoriferam: reapte Avicenna ipsum radicibus adscribit, quod minime Café convenit. Præterea contendit Velschius, Prosperum Alpinum accepisse *Bun* pro eo quod dixit Avicenna de *glande unguentaria*, Arabibus appellata *Ban*, referre possem locum Avicennæ sed qui ex hujus Autoris obscuro textu Fabæ nostræ Arabicæ notitiam quærunt, planè incerto nituntur argumento.

Marcus Paulus qui circa tertii decimi sæculi medium scripsit, quemque norunt accuratum, ne verbum quidem de ea in itinerario suo orien-

tem

tem verſus profert. Proſper Alpinus qui à circiter centum annis iter fecit in Ægyptum & poſt ipſum Veslingius qui ibi ſat diu verſatus eſt, primi ex Europeis de illo ſcripſere, id quod nos certiores facit, ſeculum cui Café detectio tribuitur, fortè non ita longè petendum eſſe. Apud omnes autem eſt in confeſſo hodie in Oriente in communem uſum ceſſiſſe & eo more ut ſingulis mane ubi ſurrexerunt & ſuas fudere preces, ſive domi ſive foris, cujuſcumque ſtatus, ſexus & omnis ferme ætatis, vel iteratum craterem quam *fingeans* nominant aſſumere ſoleant, ſtomacho non jejuno ut pluribus in Gallia mos eſt, ſed ab aſſumpto cibo. Magnates ante potum iſtum acceptum, jentaculum ſumunt quod prandii loco eſſe poſſet & quocum ad ſecundam uſque poſt meridiem horam cibo abſtinent. Mercatores & Mercenarii parùm panis huic uſui deſtinati, quem alicubi dicunt *Futier*, alibi *Quaqui* edere ſolent. Hujuſmodi panis juxta eam quam ac-

cepi figuram, panem buccellatum palmæ inſtar latum & planum refert. Verbò, & divites & pauperes ſingulis matutinis diebus antequam Café potent cibi aliquid ſumunt, perſuaſi id ſtomacho jejuno ſumptum in bilem converti ac quidquid in ſtomacho offendit in bilem immutare, ipſum arrodere, devorare & ad exinanitionem uſque debilitare, membra omnia gravedine afficere, appetitum tollere, anxietate, mœrore & impatientia animum cumulare, totum denique corpus dejicere. Hinc eſt quòd ad portas tabernarum Café, innumeri reperiantur vendentes *Futier*, buccellatos alioſque artopticios panes, quos potaturi manducandos emunt, experientia edocti illud hac cautione ſumptum ſalubrius eſſe: quod locum dedit proverbio, inter eos obtinenti, ſi ante Café ſumptionem nihil haberent manducandum ſuæ togæ globulum deglutiendum eſſe aut eo abſtinendum.

Interim

Interim, Orientalium pace dicam Medicinæ haud perientissimorum, quotidianâ experientiâ comprobatur in nostris regionibus illud etiam jejunos juvare; quamvis fatebor jam pastis esse salubrius, maximè si contra stomachi incommoda adhibeatur. Circa hæc tamen nullas certas possumus præscribere regulas. Pro vario uniuscujusque temperamento varias necesse est habere rationes, cum remedia & alimenta inequalis sint virtutis juxta diversa quibus applicantur subjecta. Hæc apud Turcas opinio invaluit potionem hanc non sanitati solùm sed nutritioni quoque multùm conducere; quod Eruditi humori Oleagineo Café à natura insito adscribunt; quippe Qui non solum fermenti æstum temperat, impedit ne stomachi menbranas vellicet cibi appetentiam retardat, sed etiam materiam quamdam in succum nutritium convertibilem suppeditat, spiritúsque reficit, utuntur eo pauperes, quo sumptui parcant; & revera plu-

res in illis regionibus mihi amici, Literis me monent operarios quosdam haustis mane aliquot crateribus, & aliquot aliis per reliquum diem, ipsum absque cibo transigere. In hisce autem regionibus hanc qualitatem saltem non adeo sensibilem ipsi inesse non deprehendi; Cùm verò idipsum à pluribus viatoribus habeamus Confirmatum lubens credo, rationem discriminis hujus ex parte esse in eo, quòd è remotis adeo regionibus huc allatum multum de virtute sua deperdat. Eoque magis animo insidet hæc opinio, quod ipsam amplectatur Dominus Bernier in illis plagis versatus proque maxima sua sinceritate credendus. Exhibebo sub finem quæ in literis quas ad me dedit super hac re disserit.

Turcis generatim non satis est Café potare in privatis ædibus, invisunt etiam tabernas quæ plures sunt in locis urbium clarioribus, quasque *Cahué kané* nuncupant. Illuc singulis ferè horis potatum se conferunt, nulla

ſtatus habitâ ratione, & poſt diverſos itus & reditus magnam ibi diei partem tranſigunt confabulando, nec rei cuipiam certi argumenti ſeſe adſtringendo, licèt quamlibet materiam ſui juris faciant. Sermocinantur interdum de rebus publicis, interdum figmentis joculis prout quiſque ad lubitum fingit ſeſe oblectant. Tabernarum domini, quo magis rationibus ſuis ſtudeant commoditates ac omnigenas voluptates iis conciliant. imo varii generis muſicos qui alliciant & oblectent ſumptibus ſuis detinent. Frequenti adeuntium multitudine celebrantur illæ domus, imprimis ad tertiam & quartam poſt meridiem horam, quod tempus precibus, quas *Laſſero* aut *Quindi* appellant, dicatum eſt: tunc Catervatim illuc confluunt velut ad oblectationem qua vix abſtinere poſſent. Café non plebeiis ſolùm Commune; apud Magnates etiam in officiis urbanitatis exhibendis oblectamento eſt, &, ſi deſideraretur parum placeret

congressus. Supremi Regiæ Ministri sicut ex civibus minimi, ipsum tenentur offerre potum omnibus qui ipsos conveniunt, id si intermitterent in usu & urbanitate multùm delinquerent. Visirius ipse ne ullum quidem Legatum in concilium advocat, quin ipsum Café adjunctis Sorbeto & suffitu excipiat; Contemptui alioquin tribueretur. Verùm aliquandò non offertur suffitus durante scilicet Ramadam quod Turcis tempus est jejunio sacrum. Adeo usque Religionis suæ zelant leges, ut si quàm minimum odorarentur jejunij violati reos sese crederent, & eodem Religionis animo etiam si aliis Café offerant, illo tamen ut abstineant diligenter cavent. Verbò, in Oriente & maxime apud Turcas in exhibendo sibi invicem honore, Café ut præcipuum adjungitur & ideo inter epitheta quibus illud insigniunt honorabile dicere solent.

CAP.

CAP. IV.

Quomodo Café fuerit detectum?

IN dubium revocari non poteſt quin Deus in rerum primordiis cum terram juſſit herbas, arboréſque producere, qualitates pro ſua voluntate ipſis indiderit. Stante hoc principio, certum eſt Café ab origine illis omnibus qualitalibus propter quas tanto cum ſtudio illud requirimus prædi-tum fuiſſe. Nec tamen ideo eas ab omni ævo fuiſſe notas opinandum eſt: per multa ſecula non ſolùm tectæ remanſerant; ſed etiam quid eſſet Café planè ignorabatur. Deus tamen qui has facultates ad hominis utilitatem ipſi indiderat, noluit ut ob ejus ignorantiam ipſarum uſu privaretur; huncque theſaurum, quo tot populi gaudent demum è tenebris erui voluit. Media ad hunc finem adhibita divinam providentiam ita prædicant ut nemo ſit qui eas addiſcere dedigne-

tur. Quæ ſuper has re proferam, deprompſi ex diſſertatione Fauſti Naironis Maronitæ Linguarum Chaldaicæ & Syriacæ in Collegio Romano profeſſoris, quæ extat in Italorum Eruditorum Ephemeride, anni 1671.

" Cuſtos, inquit, Camelorum aut " Caprarum, ut exiſtimant alij, qui- " buſdam Monachis retulit, nonnun- " quã Capras aut Camelos ſuos noctes " vigilando & ſaltando tranſigere, id " quod Abbas pabulo tribuendum ſta- " tim conjecit. Cujus ut certior fie- " ret, in loca tunc temporis pecudi " frequentata, ſe contulit & animad- " vertit, illam die nocti quam Saltan- " do egerat anteriori multos certi cu- " juſdã generis occurriſſe frutices, quo- " rum fructus veriſimiliter comederat. " Nonnullos itaque eorum qualitates " inveſtigandi cauſa Collectos aqua " fervefecit & liquore epotato ſom- " num averti deprehendit, quo mo- " tus, Monachis ſuis ne officij nocturni " tempore dormirent potandum præ- " buit. Res ex voto ceſſit; & paulò

poſt:

" post multas fructui illi salubres esse
" qualitates detectum fuit. Quapropter multis desiderabilis evasit, maximè autem ipsius mercatoribus
" quippe qui in grati animi fidem
" preces privatas & solemnes sacrant
" *Sciadli & Aydro* quibus Monachis hujus fructus investigationis tribuitur
" honor.

CAP. V.

Observationes pro deligendo Café; modus convenienter ipsum torrefaciendi; & quibus cautionibus in farinam redactum conservetur?

PRiusquam loquar de modo Café torrefaciendi; quasdam, necessum credo, prælibare cautiones quibus convenienter eligatur. Paucis id agetur. Memoria tantùm tenendum est, Cùm Café sit de leguminum genere hoc illi commune esse cum aliis leguminibus, quòd quò minùs exsuccum est, eo melius sit. Insuper observan-

dum an ſordibus quibus pondus illius augeretur, quibúſque de ſua virtute amitteret, purgatum ſit. Optandum eſſet ut vetus à recente probè diſtinguere poſſemus, certum enim eſt Café quò vetuſtius eſt eò minus valere, quo plus enim ſiccatur eo plùs de ſucco & de ſapore ſuo evaneſcit. Sed hæc captu noſtro majora ſunt. Nec video quomodo quis in hòc fraudem vitare queat, niſi, ut ſoleo identidem Café ex locis proximis ſibi deferendum curet; nec id tamen periculo nos eximit. Sunt qui ipſum coloris flavi obſcuri & levem, ſubalbo & gravi anteponendum eſſe cenſent. Ea ſunt quę hac in re hucuſque deprehendere potui.

Si dixero Café quale ab Oriente defertur, in ſe habere qualitates quas illi tribuimus & ipſum non habere, Contradictorium videbitur. Attamen hoc certo certius eſt. En quam do rationem. Sumatur Café, quale illud accipimus, Contundatur & ferveſiat, aliquot ex eo Calices hauriantur nullius

lius erit effectus. Sed si dum torresit, illi ut par est coctionis gradus addentur & farinâ fervefactâ crateres aliquot sorbeantur, eæ inerunt quæ ipsi tribuuntur qualitates. Hoc probat virtutem Café, licèt ipsi à natura insitam, eam tamen velut extinctam esse, nisi ignis ope excitaretur. Etenim non nisi torrefacto utimur, quia experientia Compertum est illius corpus ignis vi penetrari & Phlegma quo irretiebantur ejus spiritus exhalari, ideoque illud aperitivum & stomachicum effici : Cujus rei causa est sal aliquod fixum & humor quidam oleaginosus ipsi proprius, ut inferiùs patebit. At non nisi longo usu, torrefactionis gradum discimus. Si nimium aut minùs quàm par sit aduratur inutile redditur, id quod invictè probat ad torrefactionem convenientem & utilem peragendam, medium tenere maximi esse momenti. Multi hujus artis se jactant peritos, sed pauci illam callent, non dicã solum in Gallia, ubi tot habemus hujus farinæ ho-

mines qui cum peritiâ ſint admodum brevi, tamen eruditiſſimi & omniſcij haberi volunt, ſed etiam in Oriente ubi frequenti uſu Café, ij ſaltem qui illud vendendo toti ſe dant omnia præparationi requiſita edoceri debuiſſent. Hoc adeò verum eſt ut Dominus Bernier qui Caïri, ubi multum Café conſumitur ſat diu verſatus eſt, duos tantùm fuiſſe tabernarios perfectè torrefaciendi Café peritos famam proclamare teſtatur. Interim qui committuntur in hoc errores cauſam eſſe opinor cur minùs hic ſuos effectus ſortiatur. Longè aliter ſe res haberet ſi plerique eorum qui illud torrefaciendum ſuſcipiunt, tandem ſe huic arti impares eſſe ſibi perſuaderent, & iis acquieſcerent quos longa & frequens experientia edocuit. At non ſperem illos hoc conſilio ad ſanam de peritia ſua opinionem adductum iri, qui potiùs miſeratione digni ſunt. Ego, ſi præjudicia tollere nequeam, eorum tamen ignorantiæ providere tentabo. Patefaciam igitur, quod conveniens

Café

Café torrefaciendo & utiliter potando deprehendi, tum experientiâ propriâ, tum amicorum, quorum aliqui maximam vitæ partem in Oriente commorati sunt, quos quoque mos Café potandi, attentos & Curiosos circa minima quæ ad rectam præparationem sunt adhibenda, reddidit.

Torrefactio.

Accipe quæ torrefacere vis grana *Bun*, (voce illa impræsentiarum utor, ut sententiæ eorum me accommodem qui priusquam in pulverem redactum fuerit, *Café* vocandum esse negant) dummodò duarum aut trium librarum, pro singula vice, quantitatem non excedat: quo minori enim quantitate sumuntur grana eo melius torrefiunt. Sartagini aut æneæ lanci, vel si mavis pelvi fictili, superpositæ igni carbonum probè sine flamma tamen accenso injicias, cura deinde ut statim atque ipsa incalefieri animadverteris cochleari ferreo vel spathulâ indesinenter agitentur,

& ſic ſingula grana æqualiter ignis vim recipiant donec ſemi-uſta appareant; Cavendo maximé ne ulterius procedat uſtio; quod tibi innoteſcet cùm colore caſtaneo & ſubnigro grana tincta videbis, tùncque igne eximas. Si debitè peracta fuerit, jucundum veluti panis aduſti odorem ſed cephalicum & ſtomachicum magis percipies. Torrefieri etiam poteſt in vaſe ex ferro albicante aut cupro ſtanneo confecto, quale videre eſt in tabella quam initio hujus Tractatus exhibeo, quod quidem granis impletur, tegitur operculo & ad ignem carbonum valdè accenſum circumagitur donec ſatis torrefacta ſint. Hoc pacto haud dubiè, minori quantitate ac in pelvi fictili detecta volatiles partes evaneſcerent, indéque melius evaderet. Licèt tamen modum iſtum pluries experiri conatus ſim, nunquam res ex ſententia ceſſit, aliorum fortè voto & experimentis ſuccedet. Grana decocta contundes & in pulverem rediges: non multùm minutè con-

Concisa Orientalibus placent, Gallis verò ita tenuia ut subtilissimum cribrum subire queant. Granis decoctis & contusis apprimè cavendum ne evanida fiat farina, huic enim magis est obnoxia quàm vinum ipsum; & si semel vappida sit, nulli rei amplius conducit, ejus qualitates enim non modò debilitantur sed penitus pereunt, quod nunquam satis vitare debemus. Curandum igitur molito grano, farinam corio adipe exteriùs uncto aut cerato includi, ita ut nec per corii poros nec per sacci suturas ullus aëri detur aditus subito igitur stringendus saccus ad Café superficiem usque nec nisi ad usum aperiendus, túncque cochleari utendum est, ut protinus & cum omni diligentia religetur. Ratio hujus est, quòd virtus Café maxima in spiritus qui per torrefactionem elevantur consistat, qui si evanuerint, nonnisi magma aut insipida quædam farina mucidum & situm redolens superstes erit, illiúsque decoctio æque injucunda est ac sani-

tati noxia. Hoc animadvertere eſt, cùm farina loco odoris panis calidi & aduſti, mucidum olet. Quò diutiùs aſſervatur, eò minoris eſt virtutis, in dies odorem & ſaporem balſamicum qui igne excitatur aëre verò diſſipatur, amittendo. Minima igitur & quâ ſolùm opus eſt quantitate, pro ſingula vice & ipſum ſumendi imminenti tempore molendum eſt, ut majoris jucunditatis & utilitatis ſit potio. Hac ut pote præſtantiori methodo utuntur Arabiæ deſertæ incolæ; moleſtus tamen eſt iis qui jucunditatem ſine curis expetunt. Interim aliter agere & in tertium & quartum menſem congeſtam ſervare farinam, præcipuum negligere eſt. En deſcribo modum facilem quo in torrefaciendo Café nunquam aberres. Si autem ſemel Café inveneris tuo temperamento ſanum, illius in ſpecimen pugillum aſſerva, & torrefaciendo cùm ipſum prope coctum videris quædam ex intervallo contunde grana donec farina eodem colore imbuatur.

tur. Hac cautione vix intento fru-ſtraberis.

Quamvis multis è locis acceperim, Café corticem æque ac ipſum granum uſurpari, hoc tamen miſſum facio duas ob rationes. Prima, eſt quia non majori virtute quàm Café Cortex pollere obſervetur altera verò quia Licèt ita ſe res haberet parva adeo Corticis quantitas nobis adfertur, ut nonniſi in pauxillum tempus Comparare poſſemus.

Cap. VI.

Quomodo ad potum farina Café ſit Coquenda? quâ quantitate & quo pacto ſit inſumenda?

Ex capite præcedenti patet, quantùm referat, Café ut utilitati vertatur, debitè torrefieri; in hocce verò videbimus, non minùs intereſſe, ſi amabilis ſperetur effectus, ut farina debitè coquatur. Non inficior tamen, quod cùm tot in poſteriori hac fari-

næ præparatione obſervanda & cavenda non occurrant, rem feliciorem plerumque ſequi exitum ſi curæ, cordique ſint, ea quæ dare in procinctu ſtamus conſilia ad decoquendum Café ſpecies nonnulla vaſis æenei intus & extus ſtanno obducti in Oriente adhibetur cujus ſtructuram ex arte Gallis noſtris aſſequi nondum datum eſt. *Ibriq* eam ſicut & ollas & vaſa alia anſata, appellant. Ejus figura initio hujus libri exhibetur, & huic uſui maximè mihi videtur appoſitum. cùm venter ejus admodùm tumidus, recipiendæ vi ignis ſicque celeriùs aquæ coctioni promovendæ ſit idoneus; ejus verò collum, utpote anguſtum, volatiles Café Spiritus, quique potiſſimam ipſius partem conſtituunt, retinere ſit aptum. Hæc tamen ſi deſideretur, anſata quævis olla plumbagine, aut cuprea ſtanno obducta & huic unico uſui deſtinata uti licebit, cui aquæ craterem infundes decem aut duodecim unciarum pondus non excedentem igniculo virido

car-

carbonario imponatur, eique cum aqua aliquantulum fervuerit circiter trium drachmarum pulverem injicias, sedulò cavens ne quidquam effundatur; pulvere enim aquæ immisso, illicò incredibili celeritate in spumam agitur. Curandum quoque ut quamprimum aqua ollæ labia attingere animadverteris igne amoveas, admovendam identidem usque dum duodecies Circiter efferbuerit aqua, ne quidquam effundatur etiam atque etiam cavendo; hoc enim si accideret in vanum fieret decoctio cùm omnes spiritus & sic omnis virtus evanesceret & penitus periret. Quo peracto olla igne amoveatur cineribus satis calidis imponenda ut decoctum caloris quantum poterit absque bullitione conservet ibique relinquatur donec magma fundum petierit & decoctio limpida & subflava supersit. Tunc inclinatione calici affundetur cavendo ne magma quod nihili est liquori remisceatur. Cæterùm hic potus non est continuâ serie bibendus

ſed tantùm ſorbillandus, quantùm poterit calidè quò calidiùs enim aſſumitur eò ſalubriùs. Lingua ne aduratur crateri non eſt immittenda ſed eâ mediâ inter labrum inferius ita extremis calicis proluere ut ferè ipſis non innitatur: Sic poſtea ſorbillandus. Potionis hujus ſapor aliquantulum amarus eſſe debet alioquin ſua non polleret virtute. Qui adeo delicati erit palati, ut pauxillum illud amaritudinis non patiatur, Café injecto mitiget Saccharo, quod ipſi majorem jucunditatem inducit, qualitates autem beneficas nonnihil minuit ſolámque caliditatem relinquit, præſertim ſi nimia quantitate addatur. Id ita conſuetum eſt Gallis noſtris & Pariſiis potiſſimum ut eis potus hic ut plurimum in ſyrupum quendam nigrum faceſſat. Hac mixtione non admiſsâ ipſis intolerabile videatur & admodum jucundum amaritudine ſublatâ celebrant. Verùm equidem eſt Café ſuis qualitatibus inſtructum & recens ipſo uti incipientibus & amaritudinem

nem averſantibus non arridere; ſed ubi parum huic potui aſſueverint nec amaritudinem ſapient, imo nec ſine illa ipſis placebit. Quod plurimi qui vel per ignorantiam vel parcimoniæ cauſa, ex prima infuſione aliam aqua recenti conficiunt prorſus contemnendum , ſingula enim ut utilis evadat pro ſingula vice tantum admittenda quia virtutem omnem abſtulit prima decoctio. Errant qui ad Café ſpiſſius reddendum , ipſum in olla ſubinde movent ut Chocolati inſtar turbulentam aſſumant ; magma enim, ut ſuperiùs dixi, nihil prodeſt & inter Orientales abjectiſſimi ſoli illud Café potandum aſſumunt. Stomachum gravat & tantùm nocet quantum limpida decoctio modo tempeſtivè moderate potetur , conducit. Unus aut alter crater ad maximum, mane jejunio ſtomacho aſſumptus,(quidquid cenſeant Orientales) ſufficiet abſtinendo à cibo aliquot exinde horis : Sicque ſingulis diebus ſemel potaſſe ſat erit niſi ad novos adhibendum crateres pe-

culiares inducant rationes. Qui ad stomachi invaletudinem levandam id adhibent eum non matutino tempore, Sed post prandium immediatè usurpabunt. Quo casu commodè satis Caryophillos aliquot contusos aut Cinnamomi tantillum injiciant, ut factitare in Oriente assolent quandoque etiam aliquot Cardamomi grana addunt: at apud nos usus iste nondum invaluit. Qui palato indulgent aliquas ambari grisæi essentiæ guttas aut parum sacchari ambato perfusi, aut aquæ florum arantiorum semicochleare, vel aliud quid odorati admiscere solent. Ad normam supradictæ doseos, pro una tantum persona descriptæ dirigere se quis poterit, ad majorem quantitatem prout plures erunt potaturi. Et eo plus aut minus quo recentior aut vetustior, magisque aut, minùs ustulatus est.

Alius adhuc coquendi modus multas ob rationes commodior usurpari poterit, eadem nempe quantitate superiùs descriptâ farina aquæ frigidæ injicia-

tur,

tur, subinde coquatur, & statim ac decoxerit, adhibitis supra notatis cautionibus, igne amoveatur. Qui modus Arabibus & in Oriente Magnatibus magis arridet, præsertim ubi iter faciunt, aut castra sequuntur.

Café pulvis, panè adusto, vel torrefactis fabis tertiâ parte augeri & alterari potest, ita ut versatissimi vix advertant. Periculosæ fraudis fomes lucrum est, quos enim non cogit auri sacra fames? Quibus non vacat, Café torrefacere aut torrefacientibus adesse, si meum sequantur consilium, non nisi ab illis quorum fides sibi probata sit comparabunt nec vilissimô emendũ quærent, si fraudem vitare satagant.

Cap. VII.

DE

Primis Café qualitatibus.

QUæ dixi hactenus, ad materiam viam sternunt; nunc in rei cardine versor, de primis enim Café quali-

tatibus hocce capite mihi differendum incumbit. In scholis primæ corporis mixti qualitates intelliguntur eæ, quæ ex unione principiorum ipsius resultant & ex quarum combinatione aliæ corporum dependent proprietates quæque à Peripateticis qualitates secundæ nuncupantur; ipsi enim omnia mixta quatuor elementis constare sentiunt qualitatibus suis stipatis calore, frigiditate siccitate & humiditate; unde hujus argumenti enucleatio pernecessaria est. Vix námque Lectorem de Café vi quibusdam morbis sanandis convincam, nisi demonstravero, qua qualitate id queat efficere. Interim hîc opus, hîc labor est; Antiqui enim authores qui de Medicina scripsere, ut plurimi artis veterani, cùm ad explicandas alimentorum & medicamentorum qualitates accedunt nihil aliud crepant nisi calidum, frigidum, siccum & humidum: Neotericorum verò cohors nihil quidquam altiùs preferunt quàm Acidum & Alkali, aut Sal Sulphur & Mer-

& Mercurium, filiis noſtris fortè jam alias meditantibus hypotheſes, quas novitatis ſtudium avide amplectetur, quod veſtibus. Ex alia parte, Phyſica ad quam quoque pertinet iſtud argumentum, me magis ac magis intricat, nam ſi corporum qualitates nihil aliud ſunt quàm vel figuræ, vel motus atomorum ut neotericis placet; non erit determinatu facile, num mixtis inſit calor aut frigus & Café ne ex talis aut talis figuræ atomis conſtet. Sic timens ne cui ſectæ aut Medicorum aut Philoſophorum diſpliceam, quorum rationes ſequar, ignoro. Interim miſſum facere argumentum & Lectoris voto deeſſe nefas eſt: itaque referam ea quæ à Medicis quibuſdam, ſelectionis judicij, tum ore tum literis didici.

In alimentorum & medicamentorum qualitatibus enarrandis. Quatuor primarum qualitatum mentio neceſſaria eſt: indocti enim ſicut & docti animadvertere ſolent utrum quod ore

ſumunt calorem aut refrigerationem ſaltem cùm actio eſt admodū ſenſibilis ipſis inducat. Sic ad dignoſcendum, utrum aqua vitæ, pipere, vino & omni aromatum genere incaleſcamus & è contra utrum Chicorio, lactucis, aqua & ptiſana ſimplici refrigeremur, nec Galenum conſuluiſſe nec Chimiæ ſtuduiſſe opus eſt. Contendant Phiſici & Medici an calor & frigus quibus afficimur ſint accidentia diſtincta realiter à propriis ſubſtantiis, aut ſenſationes, quas in anima excitant ad nervorum commotionem, quæ figurâ & agitatione ſuarum particularum aut ſulphuribus vel ſalibus ſuis fixis & volatilibus excitatur. Hoc ſanitatis noſtræ parum intereſt; lubens credam, hoc modo cujuſque corporum naturalium proprietatis ut alimentorum, medicamentorumque correctionis & præparationis rationes facilius indagari poſſe. At cum hæc ſingulatim deſcribere mei inſtituti non ſit; ſatis erit impreſentiarum, diſquiſiiſſe rationem primarum qualitatum ſeu

calo-

caloris & frigoris Café, donec in sequenti capite ubi de ipsius Analysi seu distillatione, in gratiam Chimiæ studiosorum plenius de iis disseram. Verum antequam definiamus quas habet proprietates, cum Medicis tenendum; res frigidas aut calidas, siccas aut humidas nuncupari, vel respectu eorũ qui iis utuntur, vel ipsarum inter se comparatione sic spiritu vini & vino incalescimus, quia ab iis solito magis agitatur sanguis: ptisanâ verò, jusculo vitulinæ carnis cyatho Limonatę, aut Cerevisiæ, & aliis hujusmodi potionibus refrigescimus, quia cùm iis minùs caloris insit quàm sanguini, illius motum minuunt, absolutè tamen iis quoque inest caloris aliquantulum; aqua vitæ enim ex cerevisia & ardens spiritus ex saccharo quod aquæ limonii componendæ insumitur extrahi possunt. Sic inter se comparata edulia, potus & medicamina plùs aut minùs sanguinem & corpus excalefaciunt. Hæc ut argumento meo accommodem, & quæstioni mihi proponendæ respon-

deam Calidumne an frigidum sit Café dico vino, exempli gratiâ, si comparetur frigidum esse, quia minùs activis & minùs inflammabilibus particulis constat, sed si cum aquâ, ptisanâ, limonatâ aliisque aquosis potionibus, Calidum esse, quia amaritudinem & acutum saporem aliquem aquæ, sanguini verò spiritibusque plus motus quam aliæ aquæ potiones communicat; præterquam quòd Café Calidi epoti actualis diutius spirituum motum conservat. Temperatum igitur hac notione rectè censebitur ad secundum dico Café respectu potantium si sint temperamenti frigidi & phlegmatici Calidum esse quia majorem chylo & sanguini pituitosos humores attenuando agitationem conciliat. Frigidum verò, igneis temperamentis, in iis enim agitationem sanguinis nimiam temperat, quia multâ aquâ dilutus & partibus terrestribus implicatus minuit humorum ebullitionem. Reipsa ipsius potores consultemus, alii ab eo calefieri, alii refrigerari se testabuntur. Nonnulli

nulli denique, nec melius nec pejus ab eo se habere dicent, quod temperatum esse & pro variis subjectis diversimodè agere significet. Temperatæ hujus qualitatis ratio, haud difficilis disquisitionis est. Café naturâ suâ, species est quædam leguminis glutinosi & terrestris quod ipsum in alimentum sumptum, sanguinem crassum & viscidum efficiendi & consequenter refrigerandi vi tantummodo polleret. Sed cùm torresit, phlegmatis pars consumitur, spiritus exaltantur, unde ejus particulæ subtiles & vellicantes fiunt: interim quia torrefactio haud vehemens est & particulas terrestres salis adhuc superstites habent quæ actionem præpediant, effectus moderatus & temperaturæ inter calorem & sæpius mediæ eveniat necesse est.

Ex his quæ Diximus hactenus, minùs nobis admirationis ciere debent, diversæ circa duas primas Café qualitates Authorum sententiæ quorum alii Calidum alii frigidum ut quo placet gradu illud definiunt quasi novæ artis

trutinam, corporum calore aut frigore ponderando aptam excogitassent. Abitror ex illis plurimos huic materię tractandæ adeo parum huc usque notæ haud satis invigilasse, aut ut ipsis cōniveamus, sub diverso respectu considerarunt Café. Et hinc in diversas abiere partes. Verùm enim verò, Circa siccitatem aut humiditatem ejus minùs deberent dissentire Auctores, quippe fatendum, rem tostam ut est Café non posse non communicare decoctioni qualitatem exsiccantem, quæ eò magis sensibilis sit quò potio illa quam omnes qui eâ utuntur diutericam esse norunt, de sero sanguinis aufert & sic exsiccandi vim habet; nec siccitatem hanc magnam esse putandum, modo caveatur ne magna quod siccissimum est epotetur, & aquâ diluatur.

Ex his omnibus concludo, eos qui hoc potu minus oblectamenti quàm sanitatis gratiâ uti voluerit, si suum temperamentum & malorum suorum originem ignorent Medicos artis suæ gnaros consulere debere; sicque, me

omnibus

omnibus iis quæ forte in hocce libro ſperantur conſiliis expedio; quamvis in ſequentibus capitibus hac de re ſuperſedere haud mens ſit: explicare tentabo juxta peritorum quos conſului ſententias, qui ſint morbi, quibus medendis generalim Café inſerviat. At priùs de Analyſi chimica & de qualitatibus ipſius ſecundis differere convenit.

Cap. VIII.

Analyſis Café; *quæ ſunt ipſius qualitates ſecundæ.*

UT nihil de Café intactum relinquam, penituſque ipſum cognoſcatur, ejus principia explicare atque Chimiæ operâ, de eo Analyſim experiri mihi animus eſt. Analyſis, (in gratiam ingenuæ hujus artis ignarorum dico) eſt reſolutio mixti in ſua principia ſenſibilia, ſeu diverſarum illud componentium ſubſtantiarum, quæ igne fit, ſeparatio. Dominum Caſſair-

filium, qui in hoc consilio me juvaret rogavi, Is pro humanitate & peritia votis annuit, & coram me ac erudito amico Sponio Medicinæ Doctore rem auspicatus est.

Café ut fabas cæteras distillandum esse censens ex puriori, accuratè lecto & optimo libram accepit, eoque retortam vitream lutatam ad dimidium implevit, ei magnum recipiens adaptans, lutatisque juncturis ignem per gradus applicans. Exiit primò phlegma limpidum instar aquæ, sequuntur vapores quos in liquorem sub rubicundum condensari vidimus, & liquor iste quò ulterius progreditur operatio, eò magis coagulatur crassiorque, nigrior & oleosior fit, nec etiam rectè lutata vasa impediere quominus laboratorium Café odore imbueretur. Intra octo aut novem horarum spatium absolutum opus vasa igne amovet ut refrigescerent ex iis inde substantias stillatas educturus. Ex recipiente extraximus tum phlegmatis, tum spiritus, tum olei ad dimidium circiter ponderis

deris materię quam in retorta posueramus. Caput mortuum in ea residuum libræ quadrantem pendebat, ita quod in operatione amissum est volatilium particularum, libræ etiam quadrantem æquabat. Quod apprimè notandum est ut Café volatilitatem atque inde rationem effectuum ipsi tributorum noverimus.

Oleum quod super plegmate & spiritus, butyri instar denigrati coagulatum erat haud difficulter à reliquo disjunctum est. Uncias duas circiter & drachmas quinque pendebat, quod ut cum singulis oleis chimicis accidit rectificatum colorem flavum subnigrum contraxit. Lixivij ope è capite mortuo calcinato salis fixi drachmam eduximus. Cumque vehementi satis ad calcinationem opus sit igne, inde fit ut sal illud valdè alkalisatum sit atque salis tartari instar ad gustum acre.

Quod verò spiritum ut salem volatilem spectat, in hac destillatione phlegmatis portionem secum semper abducit sal volatile, quòd illum liqui-

dum conſervat & hæc cauſa eſt cur ipſum rectificatione in ſalis formam reduci nequeat. Perſentimus tantùm ſapore peracuto magnâ ſatis volatilis ſalis quantitate phlegma impraegnatum eſſe, hæcque permixtio vocatur ſpiritus; qui flavus eſt; eoquòd ſecum vehat partem olei magis æthercam quę ipſum hoc colore tingit: impeditque quo minus acida cum ſale alcali volatili ſpiritui immerſo fermentent, illius enim poros obturat actionique impedimento eſt. At Alcali fixum è capite mortuo extractum , incineratione oleo ſuo omnino deſtitutum cum acidis haud ſecus ac cætera alcalia fixa fermentatur. Atque hæc duntaxat, Analyſi ſeparari potuerunt, quæ quamvis adeo ſimplicia videantur, iis tamen quæ deinceps de ejus effectis dicturus ſum fundamenti loco eſſe debent. His ita poſitis Fabæ noſtræ Arabicæ, proprietates, earumque rationes faciliùs apprehendentur. Sic temerè nimis aut hyperbolicè de ea loqui nemo me accuſet, ſi vires ejus altiùs extulero.

Ac-

Ac sanè ubi Café sulphure & sale volatili plenum esse, quis pro comperto habebit, ipsum nutrire somnumque avertere non mirabitur. Utriusque ratio patebit, ex eo quòd sal volatile & oleum arctissimè unita, activitate somnum fugant, & eodem tempore lentore suo alimentum præbere aptissima sunt, Oleum etenim particulis ramosis & implicatu facilibus constans, sale volatili qui ipsi vehiculi loco est adjutum animal nutrire, atque sal humores rarefacere; spiritibusque in cerebro concitatis vigiliam provocare possunt.

Cùm ergo circa Café qualitates, nihil nisi præmissa Analyseos operâ eductus protulerim, non imitabor Simonem Pauli Daniæ Regis Medicum, qui tractatum de tabaco & Thé edidit, ubi in istius usum & ex occasione in Café acerbiùs invehitur; quamvis experimento nullo fulcitus, omne quod circa Café regerit, non alio nitatur fundamento quàm dictis quorumdam, qui illud & nimis exsiccare & viros effeminare opinati sunt. Hæc alibi expen-

dam, hîc autem cùm de ejus qualitatibus in genere agatur, Medicis qui frequenti usu ejus effectus aut damna animadverterunt, potius quàm eorum opinionibus qui de iis aliorum tantùm & forte imperitorum ore loquuntur fidem adhibere rationi longè convenientius videtur.

Primæ uti jam dixi *Prosper Alpinus* in suo de plantis Ægypti tractatu & in sua Ægyptiorum Medicina Café mentionem fecit. Hujusce inquit potionis facultas frigida est & sicca, aut potiùs ad primas qualitates temperata, propter aliquem ei immixtum calorem: hoc enim granum ex duabus substantiis constat aliâ nempe crassâ & terrestri quâ corroborat, aliâ subtili ex particulis calidis quarum ope calefacit, detergit & obstructiones tollit. Hæc decoctio saporem cichorei tincturæ non absimilem sapit, & expeditius obstructiones levat.

Veslingius qui post Prosperum Alpinum Ægyptum lustravit ejusque librum de Plantis, suis observationibus exor-

exornavit, de qualitatibus ejus differens illius corticem parum frigidum & ſiccum, nucleum verò quo utimur moderatè calidum eſſe dicit. Torrefactum amaritudinis ſenſibilis eſſe at Linguæ haud ingratæ, unde fit ut plerumque potio ex eo preparata nullam nauſeam procreet etiam ſatis magna quantitate. Addit præterea tragæas Cafeteas fieri. Hac de re unum & alterum amicum qui diu in Oriente degerunt conſului, illud ipſum uno ore ratum fecerunt haſque in Ægypto uſitatiſſimas eſſe plurimique æſtimari aſſeverarunt. His motus ejuſdem generis tragemata condiri Curavi, eique qui rem ſuſcepit. Feliciter ſucceſſit: ſed verum fatebor perjucundi ſaporis eſſe non ſum expertus atque utrùm ulla virtute polleant incertus hæreo.

Recentiores Authores omnes poſt Veslingium & Alpinum conſentiunt Café ſtomachum roborare; corporis humores exſiccare, obſtructiones reſerare; vapores in cerebrum aſcendentes retundere; ſomnum avertere, innume-

rosque alios ipsi inesse effectus.

Non ingratè me facturum opinor si Medicorum testimoniis allatis circa ejus qualitates addam, quæ de eo hujus sæculi Peregrinatores nonnulli illustrissimi referunt. Chorum aperiet Petrus *della Valle*. Js in primo relationum volumine, quæ sequuntur annotat.
„ Inter Turcas potus niger obtinet qui
„ æstate valdè refrigerat, hyeme verò
„ calefacit, non mutatâ tamen naturâ,
„ eademque manente potione, quæ
„ calida epotatur. Majoribus & inter-
„ dum dimidiatis haustibus sumitur,
„ non inter cibandum sed cibo sumpto
„ palato scilicet indulgendi gratia, in-
„ ter potandum confabulantur amici
„ & raros reperire est congressus in
„ quibus potus iste nō celebretur. Hunc
„ *Cahué* vocant, illumque ex grano vel
„ ex fructu cujusdam arboris in Arabia
„ Mekam versus nascentis conficiunt.
„ Si Turcis credamus, multùm sanita-
„ ti conducit, digestionem juvat, sto-
„ machum roborat, catharrosque sistit.
„ Addunt quoque, ut jam notavi, so-
porem

rorem poſt cœnam fugere & ideo qui “
ſtudiorum cauſa vigilare volunt ſeſe “
hac potione præmunire. Alia plurima “
quæ addit Petrus dela Vallé quia ad “
rem parum faciunt miſſa facio ; nunc “
ad ea tranſeo quæ *Thevenot* non mi- “
nùs ſincerus & celebris ſcripſit.

Turcæ, inquit, potum habent perfa- “
miliarem , quem ſinguli diei horis “
uſurpant , quemque *Cahué* vocant. “
Potio illa ex grano in Arabia Mekam “
prope procreſcente conficitur. Illud “
in ſartagine aut alio culinario vaſe “
torrefaciunt , deinde contritum in “
pulverem admodum tenuem redi- “
gunt. Eam potionem ſumpturi, Cu- “
cumâ de induſtria factâ quam Ibrih “
vocant aquâ adimpletâ ipſum deco- “
quunt & inter decoquendum pulve- “
rem ad cochlearis menſuram tribus “
crateribus ſufficientem injiciunt ; eo “
ipſo quo decoquitur, igne amovetur, “
aut ſaltem motitatur ; alioquin ni- “
mium ſeſe elevando, extra cucumam “
deſiliret. Poſt duodecimam aut ad “
minùs decimam ebullitionem , po- “

tum crateribus ea porcellana ſuper “
pictum orbem ligneum diſpoſitis, “
infundunt ; adhuc ferventem offe- “
runt, & modeſtè calidum potatur, ſed “
repetitis vicibus, alioquin nullius uti- “
litatis foret. Potio illi amara eſt & ſub- “
nigra & aliquatenus uſtum redolet : “
eam dimidiatis hauſtibus ne aduran- “
tur aſſumunt, ideo in Cavehana (hoc “
nomine dicunt locum ubi vendibi- “
lem & paratam inveniunt) ex ſorbil- “
landi modo. Lepida reſonat muſica. “
Hæc fumis è ſtomacho ad caput “
aſcendentibus deprimendis, & ex il- “
lis nato dolori auferendo, admodum “
conducit; hæc quoque ratio eſt, qua “
ſomnum avertit. Cum Mercatoribus “
noſtris Gallis, multæ incumbunt “
exarandæ litteræ, totamque volunt “
inſumere noctem; ea ingruente, unum “
aut alterum craterem hauriunt. Sto- “
macho, corroborando etiam inſervit, “
digeſtionem juvat; verbo, ſic opinan- “
tibus Turcis, polychreſtum medica- “
mentum eſt, non minùs ac Chinen- “
ſium Thé. Quoad guſtum, qui ſemel “

&

& ſemel biberit, pro aſſueto habet, "
nec ulterius inſuavis eſt. Sunt qui ipſi "
Caryophillos & aliqua Cardamomi "
grana immiſcent, alii addunt Saccha- "
rum. Mixtione hac ſuavior quidem "
fit, ſed tantùm deperdit efficaciæ nec "
pauper nec dives eſt, qui hoc potu "
non gaudeat bino aut terno cratere "
ad diem; & hoc unum ex iis eſt, quæ "
maritus uxori ſubminiſtrare tenetur. "
Quamplurimæ occurrunt tabernæ "
Cahué vendibilis, ibique illud in ahe- "
mis capacibus decoquunt. Hæc loca "
inviſunt cujuſvis ſtatus homines, nul- "
la habita nec Religionis nec Profeſ- "
ſionis ratione, nec pudori vertitur eas "
frequentare. Illuc ad confabulan- "
dum ſe conferunt plurimi, foras ad "
tabernæ portas apponuntur ſcamna "
Cæmentitiæ ſtructura tapetibus in- "
ſtrata, quibus inſident ii quos præte- "
reũtes videre & auram captare dele- "
ctat. Huc ſolitò adſunt fidicines, ti- "
bicines & muſici plures à Cavahenæ "
Domino ut inſtrumentis & cantu "
continuo potatores alliciant, merce- "

de conducti. Cùm quis in Caveliana "
est & sibi familiares intrent si urbani- "
tatis aliquantulum sit Studiosus, ca- "
vebit ne ipsorum loculos pro potu "
acceptat dominus, pro quo, unico "
verbo opus est, clamando tantum, "
dum ipsis offertur *Cahué*, *Giaba*, quod "
sonat *gratis*. Sorbeto etiam utuntur, "
exquisita admodum potione, quæ "
conficitur in Ægypto ex saccharo, "
Limonii succo, moscho, Ambaro & "
aqua rosacea lautè quempiam qui eos "
invisit excepturi, primùm Cahue "
craterem potandum offerunt, sorbe- "
tum postea ac tandem suffitua. "

Eduardus Terry famosus peregrinator Anglus sermonem faciens de Religione Mogol, in relatione quam de itinere suo ad Indias Orientales scripsit asse- "
rit, plures quos vinum potare Religio "
vetat, loco ejus gaudere liquore quo- "
piam, qui si palato non sapiat, sal- "
tem valde ad sanitatem confert. Eum "
vocant *Cahué*, confectum ex farina "
certi cujusdam fabarum generis, eam "
in aqua decoquunt, cui nonnisi parũ "
saporis

ſaporis ſui impertit, licèt maxime "
digeſtionem juvet, ſpiritus excitet, "
ſanguinemque expurget.

Duloir in itinere ſuo Orientali, diſſerens de more Turcarum in obeundis viſitationibus, refert, ubi conſederint, herum acerram odorariam amicum prope poni curare, & ne ſuffimenti fumus evaneſcat, duos ex famulis caput amici ſtragulâ tegere, tandem ſuper Hypocrateram ligneam foliis, more Perſarum, depictam, capacem calicem, plenum ſorbeto offerre, deinde in cratere non ita capaci *Cahué*, potionem nempe ſufflavam, quæ nomen ſimul & colorem habet à grano quodam ex Ægypto allato in aqua decocto potio hæc, inquit is, nullius utilitatis erit, niſi calida potetur; adeo ut vix primoribus labris nec niſi repetitis vicibus deguſtari queat. Sapor ejus fumum quidem redolet, at illius in ſtomacho effectus experiuntur mirabiles, & vapores ad cerebrum aſcendentes deprimit.

Tædio efficerem lectores, ſi ſingula quæ hodierni peregrinatores referent

adjungerem; finem facient quæ profert Dominus *De Bourges* in itinerario Episcopi Berytensis ad Cochinchinam inter incommoda caravanæ in deserto sustinenda, notat aquarum raritatem, quas cum invenenerint maximam partem sunt infectæ, hac de re sic loquens pagina 40.& 41.

Cùm aqua quæ occurrit sæpe sit " vitiata, Turcę ut adversus incommo- " da quæ evenirent præmuniant sto- " machum, potionem sumunt quam " dicunt *Café*, quæque jam in quibus- " dam Europæ locis usu venire cæpit. " conficitur ex parvis fabis, in Arabia " Mekam propè productis, tantâ copiâ " ut illinc per totam Asiam & in omnes " fere locos quos incolunt Mahometa- " ni transferantur. Hanc sumunt vini " loco, cujus valde æmulatur effectus, " quippe quæ virtute pollet stoma- " chum corroborandi, digestionem " promovendi, insuper capitis vapo- " res expurgandi, fabas illas in sartagi- " ne torrefactas, in mortario in pulve- " rem reducunt & postquam furfur "

cribrum subiit, farinam istam nigram "
& semiustam spatio *Miserere* in aqua "
decoquunt, deinde quâ possunt cali- "
diorem epotant. Quamvis liquor iste "
gustui non abblandiatur sed potius "
amarum sit, nihilominus ob ipsius tot "
& tantos effectus maximi facere non "
desinunt; id quod Dei providentiam "
prodit. Cui quippe regiones quasli- "
bet, omnibus homini necessariis dita- "
re curæ est, nec dubitare fas est quin "
in aliis regionibus plantas æqualis "
virtutis reperire detur. "

Cap. IX.

De effectis Cafe, imprimis ad stomachi affectus,

PRimum quidem observa potum hunc licet satis calidum, modo debitè sit præparatum, nec palatum adurere nec aquæ instar eodem caloris gradu assumptæ, linguam lædere, quod fortè ita accidit, quia decoctio subtilissima istius pulveris parte permista est,

ſicque ejus actio aliquantulum præpedita, non tam facile atque aqua penetrare queat.

Metuerent forte mulieres pulchritudinis & elegantiæ ſuæ ſtudioſæ, ne nimius potus iſtius calor ſuos deformaret denigraretque dentes; at præterquam quod Orientales tantopere potu hoc gaudentes, dentes quàm cæteri populi non habent nigriores; ipſum Café magna diligenter adhibitum priſtinam dentibus munditiem reſtituit, quemadmodum & de tabaco ſuperſtes cinis albedinem, etiamſi fumus nigredinem dentibus inducat.

Notabilis maximè hujus potionis effectus editur in ſtomacho indubium quippe eſt, mirum in modum coctionem quæ ibi peragitur adjuvare; à multis etiam populis & Aſiaticis & Africanis imò & quibuſdam Europeis, quibus lex Mahometana uſu vini interdicit, iſtius loco uſurpatur. Aſt quos in hiſce regionibus habemus plurimos vini amantes audio ſuſurrantes, Café admittendum tantum eſſe ut vino ſubſti-

tueretur,

tueretur, verùm cum vitibus & uvis ſatis ſuperque terræ noſtræ abundent ecquid illius potionis peregrinæ, quæ nec vel tantùm poſſet.

Reſpondeo, certis caſibus Café vino eſſe præferendum, quemadmodum certis quoque caſibus illud iſti longo intervallo cedit. Quamplurimi ſunt cujuſque ſexus & ætatis abſtemii, quibus Café nonniſi utile eſſe poteſt; quotquot itidem febri aliqua, aut Cephalaegiâ aliâque invaletudine laborant, vinum non niſi noxium eſſe poteſt, cùm e contra Café valde ipſis ſit ſalutiferum.

In ſtomachis calidis & muſto plenis certa quædam diſtillatio artificiali ſimilis peragitur. Spiritus ſubito ſeparatur, in venas repit incitato motu ſanguinem agitat, cerebrique membranas lædit; quod reſiduum manet in ſtomacho eſt aut acetoſum quid aut tartarum vini, plegmate diſſolutum, quod tartarum ſi in inteſtina deportetur colicæ; ſi in renes, calculi; ſi in articulos, podagræ, cauſa eſt. Horum

nihil Café caufatur. Illius fpirituofæ, partes non adeo inflammabiles funt; nullum ineft ei acidum, quod ejufmodi incommoda poft fe trahat: adeo ut quælibet quantitate affumatur nullum capiti dolorem inferat, non inebriat, non calculum aut podagram gignat, prout in iis quæ fequentur id monftrabo. Itaque non eft quod inficientur, multis in locis Café vino longè utilius effe. Nec filentio præterire poffum, quod fententiam meam ratam facit, Café nempe extemplo folvere ebrietatem, eorum faltem qui vinô planè merfi non funt. Cujus rei en exemplũ. unus ex familiaribus meis largiter aliquando vino indulferat, & ne quid jocis deeffet, chartis ludebat, ftatim vini fumo obtenebratis oculis, adverfario imparerat, quòd cùm animadvertiffem ipfum in aliam cameram adduxi & Café craterem potandum dedi, quô hauftô ea animi ac oculorum libertate quâ jejunus lufit. Eo faltem nomine vini potoribus gratum effe debet. Ita aliquando in Anglia publicæ tabernæ

Café

Café quarum ibi ſupra fidem erat numerus, pro politicę ratione omnes prohibitæ ſunt, vini verò popinæ nequaquam, quia nempe in prioribus ſedate nimis de regni rationibus per potionem colloqui licebat, quod per turbulenta vini fumus non licet.

Café ergo primam coctionem mirabiliter juvat, omnemque ab ea perturbationem avertit. Primam coctionem appellant Medici, quæ perficitur in ſtomacho mutationem Alimentorum in ſubſtantiam albicantem & liquidam quæ dicitur chilus: qui ſi, ut pareſt, coctus & fermentatus ſit, nec ulla intemperie, aut inteſtinorum & primarum viarum obſtructionibus alteratur, laudabilis ſanguis fit cujus particulæ creſcunt, nutriuntur & integræ manent, & hoc ſecunda & tertia coctio nuncupatur quæ perinde meliùs ſe habere debent.

Adde, quòd Café, ut jam diximus duabus ſubſtantis una ſubtili & volatili, altera terreſtri conſtet; ſubtilique nimiam fermenti ſtomachi aciditatem

obtundat & chilum, quemadmodum ſal volatile, omne acidum, delinit & mitigat. Pars terreſtris verò detorſiva eſt & tantillum adſtringens ſicque ſtomacho amica. Hujus quippe fermentum roborat qualitate ſua deterſivâ, tartareque fæces in eo & tenuibus inteſtinis contentas expurgat, ſuâque ſiccitate partium ſuperfluas humiditates abſumit. Præterquam quòd acidas cruditates quæ in primis viis interdum fluctuant ſuo Alkali abſorbet. Nulli omnino corruptioni obnoxium eſt; coagulationes morborum vulgatiſſimas cauſas fortiter impedit: & hinc tranſpirationem inſenſilem & ſanitatis conſervatricem admodum juvat. Jam, quia Medicina experientiam ratiociniis attexere debet, quam plurima referrem exempla hominum quibus Café ſtomachi invaletudinis levavit, & unum generale & demonſtrativum allegare ſufficiet. Turcæ licèt, non niſi aquam potent, leguminibus, cibis lacteis & fructibus gaudeant magis quàm carnibus, veſcantur pane azy-
mo.

mo minúſque coƈto, quod ſtomacho noxium maximè videtur, rariſſimè tamen ejus affeƈtibus laborant quod nonniſi huic potui debent. Licét enim potiones alios ut ſorbetum & Choſaf ex melle, uvis ſiccis & acido cedri confeƈtum quandoque uſurpent credibile tamen non eſt ejuſmodi potiones ſtomachi cruditatibus ex Alimentorum indigeſtione natis corrigendis idoneas eſſe. Adde quòd ſorbetum nonniſi æſtate, Café verò nullo non tempore ipſis in uſu ſit. Interim in Gallia etſi vinum ſatis generoſum potetur, nec nobis ut Orientalibus cibis ita crudis veſci accidat, mirum quantùm ſtomachi in valetudinibus & indigeſtionibus obnoxij ſimus. Café effeƈtu mirabili cernere erat in Illuſtriſſimo Marchione de Crillon; qui cum diutino retentus fuiſſet morbo & illo durante, nimio limonatæ aliorúmque hujuſmodi potuum uſu tum ad ſitis æſtum extinguendum, tum obleƈtamenti gratiâ ſumptorum, tandem ſtomachum in-

fringerat & omnium ciborum faſtidio laborabat, cum hocce potu, uti incepit; ſuperiùs & inferiùs excreti fuere glareæ viſcidæ & recoctæ globuli quâ ſtomachus gravabatur & ipſius pori per quos fermentum alimenta diſſoluturum eam partem vellicaturum influit, interducebantur. Verum quidem eſt, per raro Café vomitum ciere: ciet tamen aliquandò, fundô imprimis ſtomachi reliquiis chili indigeſti & glareâ pleno; quia eas eliquat & extenuat, cùmque ex illis cruditatibus alimentum idoneum effici nequeat, ſtomachus lepore hujus potus excitatur ad ipſas expellendas. Aliàs potiùs vomitum ſiſtit qui ſæpe ab humore acido nimiſque corroſivo evenit, quemque Café ſale ſuo volatili & partibus ſuis oleoſis obtundit.

Poſtquam demonſtratum eſt Café laudabilem procurare digeſtionem; concludendum venit ipſum quoque idoneum eſſe impediendæ generationi lumbricorum qui ex indigeſtione & cruditatibus in aliqua corporis ca-

vitate

vitate ſtagnantibus naſcuntur: Conducit quoque corruptioni oppugnandæ, non ſecus ac alia amarà & detergentia pharmaca.

Cap. X.

De ventris infimi, & mulierum morbis, quibus Café inſervit; de Calculo & Podagra.

PItuitam vitream, colicæ inteſtinorum cauſam frequentem, non ſecus ac cruditates ſtomachi, fundere & reſolvere, valet Fabæ noſtræ Arabiæ potus, ſicque etiam hepatis, lienis pancreatiſque, obſtructiones à viſcidis humoribus ortas feliciter reſerare. Huic intento uſurpant in Ægypto, teſte Proſpero Alpino, idque certius operatur quàm tinctura cichorij à cujus ſapore non admodum abludit. Veslingius paripariter aſſerit præſtantiſſimum eſſe cùm ſucci frigidi & craſſi inteſtina, vaſáque per totum corpus diſperſa ob-

ſtruunt: hicque effectus ita omni contradictione major eſt ut in cauſa ſit cur *Bunchum* Avicennæ, pro iſto *Bon* aut Café acceperint ob eximias quas ipſi tribuunt vires. Hodierni omnes unanimiter conveniunt, ipſum inſignis utilitatis eſſe viris phlegmaticis, puelliſque Chloroſi laborantibus, quarum plurimos hæc ſola ſorbitio levat; quumque institutâ ejus analyſi, ſale volatili abundare viderimus, non mirabimur ipſum prava ſanguinis fermenta emendare; ſanguinem ſuperflui humidi & glutinoſi conſumptione exſiccare humoréſque craſſiores attenuando, eorum expulſionem promovere. Hinc concludendum eſt idoneum quoque eſſe promovendis fæminarum menſtruis, quod quidem experientiâ conſtat. Aſſeverant enim plurimi uteri obſtructiones tollere atque ſolitas mulierum evacuationes ſuppreſſas procurare. Frequenter in hunc finem mulieres Ægyptiæ & Arabicæ eo utuntur, præſentem fluxum facilitaturæ, aut earum excretionem pro-

promoturæ. Cæterum conjicere est, cum morbis mulierum ortis ab ista evacuatione minuita aut depravatâ inserviat, aliis quoque hujus sexus invaletudinibus avertendis præcipuéque vaporibus uterinis dissipandis non esse ineptum. Celebris Medicus santonensis D. de la Closure literis ad Sponium nostrum datis, testatur se frequenti experientiâ nosse Café calidè sumptum fluentibus cataminiis alvi tormina patientibus magno esse subsidio, sanguinem minùs acrem & magis fluidum reddendo. Addit etiam convenire mulieribus jam enixis citra ullum periculum ad vires reparandas totoque puerperij tempore ad cratores binos singulis diebus.

Plura circa hujus potus præstantiam jam diximus, nec tamen adhũc ejus omnes qualitates celebravimus. Utilissimum quippe pariter reperiemus ad renes expurgandos, ac sero viam sternendam. Præterea calorem naturalem suscitat & fovet. Impeditas quascumque vias expedit & per-

transit, exaltat & mitigat viscerum fermenta, illorumque perficit fermentationes, sicque universam œconomiam naturalem ad summam perfectionis apicem perducit. Frequenti haud dubiè illius usui debent Turcæ, quòd ab omni hydrope ferè sint tuti, hócque morbi genus pene in Oriente ignoretur. Angli quoque scripto quodam decem circiter aut duodecim ab hinc annis Londini edito testantur hydropem sicut & Podagram longè jam inter ipsos rariorem esse ex quo tempore Café sæpius indulgent. Nec dubito quin si Nostrates potatores à vino ad potionem istam averterent infausto huic morbo longè minus obnoxij forent.

Asserit Mollenbroccius Medicus Germanus in Tractatu de Podagra vaga Scorbutica, Danis, Suecis & Batavis quotidie in morbis hypocondriacis & scorbuticis Café utilitatem probari. Nec subit mirum, morbi enim isti cùm ab humoribus tartareis acidis & Corrosivis originem trahant similibus

milibus præſidiis mitigantur neceſſe eſt. Idque ſuo ſale volatili præſtat, veluti alia antiſcorbutica cochlearia, Britannica, naſturtiúmque aquaticum.

Maxime inſuper commendat hunc potum facultas præſervandi à calculo ut Podagra, tum ſtomachi coctionem juvando, tum ſanguinem à ſuperfluis ſalibus, ſeróque expurgando. Genevenſis quidam ad Dom. Gras hujus urbis Medicum literas exarabat, eo tempore quo *Café* innoteſcere ceperat. Nobilis quidam, inquit, nomine Dominus De Verace mei ferè temperamenti pinguis & πολύσαρκος frequentes jam ab ætate juvenili ad ſexageſimam uſque Podagræ paſſus inſultus, utitur jam ab annis quatuor parvo quodam grano nigro ex India adportato nominato Café, quo mediante ab inſultibus hujus mali tutus exiſtit, licèt manus pedeſque jam habuerit tophis induratos. Prætendit iſtam decoctionem ſerum & ſuperfluos humores purgare; abdominoſus

istius usu oriri potest, quæ tantum malis hisce averruncandis inservit. In hac qualitatum enarratione omisére Autores ejus utilitatem in diarrœa & dysenteria sistenda. Dominus Eques Chardinus litteris ad me exaratis feliciter hoc in casu in Oriente usum fuisse narrat, seque aliquot calices sorbendo pertinaci diarrhœa fuisse curatum.

Cap. XI.

De usu Café in pectoris morbis; de lacte Cafeteo; & de efficacia Café ad febres sanandas.

Cum tota massa sanguinea Circulationis lege fluat per pulmones, impossibile est ipsos non labefactari si sanguis sit impurus, atque ideo si crudus aut nimium serosus sit, pectus non potest non gravari, tussis, asthma & spirandi difficultas non oriri. In dubium itaque est, Café in his casibus magno subsidio fore. Civitatis

fuit Café qui memoriam redintegravit, eâ adhuc notabili circumſtantiâ ut quolibet hauſtu vapores qui cerebrum annubilabant ſenſim deprimi & cogitationibus quæ evanuerant locum cedere expertus ſit.

Certiſſimum quoque perhibeo pro thoracis morbis, lacte Gafetato de quo jam ſermo erit, benignius & efficacius nihil adhiberi poſſe. Primus ni fallor qui ſic uſurpavit, fuit Medicus Germanus nomine Neuhofius qui hujus in legatione Batavorum ad Chinam quam edidit mentionem facit. Cum lacte decoquendum curabat fabaceúmque ſuum juſculum nuncupare ſolebat: in hoc forte Chinarum conſuetudinem reſpiciens, quibus ſolemne eſt, præbere, phtiſicis *Thé* cum lacte illudque in delicias aſſumere. D. Monin Celebris Medicus Gratianopolitanus aliquot ab hinc annis Lac cafetatum miro cum ſucceſſu præbuit: quod ſuper hoc ad me reſcripſit nimij momenti eſt ut ſilentio præteream. Ipſiuſmet verba referam.

" assumendum præbui. Vehementi
" isto morbo intra octiduum remediis
" ordinariis sedato tussis importuna,
" pulmonum calor supererat, pulsúsque
" que celer cum atrophia universi
" corporis. Hinc timens ne in phtisim
" sim recideret remediis catharticis
" & aperitivis (cùm viscera imprimis
" verò lien admodum essent obstructa)
" cta) ad usum lactis asinini ipsam
" præparavi. Integri mensis spatio satis
" tis methodicè at sine ullo successu
" eô utebatur, pulsu eodem stante,
" tussi vehementi, cum sputis subflavis
" vis & subviridibus copiosis. At
" quum lac istud adhibitum nullius
" ei utilitatis esse animadvertissem, lac
" vaccinum Cafeteum ei usurpandum
" præscripsi, cujus singulis quoque
" diebus sex hebdomadum spatio
" octodecim circiter uncias assumpsit
" sit, ipsámque singulis decem aut
" aut duodecim diebus purgandam
" dam curavi. Usu istius lactis
" ita fuit levata, ut omnia quæ ante
" narravi symptomata primo octiduo

" cessarint viguerit appetitus, ac sa-
" nitate pristinæ reddita, ita quidem
" ut collegæ cujusdam conjux qua per
" mensem ipsam non viderat, puta-
" verit eam vultu fuisse subtumido,
" non verò pleno ac sano.

Ad hujusce potus præparationem, sartaguncullæ immitto lactis scutellam quod cum igni suppositam assurgere cœperit, Café quantitatem cochlearis ei admisceo, & probè circumago, ne in globulos coalescat. Post levem ebullitionem ab igne removeo brevi farinâ fundum petente, cassonatæ cochlear admisceo, ac diversis haustibus sorbillandum calidè præbeo. Postea quatuor horarum spatio cibo omni abstinendum jubeo; quo facto prandium concedo. Dosis Café sartaguncullæ immissi trium drachmatum est: at ne aduratur diligenter cavendũ ingrato alioquin sapore lac imbueret.

Idem ea quæ sequentur ad me scripsit.

Quidam civitatis istius incola prænobilis quatuor abhinc annis vere no-

novo & autũno Lac Cafeteum aſſumit, quod per totum annum robore & viribus ipſum præmunit, ita ut fungi queat laboribus quos nimia ipſius pietatis exercitia cauſantur, quódque miũ inde ſtomachi dolores ab aciditate oriundos non ampliùs perſentiſcat.

Perſpecta Café Analyſi facile erit rationem reddere cur lactis coagulationem impediat, cùm enim ſale volatili abundet acidorum acumina non poteſt non obtundere quæ lac alioquin coagularent: equidem ſal Armoniacum cum lacte adjecto ſaccharo permixtum coagulationem impedit, at parum admodum, imo non ſufficit aliquando. Eadem ratione ſuprà laudatus D. de la Cloſure lac præbet aſſumendum cum aqua calcis, ad coagulationem impediendam, dyſſenteriiſque & ſtomachi morbis medendum, quod lac ſolum præſtare nequiret citra iſtud correctivũ aut aliud ſimile Addam de lacte Cafetato non ſemper neceſſe eſſe ut Café in lacte coquatur ne ſpiſſum nimis reddatur. Sed

Si cupias dilutiorem potum paretur cum aqua vulgari modo ; indeque cum æquali aut majori parte lactis misceatur; aut verò ante vel post lac assumatur , modo enim in stomacho misceantur, quacunque ratione sumantur parum refert. Novi nonnullos qui singulorum istorum modorum experimenta fecêre eosque singulos non ineptos deprehendere : quilibet pro gustu suo eliget. Ingrata nullatenus est hæc mixtio, Café imprimis in lacte fervefacto aliquantulúmque inspissato; tunc enim sapori Chocolatæ accedit qui omnium gustui arridet. Idem cum lacte asinino aut caprino fieri potest. Imo & ægri, qui morbi causâ lac muliebre sugere coguntur, si ejus aliquam coagulationem metuant, post suctionem, Café haustum sumere possunt.

D. D'Apples Medicus Laüsanensis ad amicum scribit potum hunc lactis Cafetati invaluisse apud eos pro podagricis, ex quo non minimum levamen percipiant. Quantum ad vulgarem

garem Café potum, prælaudatus Dominus Monin ait se prospero successu multis febricitantibus id præscripsisse. Ipsum decoquit aliquando in aqua pimpinellæ exhibitque sub finem paroxysmi febrium intermittentium aut sub finem exacerbationis febrium continuatum tum ad vapores qui cephalalgiam gignunt dissipandos. Tum ad superfluam salino-acrem lympham per renes expurgandam. Observat quoque durante febris æstu hujus haustum, siti levandæ aptiorem esse quàm vulgaris ptisana copiosè licèt assumpta addit insuper se initio febris quartanæ utilissimè præbuisse, calidè quantùm ægri ferre poterant, hincque animadvertisse, potionem, vehementissimos & acerrimos rigores non solummodò mitigasse sed integræ sanitati febri detentos restituisse. Ita nobilis mulier Gratianopolitana, quartanaria & lienis tumore affecta initio paroxysmi omne aliud quam Café remedium admittere renuens: sine ullo incommodo est sine-

ullo incommodo est sine recidiva sanabatur & jam ab annis sex perfectissima fruitur sanitate.

Ultimis hisce diebus quidam amicus noster aliquos febris tertianæ paroxysmos à prava digestione stomachi ortos passus, bis vel ter assumpto Café sanitati restitutus est. Et nominatus jam Dominus de la Closure scripsit ad Sponium Dominam de Lausun, octuagesimum & secundum ætatis annum agentem, nec ita pridem à febri triplici quartana usu Quinquinæ sanitati restitutam, cùm Café postea usa fuerit, juniorem quasi factam, & sine baculi ut priùs solebat, auxilio incedere, quod Dominus de la Garde Medicus Nemausensis non incelebris cùm per quindecim dies magno cibi laboraret fastidio illicoque cibo assumpto dolore & acidis nectibus tentaretur, tandem in duplici tertianâ correptus est, cujus paroxysmi 14. aut 15. horas durabant; & tantum abest ut purgantia ullo modo ipsum restituerint, ut quotiescunque

que ſumeret majori dolore ſe affectum ſentiret, unde viribus exhauſtus purgationem imo & venæ ſectionem intermittere tenebatur. Depravatæ ſtomachi functioni corrigendæ unicè intentus, Café binos aut tres crateres tempore intermiſſionis hauriebat, primaque vice acceſſio febrilis minuta, túmque ſecunda planè exulavit, abſque alio præſidio feliciſſimè perſanatus.

CAP. XII.

De utilitate Café in levandis Capitis doloribus; numque homines inſomnes teneat?

CUm Café partibus duabus craſsâ unâ & terreſtri, alterâ verò ſubtili & ſpirituosâ conſtet; ſciendum eſt partem illam ſpirituoſam, quum ut pote ſulphuris & nitri multùm participem, nitro-ſulphureum dixeris à ſpiritibus animalibus non valde diſſimilem eſſe; multas quoque ejuſmodi

partes vinum continet, atque ita puræ non sunt, nec cum iis quæ ſpiritus animales componunt ita conformes; vinum quippe partibus heterogeneis multùm abundat quæ cum ejus ſpiritu ad caput facillime aſcendentes, functiones ejus non parum perturbant: cùm è contra Café ſpiritus puriores ſint minúſque diſſipabiles, ac capiti proinde levando idonei, conſtat enim frequenti experientiâ capitis dolores potum hunc citò ſublevare, quia vapores humoréſque acres ad cerebrum repentes effundit & diſſipat, novoſque oriri impedit. Imo ſunt qui ſolo calentis potus fumo in caput recepto, dolores mitigari obſervarunt, quod parti ejus volatili dubio procul debetur.

Cæterùm egomet crudeli hemicraniâ multos annos aliquando laborans cum venæſectionem, clyſteres, purgationem, diætam balneúmque, nihil denique non tentaſſem doloris iſtius levandi causâ, omniaque hæc fruſtra, ad unicum tandem Café confugi, quo brevi

brevi dolor ita ſedatus, ut annis integris eo uſus liber fuerim ſexcenti alij maximum inde ſolamen percipiunt, ij maximè qui non ob nimiam menbranarum cerebri ſenſibilitatem nec ob earum inflammationem nec ob ſanguinis impetum, cauſam malignam aut aliam quæ in partibus iſtis reſideat, ſed ob capitis cum ſtomacho aut inteſtinis ſympathiam dolore affliguntur. Excederet libri hujus moles ſi mihi nota referre ſtuderem exempla, unum ſufficiet.

Pariſiis Domina de Briére cephalalgiâ graviſſima, diu conflictata in caſſum multa tentaverat, in pejuſque mens letho proxima videbatur. Aſſidentes Medici Chirurgique extremum præſidium trepanum jam erant adhibituri, cùm ecce familiaris quidam accedens offert remedium efficaciſſimum facile & nullius periculi. Ea annuente, Café propinari juſſit, bis aut ter in die. Inde tridui ſpatio diminutum dolorem ſenſit, in dies ſomnus à plurimis jam menſibus fugatus rediit, ſimul & ap-

petentia ciborum. Denique ante hebdomadas tres absolutas, pristinæ & perfectæ sanitati restituta fuit.

Orientales hunc potum non modo levandis capitis doloribus idoneum arbitrantur, sed experientiâ quoque sunt persuasi fumum oculis receptum maximè favere iis qui oculorum doloribus tenentur aut quibus alioquin debilis est visus acies. Quod in causa est cur plurimi cum *Fingeans* calidi Café ipsis offertur, antequam illud potent, oculis supponunt ejúsque vapores recipiunt; plurimi etiam tollendis aurium doloribus craterem ad fumum excipiendum auribus apponunt indeque non minimo afficiuntur levamine.

Jam de hujusce potus ad somnum avertendum facultate dicamus. Villis in ultimis & posthumis suis operibus, de Café, Londini usatissimo loquitur, & suas observationes Medicis præscripturis necessarias proponit; illud remediis Nartoticis opponit, absolutoque de his tractatu, de isto

quo-

quoque verba facit. Omnem ejus ſomni pellendi facultatem à certis quibuſdam partibus aduſtis dependere prætendit. quibus & naturâ & præparatione valde imprægnatur. Quæ partes operari dicit poſtquam maſſam ſanguinis intrârint; ita ut poros cerebri teneant apertos liberúmque ſpiritibus tranſitum ſternent. Celebris hujus Medici multórumque aliorum Medicinam profitentium experimentis ſuffulti credimus potum hunc Maſſam ſanguineam, humidum nimis & glutinoſum abſumendo exſiccare, ſpiritûſque animalis proventum accelerare; quo minus enim ſanguinis maſſa materiâ glutinosâ & pingui abundat eo facilius partes ejus ſubtiliores emicant: quemadmodum ex liquoribus minus pinguibus & viſcidis aut quorũ partes minùs confuſæ ſunt, facilius ſpiritus extrahitur. Sanè juxta Villis opinionem Café exſiccat, iiſque qui ſunt graciles aut tẽperamenti ſicci & Calidi interdicitur; è contra cum ſuceſſu iis præſcribitur qui tempera-

mento contrario sunt Septentrionalibus & Asialicis, mollibus quippe & effæminatis aut vino alioquin abstinentibus non parùm conducit.

Sunt qui credunt, Café reapse somnum præter naturam fugare hincque omnibus morbis lethargicis medendis idoneum esse; non vero impedire somnum naturalem: reperire enim est homines qui ejus usu insomnia curarunt, inter quos Dominus Ferrand Medicorum lemovicensium Decanus qui morbo quodam detentus, somno frui nequibat, singulis vesperis Café haustu somnum sibi procurabat. Hic nihilominus effectus ordinarius non est, multique non malo se habentes assumpto post cænam Café ad somnum vix sese componunt vigilaturi aptum valde deprehendunt, spirituum scilicet quos vigilia dissipat reparatione. Probabile ulterius est calorem quo cum sumitur actualem, ejusque acrimoniam, nimium spissis chili fumis dissipandis non parum idoneum esse ejusque particulas diureticas magnam

gnam humiditatis, procurando somno necessariæ partem per urinas abripere.

Hæcce facultas spiritus excitandi & soporem impediendi, futilem Petri della Valle opinionem esse demonstrat. Credebat celebris iste Peregrinator si cum vino peteretur ut assumitur cum aqua, esse forsan Homeri Neparthe quod Helenam ex Ægypto habuisse dicit, unde etiam Café origo est. Verùm cuinam hujusce cum vino permixtio arrideret? Deinde, præsupponit Homerus Nepenthe herbam esse Narcoticam, hoc est, quæ somnum promoveat, cum tamen Café, somnum fuget, eumque magis adhuc fugaturus si vini acuminibus esset stipatus.

Cap. XIII.

De temperamentis & morbis quibus Café minùs idoneum est.

PRæstanrissima remedia, aliquando evadunt noxia inconsultò adhibi-

ta aut temperamentis eorum qui iis utuntur minime convenientia; ita in aliquibus casibus aut subjectis Café potus inutilis & minime idoneus est. Hinc si quidam ex ejus usu commoda non percipiunt, qualitates attributas ipsi deesse ne existiment. Plantæ non ejusdem omnibus sunt efficaciæ. Quod adeo verum est, ut norim multos, quos Manna cõstipat aliosque quos Sena in syncopem præcipitat, licèt vulgò purgantia sint benignissima. Si qui sint ergo quibus Café nocet, illud ne propterea vituperent. Fuit in culpa temperamenti sui ignoratio, & omissa periti alicujus Medici consultatio. Amicus quidã noster qui diu in Oriente peregrinatus est, huic potui assuescere nescivit, nec unquam assumit, quin vomitum vehementem excitet: quod invictè probat stomacho æque ac cordi suas esse Antipathias.

Ad dignoscendum igitur casus quibus Café periculosum & incommodum esse posset: considerandi sunt ii, in quibus Café utilitatem commendavimus,

vimus, indeque concludendum, corpori in ſtatu & temperamento oppoſito conſtituto non niſi noxium eſſe poſſe. Sicque quam temperamentis pidtuitoſis, ſtomachis debilibus lengeſtionem perficientibus, obſtructio-tènibus, humoribus glutinoſis valde ſit conducibile, ergo bilioſis, ſtomachis juſtò celerius digerentibus nimiuçque calidis, iis quibus vaſa ſanguine ſubtili rapidiuſque circulante ſunt repleta, non niſi noxium eſt. Quibus tuſſis & ſputum frequens à venarũ arteriarumq; anaſtomoſi vel diapedeſi aut ſubtili acrioriq́ue ſanguine originem trahens minimé etiam convenire videtur.

In genere minùs conducit Macilentis quàm Repletis: ſaltẽ ſi à ſanguine fervidiori macies oriatur, qui nimis fluidus, juſtoq́ue rapidius circulans in partibus ad ſuppeditandum iis alimentum detineri ſatis nequit. Etenim ſi macies oriatur ex eo quòd ſtomachus functiones ſuas non ut par eſt obeat; ſive quod in inteſtinis lateant obſtructiones, quæ ſanguinis purificationem

impediant, iis conducit Café eosque pinguefacit: hinc videre est in vanum abire quæstionem illam; Café an sagi-net an verò emaciet? ut expediam eos qui quæstionem hanc absolutè ita mi-hi proponunt respondere soleo, quod pingues emaciet & macilentos pingue-faciat. Hoc verissimum persæpe sese probat, at imprimis dependet id à mo-do illud assumendi; jejuno enim assum-ptum stomacho magis quam à pasta emaciat. Temperamentum principem in hisce regulam esse oportet. Super hoc notasse juvabit cum peregri-natoribus, in Turcia ubi Maho-metani Græcique easdem incolunt urbes & pagos & diversis potioni bus utentes, Turcas Café ut & sorbeto, & Boza potu ex Milio confecto gau-dentes, omni vero vini usu abstinentes, homines esse pingues & carnosos, sani-tate bene dispositos, vigore præditos nec tamen abdomine prominulo ince-dentes, econtra verò Græcos qui Café negligunt, generosum & purum vinum epotant vinique spiritum, Macilentos,
sicco

ſiccos, vultu ſubflavo, bilioſos eſſe & animo iracundo.

Ji quibus ſanguis eſt nimis abundans nimiſque ſubtilis Café abſtinent in morbis pectoris; ne videlicet ſanguinem ulterius adhuc volatilis & ipſumque in pulmones effundit. In hac urbe vidimus nobiliſſimum Virum ita affectum & reſpirandi difficultate laborantem, qui potu Café ſe levatum iri putavit, at contra ab ejus uſu peripneumoniâ prehenſus paucis diebus animam exhalavit. Phtiſici quoque confirmati præpoſtero ejus uſu obitum ſuum maturarunt. Ex quibus omnibus videre eſt, non niſi adhibitis cautelis Café remedii loco eſſe uſurpandum: conſulendique ſunt, qui iiſdem morbis detenti ſanitati fuere reſtituti, aut aliquis Medicinæ peritus.

Verbo conſiderandum eſt liquores corpus noſtrum pervadentes machinamque noſtram Elaſticum in motum redigentes duobus modis oppoſitis eſſe corruptibiles aut enim; nimis inſpiſſati ſunt aut nimis ſubtiliſati, in priori

casu nisi aliud obstet Café perutile erit at in posteriori pessimum, nisi malignum aliquod fermentum rarefactionem nimiam fermentationis ope producens oppugnet.

Jam tempus est examinare sententiam Simonis Pauli fabam istam rejicientis, quoniam inquit ejus usus homines enervat generationique ineptos reddit. Errorem hausit ex historia particulari ab Oleario legationis à Duce Holsatiæ in Moscoviam & Persiam missæ secretario relata. Is enim de Persis sermonem faciens eos *Cahua* (quod nostrum Café est) aut aquam nigram potare solitos ait paratum ex fructu quodam ab Ægypto allato, qui colore frumentum refert, sapit granum Turcicum, æquatque magnitudine vulgarem fabam. In sartagine torrefactũ " aut potius adustum in pulverem re- " digunt & in aqua coquunt, unde adu- " stum sapit nec faucibus admodum " gratum est. Utuntur isto potu ad mo- " derandum calorem naturalem, virtu- " tumque generandi minuendam, ut "

pote

pote qui multis se nolunt liberis one- “
ratos, quemadmodum id ipsi fate- “
bantur à Medico nostro ejusmodi re- “
media sæpissime rogantes. “

Ferunt etiam, pergit Olearius, nimiū “
Cahué usum viros procreandis liberis “
plane reddere inhabiles; hinc de quo- “
dam ipsorum Rege nominato *Sulta-* “
no Mahomet Kasuin ante Tamerlanem “
rerum potiente referunt, eum potioni “
isti ita fuisse assuetum, ut ingens inde “
contra uxorem conceperit odium: “
quæ quum equum aliquando ca- “
strandum vidisset, rationemq; hujus “
rei sciscitata responsum accepisset, “
præstari id ad minuendum equo vi- “
gorem quo nimium pollebat, respon- “
dit tantâ vi non opus esse hac de cau- “
sa, ac Café exhiberetur solummodo “
cujus sorbitione æque ac maritus “
ipsius, evasurus esset frigidus. “

Huic innixus relationi Simon Pauli in tractatu de Abusu Tabaci & Thé ansam contra Café declamandi capit, quòd nimirum nimiâ partium sulphurearum abundantiâ principia genera-

tionis enecet. At aufim afferere cum bona ipfius venia aliorumque fententiam ejus amplectentium, parum ipfis naturam hujus grani notam effe & licet in ipfius abufu maligna hæc deprehenderetur qualitas, quod tamen non eft, minime ad Garamantas & Indos amandandum effe. Vini effectus quis ignorat multo pejores, Paralyfim puta, hydropem Apoplexiam; mortem imo ipfam; nec tamen fronte ita fevero extitit ullus qui extra naturæ fines illud exterminandum cenfuerit.

Verum quidem eft Café fulphure admodum abundare, at in ipfius torrefactione ignis non fatis eft vehemens, ut illum ab aliis principiis extricet. Patet enim Analyfi, illud continuato igne nonnifi poft fpiritum exire: hinc quidquid eft fulphurei aut butyrofi in magmate fepultum jacet; Tum fuppone fi libet, fimul cum Café multas affumi partes fulphureas, fulphur iftud proprio fuo flegmati, magmati, & aquæ in qua diluitur implicitum, omnino fpiritibus animalibus & pro-

lificis

lificis erit proportionatum, quorum nec motum irregularem ciet, nec eos dissipat quod tamen præstat vinum; hujus quippe sulphur agitatius est inflammabilius, & à phlegmate suo & aqua cui miscetur separatu facilius.

At quid juvat afferre ratiocinia ex ipsius Medicinæ penu deprompta cùm ad debellandum Simonis Pauli ejusque Patronorum de Café sententiam satis superque sufficiat quotidiana experientia? in quo enim mundi angulo quàm in Turcia Café magis usurpatur? nec tamen malignos illos qui ei tribuuntur effectus ibi reperiunt, imo econtra regiones, ubi maximè in usu, qualis Ægyptus & ipsius Metropolis magnum Caire omnium videas populosissimas. Unde fit etiam, ut solus Olearius rei consideratu ita dignæ mentionem fecerit, Figueroam verò Hispaniarum Regis ad Schach Abbas Regem Persarum legatum ante Olearium integris annis in Hispahan Commoratum alto id premat silentio? qui quidquid rari ibi concurrisset diligen-

tiſſime adnotans in itineris ſui quam in lucem edidit relatione pagina 307. hæc de Café verba facit: *Cahua utuntur Perſæ tum ſanitatis gratia tum deliciis indulgendo, illudque ſtomacho admodum conducibile autumant.* Si Perſæ, ut Olearius contendit, rei ita univerſaliter notæ experientia forent convicti, ad quid Autor iſte ubi Café qualitates deprædicat iſtam ſileret; quo pacto etiam Dominus Tavernier modernus ac ſedulus peregrinator rem tanti momenti ignoravit ut ne verbulum quidem fecerit. Superſedeo aliis allegandis argumentis, quæ convincerent Olearium gratis id loquutum fuiſſe. Addam tamen omni exceptione majorem teſtem peritum Medicum ac Philoſophum Dominum Bernier ſat diu in Perſia commoratum qui de maligna iſta Café qualitate ſparſos rumores in Perſia audivit nusquam, cùm tamen in Epiſtola cujus jam jam copiam dabo, aſſerat Café in plaga Perſiæ maritima & magis adhuc in continenti vix cognitum eſſe. Unde concludo vanam ac futilem eſſe de

hujus

hujus fabæ prava, ac veluti deleteria qualitate opinionem , quòd ſcilicet viros enervet & infœcundos reddat. Et hîc Tractatui noſtro de Café potu, finis eſto.

EPISTOLA.

Domini Bernier.

SCribo ad te Patrone & amice cariſſime ſiquidem ita juſſeris, quidquid circa Café aut ipſius natale ſolũ didici. In parvo mundi angulo *Yeman* nempe aut Arabia felici progerminat. E montibus iſtius regionis Mokam, Louhaïam alioſq; portus plagæ maris rubri adjacentês deportatum Cymbulis Geddam aut Zeydem ferendum imponitur. Is parvus eſt portus maris Arabiæ petreæ in provinciæ Chariffi Mekæ ſeptem aut octo inde leucas diſtantis. Arabes multum camelis impoſitum Mekam transferunt in tempore nundinarum quæ ſunt veluti Mahometanorum Paſcha, venale exponen-

dum. Hincque magnæ illæ & diversæ caravanæ quæ inibi locorum sunt, revertentes in patriam suam non parum secum afferunt; maxima tamen pars Giddâ in litoralem urbem *Suez* ad caput maris rubri viginti circiter duas leucas Caïro dissitam duabus triremibus & septem vel octo navibus Ægyptiis imposita defertur. Postea *Caravana Suez* Caïrum transvehit, unde in omnem Turciam aliorsumque Massiliam usque dispergitur.

Nunc usu Café in Europa etiam vigente, Angli & Batavi ab India Orientali Mokam per mare rubrum advecti magnam quantitatem navibus suis imponunt.

Inter Indos Persasque exigui prorsus usus est, portus maris vix transit, neque in continentem nisi parum admodum advehitur at ut jamjam dixi per integram Turciam latissimè usurpatur, Turceque singulis mane & Vesperi, imo & totâ die aut in ædibus privatis aut locis publicis ad destinatis sorbillare solent. Apud omnes enim

enim urbanitatis Studiosos *Ibrik* aut *Cucuma* cuprea in qua Café decoquitur ab igne nunquam ſemovetur, deeſſeque officio reputaretur qui in honeſto congreſſu Café non offerret.

Per integrum quo in Ægypto agebam ſeſqui annum potionem iſtam averſabarat cùm quinque vel ſex hebdomadis in partibus Arabiæ fælicis Louhaïæ nempe & Mokæ verſarer mirifice ea arridebat, & ſine Saccharo, Turcarum more ſingulis diebus quinque aut ſex crateres hauriebam. Indubium autem eſt, illud ibi longè quam in locis aliis remotioribus præſtantius eſſe cùm ibi ſit recentius. Eadem enim res agitur cum hac faba ſicut cum noſtratibus amygdalis aut vulgaribus fabis quæ ſi aſſerventur multum de ſapore ſuo amittunt, ſiccantur & evaporantur. Hæc quoque ratio eſt cur Turcæ id contuſum ſacculo coriaco probè incluſum conſervent.

Sitne ſpecies quædam fabæ quotannis noſtratum fabarum inſtar ſeminandæ aut fruticis cujuſdam fructus dice-

re nequeo. Certus ſum tamen Volvuli cujuſdam ſpeciem eſſe plentatum quippe juxta *Mouzén* ei innititur & adhæret. *Mouzé* autem eſt Fiſcus Adami ita Luſitanis dictas, ob folia ejus ſemi-orgyam interdum longa nec minùs adhuc lata.

Quantum ad proprietates ejus dicebam aliquando in Ægypto eodem modo rem cum Café ſe habere ac cum Tabaco, nonniſi inanem eſſe Turcarum occupationem. Ji enim ſicut & noſtrates qui in illis regionibus agunt Mercatores maximam temporis partem otioſi, bis vel ter per diem confabulationis gratiâ publicos frequentant *Bazars* & *Cachue Kanê*, Tabacum & Café ſumpturi. Illud verò adeo ibi exigui eſt pretii, ut vix uno obobo plùs ſolvatur crater, cum ei aſſuefactus fui deprehendi: primo illud nutritioni multum inſervire & ita ut iter facturo aſſumptus mane crater ſufficiat ad ſeptem aut octo horas jejunium ferendum. Quo fit ut nec curſorem nec militem reperias parvo ſuo Cafetario non inſtructum.

instructum. Secundo quòd expergefaciat exhilaret, multumque corroboret, quòd vapores retundat, capitisque dolori torpori & stupori avertendis non parum conducat. Tertiò quod iis qui temperamenti sunt frigidi & phlegmatici quales plerique sunt Turcæ parum cibi neque ordinario vino utentes meliùs conveniat quàm Macilentis & iis qui temperamenti sunt calidi. Licet enim & istis aliquando utile sit, cùm tamen sit adstringens & siccum, præsertim si in nimium usum convertatur, calefacit tandemque non parum nocet.

Hoc penè est quidquid de Café teneo, nec enim illud nobilibus iis quas novitas potiùs quàm veritas & experientia ei tribuit qualitatibus pollere crediderim. In illo non deprehendes Quinquina mirificum illud febrifugum, divinum remedium, ab ipso Hippocrate, si id novisset adorandum. Nemo enim veterum asserere poterat quod nos impræsentiarum audemus, cum hoc cortice, ægrotum nempe post tres

aut quatuor illius remedii haustus certò febri liberatum iri. Oblitus pene eram tibi superaddere; singulari quodam studio Café esse torrefaciendum. Recordor enim eò quò Caïre egi tempore, non nisi duos illîc viros torrefaciendi peritos fuisse. Quòd si isthæc olim tibi cordi fuisse divinassem, majori diligentiâ & cura fuissem indagatus. Id velim sis certus, ut & mei in te studii, cultusque. Vale,

Finis Tractatus de potu Café.

Chinensis cum olla cui incoquuntur folia The

The Chinensis cum Stirpe

TRACTATUS

DE

CHINENSIUM THE'.

Cap. I.

De natura Thé, de nomine ejus, locis è quibus affertur & usus ejus antiquitate.

PERLUSTRATA natura Café, Chinensium *Thé* nunc aggredimur, inter ista enim non minima est convenientia. Ut Arabiæ Café ita Chinæ Thé debemus; ejusdem sunt amaritudinis; eodem penè tem-

pore Europæis innotuerunt, ambo calidè aſſumuntur, experientiaque ac diverſa Autorum ſcripta eadem ferè effectus iis tribuunt. Notabilis tamen hæc inter ea intercedit differentia, quod Café granum, Thé verò folium ſit. Pari utar methodo in ejus natura & facultatibus exponendis. Thé folium eſt in China & Japonia naſcens: Chinenſibus *Thée* dicitur, Japonenſibus ut & Indis *Cha* aut *Tcha*, Tartaris ac Perſis *Tay* vel *TZay*, Europæis denique *Thé*. In Aſiam & Europam ferendum ſiccatur. Frutex folia hæc ferens, cujus figuram ab initio hujus tractatus cernere eſt, ita leviter à Botanicis cognitus eſt ut prudentiæ interſit docere quæ à peregrinatoribus noſtris habentur antequam opinionem meam proferam.

Author libri illius cui titulus eſt *Legatio Provinciarum Confœderatarum ad Chinarum Imperatorem*, excuſi Lugduni Batavorum anno 1675. in hujus Imperii quam exhibet deſcriptione loquens de Thé pagina 74. in hac erumpit. Præ-
ſtantiſſima

ſtantiſſima folia *Cha & Thé* reperire "
eſt in regione *Kiangnon* & quidem "
prope urbem Hæicheu. Folium iſtud "
parvum eſt nec differt à Coriariorum "
Sumach, cujus quoque ſpeciem ali- "
quam eſſe crediderim; nec tamen ſyl- "
vaticum eſt, ſed domeſticum & dili- "
genter excultum; neque etiam arbor "
ſed frutex in jucundos luxurians ra- "
muſculos. Flos ejus flori Sumach "
multum ſimilis, niſi quòd Coloris ſit "
magis flavi. Tempore æſtivo pri- "
mum tradit florem non admodum "
fragrãtem. Baccæ verò primò coloris "
viridis fiunt ſubnigræ; rami floribus "
veſtiuntur albis & flavis de ſummo "
adimum denticulatis & aculeatis. "

Ad conficiendam potionem ex Cha "
Indis tanti æſtimatam, prius ſolum "
quod vere novo naſcitur folium re- "
quiritur quod mollius quoque eſt. "
Unum poſt alterum & ſeparatim id "
collectum parvo & lento in cucuma "
igni apponunt ſubtilique culcitræ "
ex tela goſſipina tenui & lævi mani- "
bus convolvunt ita involutum igni "

de novo apponunt, alteraque vice fricant usquedum tantopere involutum & conglomeratum plane tandem siccum evadat, quo facto maximam partem vasis stanneis bene obturatis arctissime includunt, ne videlicet substantia & qualitates nimis subtiles evanescant; longo enim tempore asservatum, si aquæ injiciatur pristinam acquirit viriditatem; extenditur seseque dilatat, etsi selectum probumque sit, aquam sapore & odore jucundo, subviridique colore imbuit.

Diversa Chinenses ei imposuere nomina, juxta varias in quibus germinat locos, ac quibus pollere potest qualitates; quumque id quod prope *Haicheu* crescit omnium sit præstantissimum, id quoque *Slungocha* nominarunt & aliquoties 150. francis libram divendunt. Semen ejus terræ injectum elapsis tribus annis jucundos producit frutices nostrates Ribes rosasve magnitudine æquantes. Altæ nivis grandinisque rigores incremen-

to ejus nullatenus officiunt, quod «
mihi persuadet terram nostram ei «
non adeo fore Novercam, si in loco «
aliquo umbroso fertilique granum «
ejus seminaretur. «

Reverendus Pater de Rhodes in itineribus suis typis datis hanc descriptionem instituit. Thé foliũ est magnitudinis folii arboris punicę. In frutici- «
bus provenit Brusco similibus. Duę in «
China duntaxat provinciæ, ei natale «
solum ministrant prima est *Nanquin* «
ubi Thé nascitur præstantius, *Cha* di- «
ctum, altera verò *Chincheau*. Folii istius «
collectio non minori ac vindemiæ «
nostræ curâ perficitur: in tanta ibi «
succrescit copia, ut suppeditetur cæ- «
teris Provinciis Chinę, Japonię, Tun- «
quino, Cochinchinæ regionibusque «
aliis in quibus ita viget usus Thé ut «
temperantissimi, ter saltem singulis «
diebus, imo plurimi decies aut duo- «
decies vel ut veriùs dicam singulis «
horis id hauriant. Folium hoc colle- «
ctum in fornace bene siccandum cu- «
rant, vasisque stanneis bene obclusis «

postea includunt quoniam exposi-tum aëri omnes, veluti vinum, vires amittit Batavine eam cùm illud in Gallia divendunt adhibeant curam, ignoro.

Tulpius Medicus Amstelodamensis in observationibus suis Medicis libro quarto cap. 59. de herba hæc fatur, nihil Indis est frequentius quam potus confectus decoctione plantę Chinensibus Thé Japonensibus vero Tehia dictæ, cujus omnem quæ ab ipsis regionum illarum primoribus accepi notitiam posteritati consecrare non dubito. Huic igitur plantæ sicut folia sunt longiuscula acculeata & denticulata ita alibi quoque radices habet fibrosas & in parvulas particulas distinctas; neque in China tantùm & Japonia latè succrescit sedet in Chiam aut Siam: hęc interim intercedit differentia quòd folia in China provenientia coloris sint viridi-fusci ad nigrum accedentis; ea verò quæ in Japonia, viriditate sint magis pallida & decolori saporeque jucundiore,

quo fit etiam ut Tchia Japonenses "
pluris æstimetur quàm Thé Chinen- "
sium, ita ut sæpenumero Tchia cen- "
tum francis libram veneat. "

Videntur Authores isti differre aliquo modo opinionibus, siquidem Nieuhoftius in relatione legationis ad Chinam duas tantum regiones folii hujus foraces ait & incontrarium abit Pater de Rhodes, id in Japonia quoque crescere aiens. Scribit verò Tulpius eo & Siam gaudere. Sed parùm hoc referret, modo Cuinam plantę speciei Thé annumerandum constaret, quod scitu difficile est, quum non nisi folium siccum absque sem ine, flore aut radice hucusque allatum sit. Nieuhoftius inter species Sumach collocare videtur, qui frutex in regionibus istis haud ignotus. Gasparus Bauhinus in Pinace speciebus fœniculi id annumerat. Bontius Thé parvam dicit herbulam cujus folia denticulata consolidam minorem referunt. Simon Pauli in *tractatu de Tabaco & Thé*, postremum istud non Chinæ tantum est Japoniæ

deberi, ſed plantam eſſe in univerſā Europæ cognitam contendit, eam nempe quæ Latinis *Chamæleagnus* aut *Myrtus Brabantica*, Germanis *Poſt* Gallis *Piment Royal* Danis *Pors* & Belgis *Gagel* dicitur. Quod ſuper hoc differit prolixum nimis, quā ut huic tractatui inſeratur. Dico tautùm paucos admodum in ſententiam ejus iviſſe, quoniam ad plantam in certam ſpeciem redigendam, non ſufficit folia ejus exteriora conſideraſſe, ſed penitiùs ea tota perſcrutanda eſt. Doctoris hujus principio, & Sumacho & Betonicæ Thé annumerari quiret, cùm & ea referat. Indefinitum ergo manebit donec eam meliùs ſimus edocti. Inſuper Author proprio alibi ſe jugulat gladio, etenim ruſticos Belgas refert Chameleagnum Cereviſiæ ſuæ injicere fortiori reddendæ & ad inebriandum aptiori, quod Thé viribus planè contrarium eſt, cùm præcipue ejus facultas ſit, ebrietatem ſolvere.

Maginus in commentariis ſuis Geographicis refert Scytas Minores qui

inconditis

inconditis & parcis cibis vescuntur, aquâ, lacte, potuque quodam ex milio, tum si detur copia vini Baccho indulgentes, ut præcavant quæ ex alimentis & potu evenire possent incommoda variis uti plantis in Tanais ripis succrescentibus inter quas maximi habent eam quam vocant Baltracan, quæ ipsos enutrit robustósque reddit. Ubi fructus ejus plantæ apparet, inutilis suis campis relictis huic quærendæ unicè se dedunt ut qua majori possunt quantitate domos suas repleant; tanti eam faciunt ut si omnibus eduliis destituerentur, sola ipsis sufficeret. Simon Pauli Thé inter ipsos æque ac in China nasci Autumans, credebat eos nauci illud facere, siquidem Maginus eos illo delectari non referat. At non in ista Scytia quærendum est Thé. Scythia immenso spatio extenditur, plurimaque diversa continet climata, & qui Thé in ea germinare asserunt de Scythia Septentrionali Chinæ vicinâ intelligunt.

Dubitatur plurimis Authorum noſtratum, num frutex aut tantùm planta ſit Chinenſium Thé. Sunt qui exiſtimant herbam eſſe mediocrem, ſiquidem folia ejus tenuia & odorifera ſint, ſuáſque vires facillimè exuant & impertiant infuſioni verum iis ſtandum cenſeo qui inibi locorum egerunt quique Thé fruticem eſſe aſſerunt & ita depingunt.

In China uſus ejus ita antiquus non videtur, ſiquidem in vetuſtis ipſorum libris caracteres qui nomèn ejus exprimant nulli deprehenduntur, cum tamen aliæ res omnes multis ab ævis ipſis cognitæ, caracteribus ſuis inſigniantur. Simon Pauli ab eo tantum tempore uſu inter ipſos invaluiſſe autumat quô Scythæ rerum potiuntur, quod evenit anno 1644. Id tamen veriſimile parum eſt cum & ipſis Europæis jam ab hujus ſœculi initio innotuerit; ſupra citatus Bauhinus ejus mentionem facit in ſuo Pinace excusô anno 1623. Debetur negotiationibus Batavorum qui ex Ja-

ponia

ponia & China illud nobis attulerunt: & observatu digna est eorum in hoc negotio. Hanc herbam æconomia, enim nummis præsentibus vix emunt, sed mercibus ex Europa deportatis commutant, verbi gratiâ salviâ quâ destituitur solum Chinense: Hanc ut multis morbis, quibus Chinenses sunt obnoxij, medendis aptissimam de prædicant & reapse bene hinc se habent; cujus cùm sint persuasi, tum elogia quibus eam cumulant Batavi, tum ob ejus utilitatem & vires experiantiâ confirmatas, duas libras Thé pro salviæ unicâ libenter dant.

Cap. II.

De Thé eligendo; de Regionibus ubi in usu non est; de modóque illud præparandi.

UT probo Thé gaudeamus, curandū super omnia recētissimum eligere; recentissimum autem est quod coloris est viridis obscuri. Si omnium præstan-

tissimum nobis adportaretur, aquam cui infunditur calore subviridi imbueret, referente Domino Tavernier in sua de Regione Tunquin relatione. At qualitatis hujusce nullum nobis affertur, id enim quod habemus, infusionem subflavam efficit. Amarum sit oportet odorisque dulcis & jucundi, odori violæ multùm accedentis. In ejus quoque natalitiis regionibus, maxima est diversitas unumque altero secundum diversas qualitates carius est. Referunt Authores in Japonia Thé reperiri quod centum francis libram veneat. Ulterius procedit Dominus Tavernier & ex ore ipsius teneo, idem quoque ni fallor in ejus extat relationibus, dari Thé quod quingentis francis libram divendi viderit; non tamen de folio sed de flore ejus loquitur, Principibus in delicias asservato, unde Thé Imperiale à nonnullis dicitur. Hujus generis Thé nos in Europa latere opinor saltem privatos. Color viriditatis longe clarioris est quàm commune: in dubium

quo-

quoque est efficacius esse saporemque longé jucundiorem. Quibus Thé asservandi animus est, vappescat etiam atque etiam caveant: omnes enim suas sicuti Café amitteret vires. Hinc vasis stanneis optime obturatis includatur ne videlicet humiditate corrumpatur vel aëri exponatur.

" En modum The præparandi Chinensibus usitatum, referente Patre de Rhodes. Aquam in vase terso & & nitido coquent, quæ dum fervescit, igne amovetur & juxta quantitatem aquæ folia injiciunt, dimidiam nempe drachmam Thé pro singulîs aquæ cyathis. Vas illud tegunt, folioque fundum petente potant infusionem; tunc enim vires suas in aqua deposuit eámque colore subrubro tinxit. Calidè quantùm possunt sorbillant refrigeratum nullius momenti esse dicentes. Quod in fundo remansit folium etiam secunda vice adhiberi non ineptum est. Sed tunc cum aqua coquatur necesse est.

" Japonensibus, pergit idem, alius
" præparandi modus id enim redigunt
" in pulverem, posteaque aquæ fer-
" venti injectum utrumque hauriunt.
" Num hicce sumendi modus priori
" præstet, nescio, ego quidem sem-
" per & quidem salubriter usurpavi eo
" modo qui inter Chinenses obtinet:
" utrique ad deliniendam ipsius acri-
" moniam quam tamen non injucun-
" dam Sonlio Sacchari aliquantulum
" cum Thé permiscent.

In Persia aliquando in præparando paululum anisi aut fœniculi aliquótve Caryophillos injici refert Olearius in suo itinere Persico. Cæterùm juxta has observationes eas & quotidianam experientiam duobus cruteribus conficiendis sume sextarium aquæ in Cucuma argentea, Cuprea stanno obductâ, aut terreâ vernice illitâ; aquæ ferventi drachma circiter foliorum injiciatur, eodemque tempore cucumam igne amorendo per quadratem horæ coopertam sine; donec folium fundum petierit & aqua colore debito imbuta

imbuta videatur. Tunc in porcellanios aut Faventinos crateres ſenſim effundatur injecto ſaccharo communi aut cando ad magnitudinem Avellanæ, aut ſaccharum in ore teneatur ut Indi aſſolent, Calidiſſimum & repetitis hauſtibus petetur ſive ſorbilletur.

Stomacho jejunio aut ſtatim à menſa & quandocunque placuerit juxta diverſum uniuſcujuſque ſcopum The ſumi poterit. Ad ſtomachi vapores retundendos, jejunio hauriatur, ſi ad corroborandum ſtomachum juvandámque digeſtionem ſtatim à menſa, vel quacunque horâ niſi fortè ſub noctem, ſi dormire quis cupiat.

Vaſa ſunt Chinenſibus ex certa quadam bolo rubra aut terra ſigillata confecta, in quibus infunſionem aptius perfici arbitrantur, quod num ità ſe habeat, neſcio, ſed eorum figura quæ hujus tractatus initio excuſa eſt, ſerelegans eſt. Hoc vaſorum agenus cum nobis deeſt quæcunque vaſa adhiberi poſſunt modo in gratum

odorem vel ſaporem infuſioni non impertiant & probè claudantur. Idem dictum ſit de vaſis porcellaniis licèt elegantiſſimis & continendis in ſe liquoribus ferventibus aptiſſimis, extremitates enim niſi proluantur minimè calefaciunt, quod ad parcendum labris, adurendis alioquin commodum admodum eſt. At in eo totum reſidet quod ex eorum uſu haberi poteſt commodum, non enim virtutem aliquam peculiarem habent quæ digeſtioni inſerviat. Thè nonniſi eô quæ potandum tempore parandum eſt, infuſio enim ejus iteràto calefactam præcipuas vires deperdit. Memoriâ tenendum quod diximus eadem folia bis adhiberi poſſe, juxta modum Patri de Rhodes 'obſervatum. Sunt qui ipſiſſima adhuc folia pluribus diverſis vicibus adhiberi poſſe contendunt, modò reſiccentur; at certum eſt poſt ſemel iteratam infuſionem nequidquam prodeſſe. Si quis omnem utilitatem percipere voluerit, in modum acetarii ſuperſtes

folium

olium oleum & acetum adjiciens, ſicuti mos eſt Batavis inter Indos degentibus.

Quantum ad diverſum qui Chinenſes inter & Japonenſes, Thè præparandi modum, audiamus Tulpium Medicum Batavum in Medicis obſervationibus.

" Quoad modum Thè utendi, no-
" tandum eſt Chinenſes & Japonenſes
" in re iſta valde differre, ſiquidem il-
" li in pulverem redigunt, illum ſu-
" per petram ſerpentinam conterendo
" ac eum aqua calida bene temperan-
" do: Hi vero pulverem hunc in li-
" quore aliquo coquunt, adjectis ei
" aliquot aut ſalis aut ſacchari granis,
" quam decoctionem dum adhuc ca-
" lida eſt urbanè admodum ſuis con-
" viviis offerunt omnibuſque qui eos
" inviſunt. Id tanta diligentia & at-
" tentione peragunt, ut & primi ordi-
" nis homines ipſam hanc coctionem
" in amicorum ſuorum gratiam pro-
" priis præparare manibus aut ſaltem
" in eo præparando alios juvare non

" dedignentur: Cameras etiam in me-
" diis ſuis palatiis datâ opera haben-
" tes, in quibus parvulæ ſunt forna-
" ces ex lapidibus præcioſiſſimis li-
" gnôque exquiſitiſſimo conſtructæ,
" ibique loci ſolo uſui Thè deſtinata
" ſervantur Ollæ, tripodes, infundi-
" bula, calices, cochleária aliaque id
" genus vaſa culinaria ad artem hu-
" juſmodi elégantet effícta, quibus
" millia aliquot impendere non cu-
" rant quæ omnia pannis bombycinis
" nitide involuta tenent nec niſi fami-
" liaribus oſtendunt, & quaſi inter nos
" gemmæ habentur.

Dominus Tencke Profeſſor Monſpelienſis in Formulis ſuis Medicinalibus alios quoſdam modos ſumendi Thé refert non ita vulgatos. Variis inquit modis herba hæc adhibetur & aſſumitur. Primo quidem in ſubſtantia quando ſiccata ad ſemidrachmam aut drachmam integram in Cyatho aquæ tepidæ aſſumitur. Secundo decoctum herbæ ad drachmam & ſemis adjecto ſaccharo ut jucundior ſit potio, & calida

lida ſorbillatur. Fortio diſtillata in Balneo Mariæ cum aquis appropriatis. Quarttò infuſa ad unciam & ſemis in aqua quadam Cardiaca aut generoſo vino, cujus tria vel quatuor cochlearia ſorbentur adjecto nonnihil ſacchari. Quinto ex ea exprimuntur ſucci quos in pilulas coaptant ad dozim granorum decem. Sexto denique ad inſtar Tabaci in attrahitur fumus fiſtulis & ſiphunculis & eo modo capitis & pectoris morbis frigidis, nec non fluxionibus narium Conducit.

Cap. III.

De herbæ Thé viribus fugandum ſomnum.

SIcut Arabica faba ita etiam in herba Thé duæ diverſæ obſervari poſſunt ſubſtantiæ à quibus omnes dependent effectus: volatilis una & ſpirituoſa odore ſuo ſuavi & jucundo, ſe præbens, aquæ cui infunditur minimo

calore communicabili, altera vero fixa & terreſtris, quæ animadvertitur ſapore ſuo amaro aſpero & aſtringenti, nec tamen hic ulla torrefactio ad excitandos ſpiritus eóſque ſubſtantiæ terreſtri expediendos requiritur. Siquidem hanc minima torrefactio adureret: Sol enim parens ille plantarum in folio iſthoc tenero quod in grano Café ignis vis efficit. Sufficienter quippe ſpiritus ejus infuſioni communicandos elevat, phlegmaque citra miniſterium ignis pro neceſſitate diſſipat ad amaritudinem procurandam parti terreſtri. Hinc inter utrumque mira convenientia interim ſententiam viri pro celebris Domini de la Chambre ex ejus ſchedis heic proferam.

" Quemadmodum inquit in phar-
" macis omnibus binæ occurrunt qua-
" litates manifeſtæ nempe & occultę,
" quæ poſteriores experientia tantùm
" ſe ſe explicant, certi ſumus herbæ
" Thé qualitatem nullam noxiam in-
" hærere, ſiquidem uſus & experien-
" tia

"tia quæ intet Orientales quotidie "obtinet potum non tantùm effectis "malignis carere sed & multos qui-"bus obnoxij sumus morbos inde "præcaveri testantur.

" Quod ad qualitates attinet mani-"festas, ut opinor Thé Calidum est in "primo gradu & siccum ferè in secun-"do; quum enim primas pharmaco-"rum qualitates gustu tantùm di-"gnoscere possimus, saporque ama-"rus, salsus & acer, Calidis tribuantur, "palam est Thé quod amarum, etiam "calidum esse; at cùm omnis amari-"tudo à primo tantùm inclusive ad "tertium usque gradum extendatur, "si chicoracea excipias, necesse est her-"bam Thé quæ exiguæ est amaritu-"dinis minimum quoque caloris "gradum in se continere. Fortè qui-"dem agitationem spiritibus imper-"tiendo magis calefacere valet ob "rationes mox allegandas, verùm per "se caloris gradum quem notavimus "non excedit.

" Quod ad societatem, licèt sequa-

"tur gradus calidi in rebus amaris
"quæ ſubſtantiæ ſunt terreſtris & ſic
"Thé amarum ſit in primo gradu ni-
"hilominus amaritudinem ad initium
"vel medium ſecundi extendi arbi-
"tror, quia aſtringens aliquantulum
"eſt, hæcque qualitas ſiccitatis addi-
"tamentum indicet.
" Verum Thé non tam juxta quali-
"tates iſtas conſidero quàm quod val-
"de ſpirituoſum eſt & cum ſpiritibus
"aliquatenus conforme: hinc eſt quod
"eo aſſumpto alacrior ſit animus om-
"neſque partes ubi cuduntur ſpiritus
"ſint corrobatæ. In eo, ni fallor, exi-
"miæ ejus vires ſitæ ſunt, omnibus
"enim corporis functionibus ſpiri-
"tuum miniſterio peractis, fieri non
"poteſt quin accuratiores fiant & per-
"fectiores ubi ſpiritus ſunt poten-
"tiores.
" Calor & ſiccitas præterquam
"quòd qualitates ſint imbecilles ut
"loquitur Hippocrates in gradu
"ſunt adeo remiſſo & temperatæ
"tanta aquæ quantitate ut nihil ab
iis

" iis ſit metuendum, etſi Thé caloris
" aliquid agitatione ſpirituum cau-
" ſatur, calor ille mitis erit, naturali
" haud difformis quique ut vinum
" vapores non excitat. Hæc. ille.

Cæterum nihil æque herbam The commendavit, ac ejus facultas ſomnum pellendi vireſque longioribus vigiliis diſſipatas recolligendi. Hinc tanto ſtudio à majoribus Miniſtris, Legatis aliiſque qui negotiis ſomno abſtinere perſæpe tenentur deſideratum fuit & inquiſitum. Hunc ejus effectum jam à peregrinatoribus toties deprædicatum experientiâ deprehenderunt, cum Thé recens & bene lectum aſſumitur.

" Audiendus hîc imprimis ſupra
" laudatus P. de Rhodes. Thé à cæ-
" na aſſumptum ſomnum ordinariè
" arcet, quem tamen nonnullis pro-
" curat, quoniam quum craſſiores
" tantùm vapores diſſipet eos qui
" ſomnum cauſantur relinquit. Quod
" ad me attinet (pergit idem ille) ſæ-
" piſſime ſum expertus, ubi Chriſtia-

" norum noſtrorum confeſſiones tota
" noćte audire mihi incumbebat, o-
" brepebatque ſomnus, Thé eo ipſo
" momento hauſtum integra nocte
" ſomnum fugabat poſtridieque ac ſi
" more ſolito dormiiſſem valebam. Se-
" mel id per hebdomadam ſine ullo
" incommodo præſtare poteram. Vo-
" lui aliquando ſex noctibus conti-
" nuis id tentare, at nocte ſextâ viri-
" bus eram plane exhauſtus.
" Eodem modo aſſerit Tulpius hu-
" jus herbæ potum inter alia vi ſom-
" num avertendi pollere: Thé inquit,
" robur corporibus conciliat, præſer-
" vat à doloribus calculi quibus in iis
" ubi germinat locis neminem obno-
" xium eſſe aſſerunt. Capitis præterea
" doloribus medetur catharro, oculo-
" rum & pectoris fluxionibus, aſthmati,
" ſtomachi debilitati, alvi torminibus,
" laſſitudini & ſomno quē ita eviden-
" ter reprimit ut potu iſto utentes in-
" tegras interdum inſomnes tranſi-
" gant noctes: quia moderatè calefa-
" cit & ſuperius ſtomachi orificium
conſtrin-

constringens frænat & impedit vapores ad somnum necessarios cerebrum petere, ita ut qui noctes insomnes studendo aut meditando insumere capiunt, nihil inde patiantur incommodi.

Olearius, aliique multi peregrinatores idem uno affirmant ore, præcipue quod facultatem somnum pellendi spectat. Ratio in promptu est. Oritur duabus præcipue de causis somnus, spirituum depauperatione, aut eorum quiete. Prima si adfuerit dissipatis iis, musculorum cessat motus. Hinc somnus post laborem & lassitudinem. Si verò secunda spiritibus irretitis à vaporibus ex imo ventre ad cerebrum elevatis, sicuti radij solares nubibus obnubilati, necessario sensus exteriores in quibus non radiant spiritus, functiones suas obire non valentes, somno indulgent. Inde fit ut refrigerio novi chyli sanguinem subintrantis, somnus ultro obrepat, præcipue si prior etiam adsit causa, ut accidit sub finem diei post labores &

cænam. Utrique causæ contrariatur herba Thé, spirituosâ volatili & odoriferâ parte spiritus dissipatos reparat, amarâ & diureticâ alimentorum humiditatem somno necessariam absorbet & per urinas pellit. Tum etiá fortè calor actualis quo potatur spiritus agitat sicque vigiliam procurat. Etenim observavit quidam nobis familiaris Medicus, aliarum herbarum veluti salviæ & pulmonariæ decoctum calidè Thé instar epotum, eundem quamvis minùs sensibiliter, producere effectum.

CAP. IV.

De virtute Thé ad Sanandos Capitis dolores.

CUm Thé vapores in cerebrum naturaliter ascendentes retundendo somnum avertat facile præsumi potest id capitis quoque doloribus non parum inservire, qui ut plurimum à vaporibus tantùm aut humoribus

ribus acribus originem trahunt, cerebri vasa nimium dilatantibus aut membranam ejus nimis pungentibus. Hic quoque præcipuus effectus à nostris Autoribus ipsi tributus.

" Præcipua herbæ Thé qualitas, ait " P. de Rhodes, est quod capitis me- " deatur doloribus: me quod spectat, " pergit idem, quotiescunque hemi- " crania laborabam, mediante hoc po- " tu mirificè sanabar, crassiores enim " vapores in cerebrum elevatós certò " & prompte repellit.

Idem sentiunt Olearius & Tulpius: & ipse Simon Pauli qui tamen Tractatum de abusu Thé, in quo & ipsius usum omnem ferè improbat, hanc virtutem ipsi haud denegat. Nec dubium est, non solum præsentem dolorem inde levari, sed omnem quoque ejus recidivam impediri, siquidem levis hujusce potus amarities ejusque stypticitas fibras stomachi constringendo functionem ejus perficiunt prohibéntque ne novæ generentur cruditates crassorum horum & acrium va-

porum causæ ac fomites. Hincque non inconsulto tum immediatè post prandium, tum etiam jejunio stomacho diebus aliquot continuis sumi potest; nec enim sicuti de potu Café observatum, necesse videri ante ipsius haustum cibum aliquem sumere.

Eadem ratione, isthoc cum Café Thé habet commune quod solvat ebrietatem, corpúsque nimis Baccho pessundatum integritati suæ restituat. De Duce Albano refertur quod à mēsa aquæ cyathum quā lingua sua *Castigador* dicebat haurire solitus fuerit quo vini fumos castigaret. At Epithetō hoc potiori jure Thé potui conveniret. Dominus de Bourges in Relatione Episcopi Berytensis ad Cochinchinam narrat dum Siami agerent se post cibi assumptionē Thé adjungere assuevisse quod pauculo cū saccharo Calidissime bibendum præbent, indeque bene se habuerint etsi frequentissime pisces comederent. In regionibus illis ideo potant quia stomachus nimio calore est exhaustus, aut quia vires ejus nu-

trimenti

trimenti qualitate debilitantur; tantopere nimirum folium istud diversis proprietatibus pollet, inter quas præcipua etiam est ebrietatem solvere. In quo à liquoribus aliis quibus assueverunt homines longissimè differt, qui si nimiâ copiâ propinentur rationi quoquo modo officiunt, at è contra Thé eam stabiliat & vapores ipsi obvias excutiat.

Idem testatur laudatus Autor legationis Chinensis, convenit & Pater Martinius in Atlante suo Chinensi: Antonius Musa Imperatoris Augusti Medicus proprietates quas Thé adscribimus easdem Betonicæ quoque tribuebat, quam contendit quadraginta septem morbos sanare. Et revera conformitas ejus cum herba Thé notatu maximè digna est: ut forsan quæ cum multis periculis impensisque sub cœlo peregrino quærimus in solo nostro reperire daretur, si satis curæ ad ea rimanda impenderemus.

Utique cerebri liberatio à vapori-

bus animo ac memoriæ firmandæ haud parùm conducit. Cerebrum nimis humidum instar est ceræ mollis sigillum facile quidem admittentis at impressionem non diu retinentis: unde fit ut Phlegmatici & Infantes memoriæ sint infidæ. Mediocris requiritur siccitas in organis & humorum puritas ad retinendas ideas earumque vitandam confusionem. Moderatę autem *Thé* siccat cerebrúmque purgat & proinde memoriam firmat mentemque purificat. Chinenses raró exscreare & nares mungere, observantur, quod sanè eos superfluis humoribus cerebrum & mentis arcem obruentibus ostendit liberos. Quibus ingenia erant acuta antiquis audiebant *homines emunctæ naris*, hoc est qui emungi non opus habent, & Chinenses apud nos ingeniosi subtiles & astuti creduntur.

Ars sanè Medica perfectionem partim adepta est analogismi hoc est conclusionum ope, quæ à morborum eorumque originis conformitate ut & pharmaci unius cum altero convenientia

nientia deducuntur. Ita ſuppoſitis iis quæ de Chinenſium Thé protuli, concludo ſummæ utilitatis eſſe in pluribus capitis morbis, ſoporoſis affectibus, aliiſque à catharris, & vaporibus ortum ducentibus: ita conducet præveniendæ imo & ſanandæ apoplexiæ, Lethargiæ, Paralyſi, Vertigini & Epilepſiæ, quæ ſæpiſſime à nimia lymphę effuſione in cerebrum oriuntur, item oculorum morbis, aurium ſuſurris; idque genus invaletudinibus aliis: præſertim ſi peritus artis ſuæ Medicus adhibeatur qui penetralia & morbi & remedij ſcrutetur. Quod ſi quis miretur tantos à levi infuſione hujus herbæ produci effectus, ſanarique morbos remediis cæteroquin efficaciſſimis vix curabiles, is duo conſideret velim: remedia nimirum uſualia, ut ſunt Thé & Café, qualitates ſuas inſenſibiliùs & tutiùs imprimere cæteris remediis, julepo putà, Apozematis, & emulſionibus, quoniam longiori tempore adhibentur. Tum etiam quod abſque ulla violentia operen-

tur, non debilitando ſtomachum, emeticorum inſtar & purgantium, non exhauriendo vires & ſpiritus, ut ſudorifica, & phlebotomia nec faſtidium ægrotis pharmacorum ad inſtar ordinariorum procreando. Inſuper ſicuti morbi noſtri maximam partem variis in victu erroribus debent ortum, conſtat potum ita familiarem & naturæ ita convenientem ægrotum ſanaturum potius quam ullum aliud præſidium cujus uſus non ita frequens, nec naturæ ita amicus.

Cap. V.

De virtutibus Thé in morbis ſtomachi, in podagra, Calculo, dolore colico, morbis lienis, Rheumatiſmis, morbiſque aliis & de Thé cum lacte.

THé non capiti ſolum, inquit P. de Rhodes; ſed & ſtomacho digeſtionique juvandæ mirificè inſervit, ideo à prandio ordinariè aſſumitur

mitur: dormiturus eo à cœna non utatur. Cur ſtomachicum ſit facile intelligere eſt, cum omnia amara talia ſint maximè ſi ſimul ſint aſtringentia. Ejus ergo nimiam fermenti ſtomachi aciditatem amaritudo corrigit, ſtypticitas verò fibras à quarum relaxatione diverſa progignantur mala conſtringit. Notandum quòd in hanc rem feliciùs operabitur, ſi non tantùm infuſio paretur ſed & ebullitio levis quoniam amaritudinem & ſtypticitatem quæ terreſtri non ſpirituoſę parti inhærent hoc pacto faciliùs deponit. Eodemque in caſu etiam Japonenſium methodum in ſubſtantia hauriendi prę́ferendam cenſeo Eximius D. Monin Medicus Grationopolitanus ſuis ægrotis maſticandum & comedendum folium præſcribit, in ſtomachi acoribus, ructibuſque acidis: eoque modo certiùs vim exerere, quàm epotum teſtatur. Ejus loco ſtomachi roborandi cauſâ, utuntur Hiſpani ſucco *Cachou*, cujus etiam notitia in Galliam ab aliquot annis pervenit. Succus eſt aſper, amarus atque

ſtypticus allatus ajunt quidam, ex Japonis, ſed veriùs ex Indiis. Putant eſſe ſuccum expreſſum ex *Areca*, quæ eſt arbor illic notiſſima, cujus folia maſticare ſolent. Ex eo morſelli ſive grana cum ſaccharo & pauco ambaro griſeo formantur, quos à paſtu maſticare ſolent. Nec malè Café & Thé potui ſociatur, cùm ſtomachi coctionem pariter juvet.

Correctis digeſtionis primæ erroribus eliminantur affectus inde pendentes, ſtomachi dolor, colica paſſio à crudis humoribus aut flatibus incluſis, diarrhœaque ab indigeſtione & chyli corruptione. *Mandelеſo* in Itinerario ſuo ad Indos vim hanc herba Thé ſtomachum & viſcera roborandi ſuâmet experientiâ confirmat, narrans ſe importunâ diuturnaque diarrhœâ illius potu ſanatum fuiſſe. *Olearius*, *Guillielmus Leyl* Danus à Simone Pauli citatus, aliique plures ſcriptores de hiſce conveniunt. Aſt ejus alia non contemnenda ab iis celebratur proprietas, à nephritide ſcilicet, calculo & arthritide præſervandi.

vandi. Idque eo magis præsumitur quòd Chinenses Thé potu indulgentes, hisce affectibus non sunt obnoxii.

Id inter alia præsint Thé, inquit P. « de Rhodes, renes nempe expurgat, & « corpus ab arthritide & calculo præ « servat, & hæc est, ni fallor ratio, qua- « re in illis regionibus ignoti sint hi « morbi. «

In hanc rem Martinus Martinius in Atlante Chinensi hæc fatur. Cali- « dum semper, inquit, potant Chinen- « ses, sive aquam, sive vinum, sive ory- « zæ decoctum. In his liquoribus cali- « dis celebrem suam *Cha* infundunt, ca- « lideque bibunt. Ubi huic calido po- « tui fui assuetus, europæos vitupera- « vi qui frigido ita delectantur. Chi- « nenses enim calido potu non solum « sitim extinguunt, sed & humiditates « superfluas exsiccant. Inde fit ut fere « nunquam spuant, nec doloribus ne- « phriticis, aut stomachi cruditatibus, « sicut Europæi, tententur, tot tantos- « que morbos qui apud nos grassantur, «

calculoſam renum arenam , poda- "
gram, chiragram, ſimileſque affectus "
neſciant. "

Aſſerit etiam Tulpius vulgarem inter Chinenſes opinionē eſſe, hanc plantam ſibi à Diis donatam vitę prorogandę ad extremum ſenium & malorū avertendorum cauſâ ſanitati inſidiantiū;eamq; non ſolùm corpora vegeta reddere, à calculi doloribus præſervare, quibus ajunt neminem illic tentari, ſed etiam capitis dolores, rheumata, ophtalmias, catharros in pectus ruentes, aſthma, dyſpepſiam, tormina & laſſitudinem curare.

Hos effectus non mirabitur, quisquis obſervaverit ea omnia quæ renes expurgant & ſerum minuunt, modo calorem aut debilitatem in viſceribus non relinquant, præſtantiſſima eſſe ne arena, phlegmavè calculi parentes generentur, neve arthritis aut rheumatismus prehendant. Hinc commendantur omnia diuretica in hiſce affectibus. At inter diuretica non minimum obtinet locum herba Thé; cujus nimium

mium usum, observarunt quidam, urinæ copiosum fluxum, & vulgò dictum Diabetem aliquando excitasse. Medicum nimis agerem, si rationes afferre stuporem quare sit diuretica. Unum duntaxat addam, quod Sponius noster observat ex Hippocratis Aphorismo novo, sectionis iv. *res odoratas esse diureticas*, quia constant partibus penetrantibus & volatilibus, quæ viscosos humores in serum liquunt, aptioresque reddunt ut per utinas exturbentur. Sicuti autem observatum est diuretica veluti cappares, ciceres, tamariscus & vinum album, splenica esse, unde ea commendat Hippocrates; ita Chinensium Thé horum viribus donatum, & amaritie sua lienis acidum fermentum mitigare potens, in lienis morbis non exiguæ futurum est utilitatis.

Subjungere possem complures morbos quibus Thé non secus ac Café potus conveniens est, veluti lumbricos, vapores hypochondriacos & hystericos, palpitationes, aliosque; sed repetanda forent permulta quæ in priori

tractatu jam dixi. Sufficiat notare à recentiori Autore inter Febrifuga fuisse collocatum, ut pote saltem febricitantibus non inutile. Easdem etiam conjecturas de lacte herbâ Thé impraegnato, ac de lactè cafetato, repetere possem: nec enim pectoris morbis minùs convenire videtur. Hanc mixtionem Chinensibus debemus, qui hoc modo praeparatum advenis aliquando propinant. Tartari & Chinenses nobiles, inquit Autor legationis Belgicae, foliorum Thé pugillum aquae ferventi injiciunt, deinde isti aquae quartam lactis partem cum pauco sale admiscent, sicque palato suo admodum gratam propinant. At si salis loco saccharum addas, potum non solùm utilem, sed & gratissima efficies, sicque si cui aegro conveniat, delicato ac pergrato remedio curabitur, quod in Medicina, pace Medicorum & Pharmacopaeorum dixerim, perrarum est. Imò sunt quidem pectoris affectus, in quibus Thé lacti admixtum cafetato lacti praeferendum, praecipuè sanguinis

nis ſputo & tuſſi ex qualibet ferè cauſa pendentibus. Illud enim adſtrictione ſua vaſorum extrema anaſtomoſi aut diabroſi adaperta obturare valet, cumque partibus igneis torrefactione ſicuti Café non impraegnetur, ſanguinem aequè volatiliſare nequit, nec ita aptum reddere qui ex arteriis aut venis in pulmones effundatur.

Eadem ratione dyſenteriae & diuturnae diarrhoeae non minùs convenit, ubi opus eſt humores cicurare, nutritioni deſtinatas partes roborare, ſerumque acre abſorbere, morborum iſtorum parentes, comiteſque. Haec ſanitati commoda methodus videtur. Poſt purgationem, ſi neceſſaria videatur, ſane lactis vaccini calicem, quam leviter ebullire ſine, ut partes butyroſas pulmonum bronchia infarcire aptas eximere queas: huic aquae cyathos duos in quibus drachma Thé fuerit infuſa admiſce cum ſacchari ſemuncia, & calidè propina, continuando per menſem unum aut alterum, ſi inde bene ſe habeat aeger, iterandoque ſingulis quin-

decim diebus leves & gratas purgationes ex unciis duabus cassiæ conditæ, vel drachmis sex salis Polychresti Rupellensis D. Saignette, in aquæ cyathis quatuor dissolutis, & intra semihoræ spatium hauriendis.

Hæc de Chinensium Thé habebam dicenda, cujus quidem non minùs ac Doctor Simon Pauli, abusum improbo: frequentiorem nempe ejus compotationem. Calor enim nativus instar flammæ lampadis oleo consumpto extinguitur: faterique necesse est immoderatum Thé sicuti vini, potum, humidum nativum citò nimis absumere posse, caloremque ac vitam extinguere. Vitiosa non solùm extrema sunt in Morali Philosophia, sed & in Medicina. Virtus medium tenet, felixque sanè qui documentum hocce mordicus retinet.

Finis Tractatus de Chinensium Thé.

TRA-

[Am]ericanus instructus
[...]o vere
[ch]ocola-
[...]rio &
[sc]ypho
pag. 141.
Ramus arboris
Cacao
Filiqua fructus
Cacao
Fructus Cacao

TRACTATUS

DE

CHOCOLATA.

Cap. I.

Quid sit Chocolata: & exumea ejus ingredientium.

ITA invaluit in Europa Chocolatæ potus, ut non amplius quasi Americæ familiaris sit censendus, etsi ejus illic natalia celebrentur. Non abs re igitur, sicuti Café & herbæ Thé, hujus compositionem & vires in examen revocabimus, utrumvè

omnia quibus extollitur elogia mereatur, & quibusnam conveniat. Id jam eruditorum quorundam Medicorum ſtylum exercuit: *Bartholomæi* nempe *Marradon* Hiſpani, & *Antonii Colmenero* Andaluſii, nec non *Renati Moreau* Pariſienſis Regii Profeſſoris, qui prædictorum Tractatus in Gallicum vertit, & notis illuſtravit. Ab eo tempore curioſus Peregrinator *Thomas Gage* Anglus diu in America commoratus, diſſertationem de Chocolata ſuis inſerüit relationibus. Iis aliquid ſuperaddere vix cogito, cùm non exiguam ejus notitiam habuiſſe videantur. Fungor fere interpretis officio, ex iis quod optimum videbitur ſeligendo, at nec ſcrupulosè nimis eorum verbis affixus, nec opinionis eorum ſervus eſſe cupiens.

Vox *Chocollatii* aut uti nos pronunciamus *Chocolate*, purè eſt Americana. Oriturque ut nonnulli cenſent, ex ſono *Choco*, *Choco*, quem edere videtur in coctionis præparatione, & voce *Atte* ſive *Atle*, quœ mexicanis eſt *aqua*. Sic rudes

rudes isti populi res nominare solent vocibus quibusdam sensibiles ideas exprimentibus : ita initio Europæos *Tonitrui filios* vocabant, ob sclopeta nostra : Epistolam, *album* quid *Ingenio præditum*, ob ea quæ legentes edocet. Fortè etiam & verisimilius quia *Cacao* basis & Chocolatæ ex hac voce cum *Atle* facta, est *Chocolatle* quasi *Cacaoatle*, aqua Chocolatæ.

Hæc minoris sunt momenti quàm disquisitio de ipsamet Chocolata. Sciendum ergo speciem esse solidæ pastæ ex variis ingredientibus cujus præcipuum est *Cacao*, ex qua pasta liquore aliquo dilutâ potus paratur palato gratus, ac sanitati perutilis. Ecce numerum & dosim ingredientium juxta *Marradonem*.

℞. Fructus *Cacaos*, num. 700. “
Sacchari ℔ iß. “
Cinnamomi ℥ ij. “
Piperis Mexicani, Chilles seu *Pimiento* dicti, grana xiv. *cariophyllorum* ℥ß. “
Vanillæ tres siliquas, vel ejus loco “

fem *anisi.* ℥ij. "

Achiotæ , avellanæ magnitudi- "
nem. "

Quidam, inquit, addunt parùm " aquæ Naphæ, moſchi vel ambari gri- " ſei granum unum, vel ſcolopendrii " pulverem. Ex hiſce ingredientibus *Colmenero* exulare vult cariophyllos, moſchum, ambarum & aquas odoriferas, & è contrà iis ſuperaddit *Amygdalas, Avellanas, Roſarumque Alexandrinarum pulverem.* His quoque in America addi teſtatur *de Laët arboris* cujuſdam *reſiniferæ florem* odoratum inſtar arantiorum, & ſili quam *Tlixochitla* vocatam : imò & Turcicum frumentum *Mays* dictum, *Milium Indicum*, & *Orejevala.* Eſt ergo inter Autores aliqua diſcrepantia in Chocolatæ compoſitione, quæ pro locorum uſu aut pro cujuſque ſapore diverſimodè paratur. Jam hæc ingredientia ſigillatim examinemus, antequam præparationem & mixtionem deſcribamus.

CACHO.

Arbor quæ hanc nucem fert ab Americanis

ricanis vocatur *Cucahuaquahuitl*, ut ait *du Laët* Hiſt.Occident.lib.7.c.2.& *Ximenes* in plantarum & animalium Americæ deſcriptione : ſive *Cacaotal*, ut obſervat *Thomas Gage* Anglus. Altitudinis & magnitudinis eſt Arantiorum arboris, foliaque non diſſimilia, ſed paulò majora habet. *Herrera* Caſtaneæ foliis ea comparat. Figuram conſule initio exhibitam, quam ex Muſæo Vormiano excerptam ſculpi curavimus. Hæc arbor ita delicata eſt, ſolumque in quo naſcitur ita calidum, ut Americani, ne radiis ſolaribus aduratur, primô arborem quandam *Atlinam* dictam, plantare ſoleant : dein ubi in ſufficientem altitudinem crevit quâ ſatis umbræ emittere poſſit, ſub ejus ramis *Cacao* plantant, ut ſcilicet obumbretur & à radiis ſolaribus defendatur, quam Atlinam ideo *Cacao matrem* vocant, nulli quippe alii uſui deſtinatam.

Fructus *Cacaotal* nudus non ſuccreſcit, ſed ſiliquâ camulatâ tectus & circumveſtitus, non ſecus ac noſtri meſopepones. Hos fructus *Cacahuacintli* no-

minant. Continent autem copiam non exiguam nucum *Cacao*, qui sunt amygdalarum majorum mole, sed compactiores & palato gratiores. Viginti aut triginta, imò & quadraginta, singulis siliquis continentur. Unaquæque nux in duas dividitur partes simul apprime junctas, quas tegit alba quædam pellicula, succo quodam refrigerante & humectante prægnans, qui ab Americanis mulieribus in delicias sugitur.

Colmenero & Thomas Gage duas *Cacao* species numerant, Duæ sunt, " inquit ultimus hic Autor, *Cacao* spe- " cies: vulgare unum coloris obscuri " subrubri, rotundum & in extremita- " te punctatum. Alterum *Patlaxe* di- " ctum priori latius, crassius & desic- " cans magis, pretioque minori. Som- " num potentiùs arcet, & ideo parùm " in usu, nisi inter plebeios. "

Dominus Moreau quatuor species esse ait. Prima, inquit, vocata *Caca-* " *huaquahuitl* omnium maxima & fru- " ctuum feracissima. Secunda ejusdem " nominis, mediocris magnitudinis, "

fructus

fructus habens minores. Tertia ad- "
huc minor *Xuchicacahuaquahuitl*, cujus "
fructus extrà rubri, intus aliis similes. "
Quarta *Tlalcacahuaquahuitl* omnium "
minima, fructumque minimũ ferens, "
colore quanquam ab aliis non diver- "
sum. Omnes autem isti fructus iis- "
dem pollent viribus, eidemque usui "
inserviunt, quanquam ultimus po- "
tui, cæteri commercio sint aptiores. "

Hæ *Cacao* nuces saporis sunt medii inter dulcem & amarum, ad asperum & astringens accedentis. De earum qualitatibus hæc Colmenero & Thomas Gage referunt. Quamvis *Cacao* "
ut alia mixta de quatuor elemento- "
rum qualitatibus particeps sit, vulga- "
tissima tamen inter Medicos opinio "
est frigidum & siccum esse, sicuti Ter- "
ræ elementum, & per consequens "
qualitatis astringentis. Verum quia "
de aliis elementis, & præcipue aëris "
calidi & humidi etiam est particeps, "
inde fit ut partes unctuosas habeat, "
ex quibus butyri quædam species "
elicitur, quâ Americanæ fœminæ fu- "

ci instar faciem sibi perungunt. "

At, inquies, quo pacto *Cacao* frigidum & siccum statuitur, dein calidum etiam & humidum? Responsum non est difficile. Mixta variis constant partibus, veluti rhabarbarum partes habet calidas & purgantes, alias siccas & stypticas, ideoque frigidas ac terrestres: ita & chalybs naturâ siccus, frigidus, & astringens, habet tamen partes aperitiras, subtilesque. Sic Galenus libro iij. de simplicium medicamentorum qualitatibus, in plurimis agnoscit varias & oppositas simul facultates in uno & eodem subjecto, & cap. xv. ejusdem libri, exemplum affert jusculi Galli veteris quæ alvum laxat, cùm ejus caro constipandi vim habeat. Et capite xvij. lib. j. de simpl. Medicam, aliud exemplum profert lactis nempe in quo tres partes naturâ diversâ separabilesque reperiuntur: caseosa quæ alvum constipat, serosa quæ purgat, & butyrosa quæ anodyna est. Pariter in musto tres reperiuntur diversæ, fæces crassiores & terrestres, altera levior spumosa, tertia

purior

purior quæ propriè vinum est, colore, odore, aliisque accidentibus distinctæ. Inde fit ut alimenta etsi simplicia quatuor humores in corpore generent temperie, substantiaque diversos, plusque aut minùs bilis, verbi gratiâ, aut pituitæ, prout illud alimentum, plùs aut minùs tali humori conforme erit. Inde concludere possumus, ubi teritur & agitatur Cacao, varias partes quibus à natura donatur, hac arte intimè uniri, ita ut unctuosæ, calidæque ac humidæ terrestribus commixtæ eas temperent & corrigant, minusque astringentes reddant, calidioresque; quod patet ex Chocolatæ præperatione, dum igni admovetur & ligno denticulato probè agitatur: tunc enim animadvertas pinguem spumam elevari, quæ partem illam aëream, butyrosamque testatur, priùs in Cacao nucibus sepultam, coctione verò & motú elevatam.

Inde eorum error arguendus, qui « asserunt Chocolatam obstructiones « parere, quia Cacao astringens est: qua- « si verò hæc stypticitas intimâ mix- «

tione dum teritur non corrigatur ac ‟
temperetur. Adde quod alia tot reci- ‟
piat ingredientia calida , ut potius ‟
aperiat & attenuat, quàm obſtruat. ‟
Hæc ulteriùs veritas patet, ex ipſo- ‟
met *Cacao*: Si enim quis comedat, ut ‟
ſolent Americanæ mulieres, abſque ‟
tritum & compoſitione, qualem in ‟
Chocolata habemus, tum ſane ma- ‟
gnas parit obſtructiones, pallidum- ‟
q́ue & lividum faciei colorem, non ‟
ſecus ac in virginibus Chloroſi & ‟
picâ laborantibus, quo quidem vul- ‟
tûs colore gaudent Hiſpanæ, etſi ab ‟
iſtis rebus oppilantibus oriatur, ſani- ‟
tatemq́ue deſtruentibus. ‟

Uno verbo ex ſupradictis fatendum nucis *Cacao* partem frigidam ac terreſtrem, ab oleoſa calidaq́ue temperari, Oleum enim & quidquid oleoſum eſt; ſulfureum & inflammabile eſt, ideoque calidum, tum etiam adjectis aliis Chocolatæ ingredientibus, eandem partem ſtypticam & terreſtrem non mediocriter corrigi ſed hæc fuſius in capite iij.

S. AC-

SACCHARUM.

SAccharum Chocolatam ſubingreditur, non ſolum ad ſaporem acerbum Cacao & aliorum ſimplicium hujuſce compoſitionis temperandum, ſed etiam ad ipſius conſervationem, ut in vulgaribus conditis. Id tamen non obſtat quominus ſi vetuſtior ſit compoſitio tandem vermiculos contrahat, qui non ſecus ac vetuſtum caſeum illam utrobique perforant, præcipue ſi in loco humido detenta fuerit, aut nimia ſacchari quantitas ſit addita.

CINNAMOMUM.

CInnamomum quo in Chocolatæ confectione utebantur in America ante Hiſpanorum adventum, non erat cinnamomũ orientale in illis regionibus adhuc incognitum. Illud proculdubio uſurpabant quod apud Monardem lib. de plant. cap. 25. deſcribitur, quodque arbor eſt Mediocris magnitu-

dinis folia lauro similia habens, fructum instar pileoli violacei ferens. Hic fructus saporem & odorem orientalis Cinnamomi refert, insipito & inodoro cortice. Utuntur in ferculis pulverato. Stomachum roborat, flatus dissipat, pravum oris odorē corrigit, correficit, & colicam sedat. Ita non inconsulto Chocolatæ admiscetur, ut pote qui attenuare & subtilisare terrestres Cacao partes & ejus stomachicum vim augere potens est. In ejus locum verum Cinnamomum Ceylunicum, qualitatibus iisdem pollent substitui potest: sed in eo casu dosis minuenda, quia cùm sit Americano validius, unciæ duæ in præscripto requisitæ, nimiùm essent.

CHILLES sive PIPER MEXICANUM.

CHilles sive Chilli duo sunt genera, Orientale quod est Zingiber, & Occidentale aliàs Piper Mexicanum seu de *Tabasco* dictum quia in illa novæ Hispaniæ

Hiſpanię provincia copioſé creſcit. Hujus quatuor ſpecies recenſit *Colmenem*. Prima eſt *Chilcotes* ſecũda *Chiltepin* cujus grana exigua ſũt, at ſicuti primę ſpeciei acria & linguâ fortiter pungentia. Tertia *Tonachiles* mediocriter calida & amara, quę non ſecùs ac alii fructus cũ pane manducari poteſt, & in ſolis pullulat Mexicanis paludibus. Quarta *Chilpathlaga* latitudinis majoris, ſed minoris acrimoniæ quàm duarum priorum ſpecierum: tertiâ verò ſpecie ſapore acutiora, Et hæc in Chocolatæ compoſitionem aſſumuntur.

Multò plures ſpecies numerat Euſebius *Nierembergius* cap. 80. lib. xv. Hiſt. Naturalis: *Du Laet* in ult. cap. lib. v. ait hunc fructum ex arbore domeſtica *Xocoxochitl* procreari, cujus folia odorata, flores rubri ſicuti balauſtia, ejuſdem ac flores arantiorum odoris, pergrati & dulces, fructus rotundi & racematim ex arbore pendentes, primò virides, mox ruſi, tandem nigri, guſtû acres, ſuaveolentes, calidique & ſicci in tertio gradu, ita ut Piperi ritè ſubſtitui pòſſint.

Multi tamen ex hac compositione Piper eximunt, quia nimis calidum & acre: protereaque Medici vix Piper rotundum nisi integrum ægris suis præscribunt, hoc enim modo stomachum calefacit & roborat, nec tamen viscera in quæ non permeat excalefacere valet, cùm è contra pulveratum calorem ac sitim intolerabilem pariat. Revera enim plurimi Chocolata utentes, postquam observarunt se ab ejus usu excalefieri, sibique in facie pustulas & jonthos excitari, meritò ab ea Piper cui hunc effectum tribuebant, exulare jusserunt.

CARIOPHYLLI.

NOn pauci etiam in hac compositione abhorrent à Cariophyllis, forte quia alvum constipant, quanquam aliàs sint stomachici, & aliis optimis qualitatibus donati. quibus ut pote notissimis non insisto.

VANILLA.

VANILLA.

Vanilla, quam alii Mecuſuchil vocant eſt ſiliqua odore ſuavi, guſtuque acri ſtomachum & cor roborat, glutinoſos humores incidit & attenuat, potenterque venenis reſiſtit. Cum Tabaco mixta ejus ingratum fumi odorem corrigit. Fuſè deſcribitur apud *Euſebium Nierembergium*, & *de Laët* lib. 5. cap. 4.

ACHIOTA.

Succus eſt inſpiſſatus ex fructifera arbore *Achiotl*, aliis *Changuarica* aut *Pamaqua* dicta. Eam ſic deſcribit *Ximenes* referente de Laët l. 5. c. 3. & Nieremberg. l. 15. c. 48. Arbor eſt perſimilis " magnitudine, trunco & formâ Aran- " tiorum arbori non abſimilis; folia co- " lore & acerbitate ulmi folia referunt; " cortex, truncus ac rami ruſi ſunt ad " viride accedentes; flores in quinque " folia diſtincti ſtelliformes coloris albi "

purpurei; fructus primo castaneæ "
cortici similes, formâ & magnitudi- "
ne parvæ amygdalæ viridis, qua- "
drangulares tamen & qui maturi "
sponte aperiuntur, granaque instar "
uvas sed rotundiora continent. Ame- "
ricani magno hanc arborem pretio "
habent, juxtaque suas edes plantant. "
Toto anno viridescit, & vere fructum "
emittit, quo tempore cæditur arbor. "
Ex ligno, sicut ex silice, ignis elicitur; "
cortex aptissimus funibus parandis, "
qui cannabinis fortiores sunt. Ex "
semine tinctum conficitur rubro sa- "
turata, quâ Pictores utuntur. Usum "
quoque habet illa in Medicina, quia "
frigidæ qualitatis est pota cum ali- "
qua ejusdem facultatis aqua aut ex- "
teriùs applicita, febris temperat ar- "
dorem, dysenteriamque sistit. Tan- "
dem omnibus potionibus refrigeran- "
tibus, & ideo Chocolatæ utiliter ad- "
miscetur saporis & coloris gratiâ. "

Achiota, inquit *Thomas Gage*, in cujus- "
dam arboris rotundis siliquis suc- "
crescit, quę granis rubris refertæ sunt, "

ex

"ex quibus paratur Achiota, quem
" primò in maſſam redigunt, mox ex-
" ſiccatam in globulos, placentuláſve
" efformant quas in foro venenum ex-
" ponunt. *Achiota*, paulò ſuprà ait, qua-
" litatis eſt penetrantis & attenuantis,
" ut ex Americanorum Medicorum
" praxi patet, qui experientiâ edocti,
" illum quotidie ad incidendos & at-
" tenuandos craſſos viſcidóſque hu-
" mores aſthmatis & dyſuriæ paren-
" tes præſcribunt, in omnibuſque pe-
" ctoris aut viſcerum aliorum in-
" farctibus, ac ſimilibus morbis utili-
" ter uſurpant.

AMYGDALÆ.

EXiſtimat Colmenero non malè aliis Chocolatæ ingredientibus adjungi amygdalas, ſed Americanas intelligit ab Acoſta ita deſcriptas hiſt.
" nat. l.4.c.29. Eſt alia, inquit, Cocos
" ſpecies, quæ intra nucleum maxi-
" mam copiam habet fructuum quo-
" rundam inſtar amygdalarum, & non

"secus ac grana pomi granati dispositorum. Quæ amygdalæ Castiliensibus triplò majores sunt, sapore non admodum diverso quanquam acerbiore, humidæ pariter & oleaginosæ. Cibus non ingratus est, locoque Amygdalarum in America utuntur ad massapanes aliásque cupedias conficiendas. Vide si velis, plura quæ de his disserit, parvæ ad rem nostram utilitatis. Convenire autem videntur meliùs ac Indicum frumentum, miliúmve, quæ nimis flatuosa sunt, cùm hæ moderatè calidæ, succique sint delicati, siccæ præsertim. Virides enim & recentiores hinc repudiandæ.

AVELLANÆ.

AMericanas avellanas ita describit Acosta, lib. de aromat. cap. 18. "Avellana, inquit, arbor est maxima, recta, rotunda, tenuis & fungosa. Folia lōgiora & altiora palmâ Cocciferâ habet, ex Arboris summitate enascentia

“centia, inter quæ virgulæ floribus “albis ferè inodoris onuſtæ pullulant, “ex quibus fructus *Areca* naſcitur, nu-“cum magnitudine, exigui ovi gal-“linacei formâ, quem viridem ali-“quando cum *Bethel* foliis maſticant, “aut ad ſolem ſiccatum cibis admiſ-“cent, potionibuſque adſtringenti-“bus.

Haſce avellanus eligit Medicus Ledeſmenſis, qui de Chocolata ſcripſit. Ab amygdalarum qualitatibus non recedunt, ſed magis ſiccæ & bilioſæ ſunt. Igni leviter torrefactæ ſtomachicæ ſunt, & vapores in cerebrum aſcendentes reprimunt. Itaque flatibus, & fumis ex hypochondriis ſurſum elatis rationiſque ſedem impetentibus apprimè conveniunt.

MAYS, Sive FRUMENTUM INDICUM, & MILIUM.

“MAys & Milium in Chocolatæ “confectione malè, inquit *Col-“menero* à quibuſdam aſſumitur, u-

" trumque enim flatuosum & melan-
" cholicum, idque videntur dunta-
" xat avaritiæ causa præstare, eo
" quód minimi sint pretij. D. *Moreau*
" hujus commentator asserit America-
" norum *Mays* nihil aliud esse quàm
" frumentum Indicum in Gallia satis
" notum, & à *Ximene* ita descriptum.
" *Mays* differentia à spicarum colore
" sumitur, quas vulgus *MaZorcas* vo-
" cat. Aliæ enim albæ, aliæ rubræ,
" aliæ ferè nigræ, purpureæ, æruleæ
" & coloris variegati: quod de exte-
" riori cortice intelligendum, alba
" enim farina est. Inter autem fru-
" menta omnia temperatum est ac
" polytrophum. Propterea qui craf-
" sum & viscosum alimentum esse
" volunt, obstructionésque parere,
" valde hallucinantur. Barbari enim
" qui eo utuntur nullis affliguntur
" obstructionibus, pallidóve colore:
" asserunt è contra facilè digeri, & ap-
" petitum acuere, imo se ante Hispa-
" norum adventum nephriticos do-
" lores ignorasse. Tandem nullum
præ-

"præstantius inter eos remedium in "in acutis morbis est, pectoris amicum, diureticum, innoxiúmque *Milium* Indicum sive *Panetum*, à Dalechampio, Lobelio, Dodonæóque "describitur, quos consulere licet.

OREIEVALA.

O*Rejevala* flos est ab Hispanis vocatus *Flor de la Oreja*, propter similitudinem ejus cum aure. Folia intus purpurea, extrà viridia habet, odorata, aromatica, calida, ex arbore quadam provenientia, quam *Xuchimacutzli* seu *HuchmacutZli* mexicani nuncupant.

FLOS RESINOSÆ ARBORIS, & SILIQVA TLIXOCHITL.

OBservat D. *Moreau* in notis suis ad *Colmenero* Tractatum, eum aliqua ingredientia omisisse, florem nempe cujusdam arboris resiniferæ, & gummi instar styracis ferentis: qui quidem flos arantiorum similis, sua-

veolens & ſtomachicus, quem Americani Chocolatæ inſerunt : item ſiliquam *Tlixochitl*, quæ eſt herba repens, plantagini ſimilia habens folia, ſed longiora & craſſiora : Arboribus inſtar hederæ adhærens, eaſque ampleciens Siliquas ferens longas ac ferè rotundas, balſamum Hiſpaniæ novæ redolentes, pulpâ nigra & ſeminibus inſtar papaveris plenas, in aqua maceratas potenter diureticas.

Hæ Autorum varietates oſtendunt Chocolatæ ingredientia nòn eſſe fixa, quæ adduntur, detrahuntur aut immutantur, pro variis conficientium intentionibus. Vulgus nigrorum & Americanorum, nihil præter *Cacaos*, *Achiotam*, *Chiles* & *Aniſum* accipiunt. Alij cinnamomum redolere volunt. Alij dulcem, alij acrem eſſe cupiunt. Inde fit ut varij coloris, variique ſaporis reperiatur : diverſique pretij & effectus. Chocolata in his regionibus compoſita nimis inſipida Americanis, apud illos verò confecta nobis intolerabilis foret, palatúmque noſtrum nimium pungens. Optima tamen, ſi meliorem

audiamus Europæorum partem, in urbe Cadix conficitur, præcipuè si quis præcautione mihi familiari utatur, si numerum nempe & dosim ingredientium quæ optat composituro mittat, fidoque committat viro, qui si non illius sit professionis, saltem sub oculis suis confici curet. Alioquin Mercatorum, propolarúmque subleſtam subeas fidem, qui raró optimam habent. Inde illius urbis cives, qui probam habere cupiunt, domi curant conficiendam.

Cap. II.

Præparatio & mixtio simplicium ad Chocolatæ compositionem, tum & bibendi modus.

" Cacao & alia quæ Chocolatam
" componunt, inquit Colmene-
" ro, contundi & teri debent in mor-
" tario, aut super lapide lato & poli-
" to, quem in Indiis Occidentalibus
" *Metatl*, vel *Metate* vocant, huic usui

"destinatum. Sed antequum terantur probè ſiccari & torrefieri ad
"ignem opus eſt, ut faciliùs piſtentur,
" Achiotà excepta: Sed curandum eſt
"ut continuò in torrefactione moveantur, ne adurantur, nigreſcant &
"amareſcant, quò vis eorum periret.
"Cinnamomum & piper Americanum, ſi addere velis, primò teri debent, ſimulque cum pipere aniſum,
"& ultimò, ſed ſenſim, *Cacao* per duos
"aut tres dies ejus trituram iterando
"ſuper lapide. Singula autem ſigillatim terenda; dein omnia pulverata
"cum *Cacao* in vaſe cochlearis ope
"miſcenda, parandáque maſſa quæ
"teritur iterum ſuper prædicta lapidea tabula *Aletata* dictâ, levi ſuppoſito igne, ubi mixtio probè facta, vitando nimium calorem ne butyroſæ partes reſolvantur ac diſſipentur.
"Obſervandum etiam ſimul cum *Cacao* addendam in trituratione *Achiotam*, ut faciliùs color concilietur. Pulveres omnes excepto *Cacao* ſetaceo
"trajiciendi ſunt: Siqúe Cacao cortex
exi-

"eximatur delicatior & gratior erit
" confectio. Tritis & incorporatis om-
" nibus, cochleari massa illa ferè li-
" quefacta extrahetur, formabuntúr-
" que tabellæ pyxidibus includendæ,
" quæ ubi simul ac refrigerabuntur in-
" durescent. Priùs tamen chartæ aut
" magnis quibusdam arboris foliis,
" veluti Platani Americanæ, affunden-
" denda massa, & tabellæ formandæ
" atque ad umbram siccandæ, postea
" eximendæ & in pixidibus ligneis
" reservandæ.

Non minor est diversitas in potu Chocolatæ parando. Mexicani eum parare solent cum *Atolla*, quæ est Frumenti Indici farina in aqua diluta & cocta, antiquissimus eorum potus. Varios Atollæ præparandi modos à *de Laët* descriptos l.7.c.8. hîc recensere supersedeo, cùm in istis regionibus potus sit ignoratus, flatuosus ac malè sanus.

" Sunt alij Chocolatæ bibendæ mo-
" di, inquit Thomas Gage, primò
" enim dissolvitur in aqua frigida, &

"ligno denticulato agitatur; ſpuma
"elevata in alio reponitur vaſe, reli-
"quum cum ſufficienti quantitate
"ſacchari portione igni apponitur, &
"ubi adhuc calidum eſt ſpumæ priùs
"ſeparatæ affunditur, totumque epo-
"tatur. Sed vulgatiſſimus parandi
"modus hic eſt. Aqua bulliens in-
"funditur crateri quem ebibere cupis
"ad medietatem, inde Chocolatæ ta-
"bella una aut altera diſſolvitur, do-
"nec inſpiſſata ſatis appareat, mox
"probè ligno denticulato agitatur &
"in ſpumam vertitur, tandem reliqua
"crateris medietas aquâ calidâ cum
"ſaccharo repletur, propinatúrque,
"comedendo priùs aliquid conſervæ
"aut maſſepanis Chocolata intincti.
"Alius adhuc eſt modus in Inſula
"præcipuè S. Domingo uſurpatus.
"Chocolata ſimul cum aqua & ſac-
"charo in vaſe coquitur, donec un-
"ctuoſa ſupernatet ſpuma, túncque
"calidè hauritur.

" Americani in feſtis & conviviis re-
"frigerij gratiâ frigidam Chocolatam
po-

" potant, hócque parant modo. Eam
" aqua frigidâ diluunt, ligno agitant,
" ſpumam eximunt enatantem, quam
" in lance reponunt; mox ſaccharum
" aquæ in qua diſſoluta eſt Chocolata
" admiſcent, & ex alto ſpumæ affun-
" dunt, ſicque frigidè aſſumunt. Aſt
" ita refrigerat hic potus, ut eo pauci
" uti queant; ſtomachi enim dolores,
" præſertim in mulieribus, aliaque in-
" commoda cauſatur.

" Eſt tandem alius, inquit Colmene-
" ro, parandi modus, iis uſitatus qui
" negotiis diſtricti longiori præpara-
" tioni attendere nequeunt: iſque ſa-
" nitati non adverſus. Dum calefit
" aqua, ei deraſa Chocolatæ cum ſac-
" chari ſufficienti quantitate tabella
" admiſcetur, diſſolvitur & ligno agi-
" tatur, nec dum ſeparata ſpumâ pro-
" pinatur.

Liburni & in aliis Italiæ locis ubi omnes ferè potiones glacie aut nive refrigerare ſolent, in ſubſidium adverſus aëris æſtum, ſæpe Chocolatam glacie refrigeratam bibunt, quæ qui-

dem palato potiùs quàm valetudini conveniens eſt; in eoque differt à Café aut Thé potu, qui frigidè hauſtus nullo modo gratus eſt. Sic tandem in Gallia parare ſolemus. In Chocolatæ cucumam ad ignem totidem aquæ crateres, quot ſunt qui potare cupiunt, immittuntur; & ubi bullire incipit Chocolatæ uncia una & quadrans pro ſingulis crateribus in pulverem detuſa injicitur cum uncia ſacchari: ſubitóque ligno agitatur & ſuper igne & ab igne exemptâ cucumâ, donec probè ſpumeſcat. Spuma crateri immittitur & agitatur denuo decoctum donec ferè totum in ſpumam illam abeat, calidiſſimè ſorbetur.

Sunt qui ante ejus hauſtum aquæ frigidæ hauſtum ſumunt, aut biſcoctorum par intingunt in Chocolata & comedunt, ſed iſtud quod magis eſt ſucculentum abſorbet, ita ut meliùs agant ni fallor, qui ſolitariam ex cucuma extractam Chocolatam epotant. Hæc verò ſi præſtantiſſima non fuerit, doſi augeri debet, ſaccharúmve pro

lnbitu

lubitu minui aut augeri. Qui voluptati potiùs quàm ſanitati conſulunt; guttas aliquot ambari griſei, aut pupillarum ambaro perfuſarum aliquid in cratere ſuperaddunt, quod guſtui gratiſſimum eſt. Sunt & qui ſaccharo Ægyptiacum ſorbetum aut aquæ lac cum vitello ovi ſubſtituunt palati potiùs irritamenta, quàm ſanitatis ſolatia.

Quod ad bonæ Chocolatæ electionem, plùs in hoc experientiæ, quàm verbis dandum. Forma paſtillorum nihil hûc confert; parantur enim longi, rotundi, quadrati, majoribus aut minoribus fruſtris ne quis putet hîc nodum in ſcirpo quærere. At non exigui eſt momenti obſervare ne mucidum oleat, néve ſit vetuſtior, quod dignoſcitur ſæpe ubi à ventriculis perforata cernitur, Maſticando nihil diſplicens habere debet, quòdque aromaticas ſpecies nimis ſapiat. Hæc ſi potum deguſtare nequeas, obſervanda; verùm id ſi liceat, dignoſcere non erit difficile, præcipuè ſi optimam

aliàs ſolitus ſis potare.

Ad crateres vetò quibus ad huncco potum utuntur, Americani & Curioſi Europæi, eos uſurpant qui ex nuce Cocos ſunt fabricati; non tantùm quia fórma & magnitudo commodæ, ſed quia margines non ita incaleſcunt ut labia adurere queant, ſicut argentum aut ſtannum. Hi crateres indigenâ Americanorum linguâ *Tecomates* vocantur. Alios quoque parant ex fructu Hiſpanis *Higuero* dicto. Magna eſt arbor cujus folia Mori magnitudine & formâ ſimilia ſunt, fructúſque inſtar citrullos ferens. De palmis Cocciferis nihil dicam, cùm à multis Auctoribus jam deſcripta fuerint. Id duntaxat notandum Cocos duobus tegi corticibus, hiſpido & fibroſo uno funibus parandis apto, interiori altero, polito & ſolido, hiſce crateribus elaborandis aptiſſimo. Vulgaris eſt opinio adverſus apoplexiam valere, quod in Chocolatæ potu eos commendavit. Horum defectu crateribus porcellaniis aut Faentinis uti licet. Formâ

ſolidâ

ſolidâ Chocolatæ uſurpari poteſt: Ex ea enim fiunt tragemata ſaccharata, biſcocta, Maſſepanes, aliæque cupediæ, ſi non ſanitati admodum utiles ſaltem æquè ferè ac in liquore pergratæ palato.

Si Chocolata ſanitatis gratiâ duntaxat bibatur, ſufficiat ad duas vices ſingulis diebus ad ſummum, & potiùs horis matutinis quàm pomeridianis. Biliosi loco aquæ communis cum aqua Endivij præcipuè æſtate ſumere poſſunt, ſicque hepatis intemperiei calidæ non erit contemnendum præſidium: obſtructionibus verò & frigidâ hepatis intemperie affecti cum rhabarbari tinctura. Uſque ad menſem Maium extendi poteſt ejus uſus, temperato præſertim aëre. Eum improbat diebus canicularibus, ſæpius laudatus Colmenero: niſi iis qui ita huic potui aſſueti ſunt, ut nullam inde noxam percipere queant. Si, inquit, „Chocolatâ quis opus habeat diebus „Canicularibus, ſitque temperamento calido, paret cum aqua Endivij

" singulis quatuor diebus, si præser-
" tim stomachi laboret debilitate.
" Quanquam verò in Americana om-
" ni tempore assumatur, fierique id in
" Hispania possit, respondeo dandum
" primò id consuetudini secundò il-
" lius regionis calori extremo quo
" cum excedente humiditate conjun-
" cto pori aperiuntur, magnaque fit
" substantiæ corporis dissipatio, ita ut
" non solùm manè, sed quâvis horâ, &
" tempestate, tutò queat usurpari.
" Quia vero à caloris extremi excessu
" naturalis corporis calor dissipatur
" ac exhalat, stomachi verò & aliorum
" viscerum calor ad circumferentiam
" corporis fertur, Ventriculus admo-
" dum debilitatur, ita ut non solum
" ex Chocolata quæ, ut diximus, mo-
" deratè calefacit, sed etiam ex vino
" puro utilitatem experiantur ac sto-
" machum roborent isti Americæ in-
" colæ. Si verò æstibus perdurantibus
" aquam epotent, non parvam ex ea
" noxam persentiunt, minutâ aut de-
" pravatâ alimentorum coctione, aliis-
que

" que exinde accersitis morbis: Notan-
" dum etiam terrestriorem Cacao sub-
" stantiam crateris fundum petere, ubi
" ejus potus paratur, aliquôsque exi-
" stimantes id maximè alimentosum
" esse, eam simul haurire, Quod non si-
" ne præjudicio est noxa fieri potest,
" cùm pars hæc crassa, terrestris & ob-
" struens melancholicum generet suc-
" cum, aliáqe pariat incommoda.
" Eam igitur vitet qui sanitatis suæ
" curæ volucrit, reliquâ parte succu-
" lentâ contentus.

Cap. III.

De qualitatibus ex Chocolatæ ingredientium mixtione resultantibus.

EXaminavimus in superiori capite singulorum Chocolatæ ingredientium qualitates. Sed hoc non sufficit. Dubium enim esse potest quænam ex eorum mixtione resultet ac prædominatur, quo hujusce composi-

tionis usus sanitatem nobis proponen-
" dus non ignoretur. Calida quidem
" esse, inquit Colmenero, omnia ferè
" ejus ingredientia observantur, unde
" totam calidam esse quis putabit. Sed
" animadvertendum Cacao, aliorum
" omnium quantitatem in ea superare,
" cujus cùm summè frigidus sit, alia
" concomitantia ingredientia frigidas
" terrestrésque partes duntaxat corri-
" gunt. Sicut igitur duo medicamenta
" contrariæ qualitatis suâ mixtione
" temperatam compositionem effi-
" ciunt, ita actione & reactione frigi-
" darum Cacao particularum & alio-
" rum calidorum ingredientium, Cho-
" colata temperatam qualitatem à me-
" dio parùm dissitam obtinet. Asseri
" ergo potest, si præcipuè piper &
" Cariophylli eximantur, merè tem-
" peratum esse, ut experientia & ra-
" tione probari potest. Experientia
" enim, supponendo cum Galeno om-
" ne temperatum medicamentum fri-
" gida excalefacere, & calida refrige-
" rare, ut aqua tepida frigidam cale-
facit,

" facit, calidum refrigerat, patet &
" constat qua ratione Chocolata, ut
" fertur, stomachum frigidum calefa-
" ciat, frigidumque refrigeret. Id in se ipso expertum esse testatur idem Autor: ubi enim ex ægrorum visitatione excalefactus redibat, indigenarum persuasione Chocolatæ craterem hauriebat, quo sitim temperari, & refrigerari se persentiscebat. E contra verò ubi manè chyli reliquiæ crudæ indigestæque debilitabant & infrigidabant, ab eodem potu manifesto stomachum roboratum & incalefactum sentiebat. Sic experientiâ constat ab illius usu omnis sexus, ac ætatis temperamentique oppositi plurimos bene se habere: indicio qualitates in iis prædominantes non augeri, quod Hippocrate teste, morborum est scaturigo. Observo etiam hunc potum, neque caput tentare, neque sitim provocare, imò eo sumpto mihi in sequenti pastu bibendi minorem fuisse necessitatem, neque etiam arteriarum pulsum agitare, quæ omnia caloris

ſunt effectus, ut cum vino, vini ſpiritu, aliiſque calefacientibus liquoribus, ſi paulò nimia aſſumantur copiâ, accidit. E contrà oppoſitos effectus non producere, veluti ſomnum, ſtomachi debilitatem, pulsûs tarditatem, corporiſve gravitatem, quæ frigiditatis effectus ſunt, ut in oleribus, leguminibus, lacticiniis, & aqua obſervatur. Unde, ut diximus, inferendum hanc compoſitionem temperatam eſſe.

Tandem ut experientiæ ratio in ſubſidium veniat, notandum omnes Cacao partes non eſſe frigidas, ſed non paucas butyroſas, ſulfureas ac inflammabiles, conſequentérque calidas, frigidis vix medium partem conſtituentibus, unde accidit ut utrarumque & aliorum calidorum ſecundo & tertio gradu ingredientium permixtione, compoſitum conflari in primis qualitatibus temperatum: veluti calida manus frigidâ admiſſa & tractatâ, temperata utraque evadit, aut athletæ duo viribus omnibus dimicantes,

cantes, tandem debilitantur & quiescunt; Omne quippe agens, teste Aristolete, æque ac patiens patitur, ferrum secans secando obtunditur, res calefacians calefaciendo refrigeratur, pellénsque pellendo repellitur. Ita
" idem hoc in casu evenit. Inde con-
" cludo, subdit Colmenero, melius es-
" se, si Chololata utamur, aliquo post-
" quam confecta est tempore, post u-
" num verbi gratiâ, mensem; quàm
" recenter paratâ. Videtur enim hoc
" tempus necessarium esse, ut debili-
" tentur ingredientium qualitates, ac
" mediam obtineant temperiem. Sic
" Galenus Philonio uti ante sex men-
" ses verebatur, quòd ex opio, pipere,
" aliisve oppositis concinnabatur. Et
" quidem experti sunt non pauci
" Chocolatâ recenti malè se habere &
" stomachum laxari, eo quod Cacao
" pingues & butyrosæ partes à terre-
" stribus nondum victæ & correctæ
essent. Et ratio suadet. Si enim butyrosum solum bibatur, etsi jam Chocolata vetusta sit, stomachum rela-

xat, non ſecus ac recens adhuc eſſet.

Fatendum ergo eſt Chocolatam non ita frigidam eſſe ac Cacao, nec ita calidam ut alia ingredientia. Sed actione & reactione moderatam ipſi temperiem conciliari, ſtomacho calido & frigido æque commodum: modo mediocri quantitate & ætatis menſtruæ ſumatur; inde fit ut omnes ferè qui ea utuntur tum in Indiis Occidentalibus, tum in Hiſpania, quaſi ſibi utilem laudare ſoleant. Male igitur ille Marchenenſis Medicus qui de ea ſcripſit, Chocolatam exiſtimavit obſtructiones parere: obſtructis enim viſceribus corpus tabeſceret, cùm tamen è contra pinguia ſoleat reddere corpora.

Cap. IV.

Quibus affectibus Chocolata conveniat.

Quamplurimi Chocolatâ utuntur potiùs in conſuetudinem & deli-

delicias, quàm morbi curandi aut præcavendi causâ. Iis quidem, si bene habent, uti liceat. Sed quia Medicina varia esculenta & potulenta pro variis affectibus seligere solet, ita quibus apta est Chocolata non est silendum. Brevior tamen ero quia cùm hic potus non ita apud nos vigeat, ac præcedentes de quibus tractavimus, pauca nobis suppetunt experimenta, quibus ejus vis fulciatur.

Primò quia hujus compositionis præcipua ingredientia sunt stomachica, ut supra notavi: sequitur necessariò hanc ipsi inesse qualitatem. Ergo qui stomachum colicâ, diarrhæâ, flatibus aut super purgatione exhaustum habet, utilem sibi hunc potum experietur. Ideo frequentiùs in America quàm in Europa usurpatur, quòd illic stomachi debilitas sit frequentior.

" Quod ad me attinet, inquit *Thomas*
" *Gage*, per duodecim annos integros
" continuò Chocolatâ usus sum, sum-
" mo mane cyathum unum hauriens,
" alterum hora nonâ aut decimâ, ter-

"tium horâ unâ aut alterâ poſt pran-
"dium, ultimum quartâ aut quintâ
"pomeridianâ. Sed cùm veſpertinis
"horis ſtudio incumbere volebam,
"alium ſeptimâ aut octavâ ſumebam,
"quo facilè ſtudium ad horam noctis
"duodecimam prorogabam. Si verò
"prædictis horis caſu aut negligentiâ
"propinare omitterem, tunc ſtomachi
"debilitatem & quaſi cardialgiâ ten-
"tabar. Ita ut hoc pacto per annos il-
"los duodecim firmâ valetudine gau-
"derem, obſtructionibus, febri, om-
"nique alio affectu immunis, Aliis
"tamen nolim eandem quam mihi
"normam præſcribere, nec Medici
"partes agens, potus hujuſce doſim
"ac tempus præſcribere, multò mi-
"nus temperamenta, morbóſque qui-
"bus conveniat definire. Obſeruavi
"tantùm ab eo malè habuiſſe quoſ-
"dam, vel quia ſacchari nimium ad-
"miſcebant, quod ſtomachum rela-
"xat, vel quia nimiâ copiâ propina-
"re ſolebant. At ſanè non Chocolatæ
"accidit, ſed aliis omnibus liquori-
bus,

bus, qui si nimis potentur, quamvis "
aliàs optimi, noxii penitus evadant, "
Ergo si ab ejus usu obstructiones na- "
tę sunt, id ab ejus assumpta copia eve- "
nit, sicuti namque cùm vinum plùs "
nimio potatur, non ampliùs roborat "
& calefacit, sed frigidos morbos ge- "
nerat, naturâ illud vincere, aut co- "
piam hanc in probum alimentũ ver- "
tere non valente: ita si Chocolatæ "
nimiæ quis indulgeat, pingues ac "
butyrosæ partes quibus abundat non "
ritè ubique per corpus distribuuntur, "
& necessario in capillaribus hepatis "
venis restitant, ubi infarctus & ob- "
structiones gignunt. "

At ne vanâ curationis spe deludantur, sciendum has stomachi debilitates quibus convenit hic potus intelligi, quæ ab inanitione procedunt, sive parum nutrientia qualia in America, alimenta sint, sive corpus & stomachum vacuatio aliqua exhauserit, sive aër nimium subtilis assumpta alimenta justò citiùs dissipaverit, ut in regionibus frigidis ac montanis in quibus

ſemper viget appetitus, accidere ſolet. Verùm ſi hæc debilitas ortum ducat à chylo corrupto, crudis indigeſtiſque humoribus in ſtomacho repugnantibus, qui quidem non ſolùm appetitum minuendo functionem ejus debilitant, ſed etiam exitum quærentes quâ data porta per diarrhœam & vomitum excluduntur, aut cardialgiam, & vomiturionem excitant, in hoc, inquam, caſu peſſimum eſt remedium Chocolata: cùm enim glutinoſa & butyroſa ſit, hiſce viſcidis humoribus permixta fermenti ſtomachi aculeos magis adhuc obtundit, ejuſque ſymptomata auget. Ægrotum in ſimili ſtatu verſantem audivi, ſe cùm amici cujuſdam ſuaſu binos Chocolatæ cratores hauſiſſet, in pejus iviſſe, donec intra decem aut duodecim dies ſuperveniente bilioſorum & viſcoſorum humorum vomitu, tandem veluti calcem quandam Chocolatam olentem evomuerit, quæ in ventriculi fundo indigeſto totidem dies repiterat. Eodem modo ſi colicus dolor ex ſubtilibus, bilioſis, acribus inteſti-

testinaque erodentibus humoribus oriatur, Chocolatæ aliquot cyathi eos temperare & obtundere poterunt. Verùm si à pituita vitrea intestinorum parietibus agglutinata originem ducat, aliud omnino quàm Chocolata usurpandum videtur præsidium. Omnes fermè Prædicatores ab ejus usu sive ante sive post Sermonem optime se habent. Ante Sermonem pectoris & vocis vires diutiùs quàm jusculum sustinet: post verò, exhaustas corporis vires reparat. Convenit & iter facientibus: ideo in Americæ itinerariis familiarem illius usum à peregrinatoribus adoptatum legimus, manè antequam itineri se committant, & vesperi absoluto diei penso.

Chocolatum quicunque bibunt, eam multùm nutrimenti corpori suppeditare fatentur, ita ut jusculum ex carne nec tamdiu nec tam fortiter nutriat viresque sustentet. Multi qui sanitati gratiâ ad ejus usum devenire, tribus per integrum diem crateribus fuere contenti, nec inde vires minutæ. A-

micus quidam meus vulgaria alimenta ob morbum ferre non valens, Parisiis Lugdunum rhedâ vectus per undecim dies tres duntaxat cyathos quotidie hauriebat, ac bene se habebat. Haustus matutinus facilem reddit prandii expectationem.

Hæc Chocolatæ nutriendi facultas ab omnibus concessa *Calderam* Medicum Hispanum movit, ut in Tractatu cui titulus *Tribunal Medicomagicum*, eam statuerit jejunium frangere: donec Cardinalis Brancacii rationibus convictus sententiam mutaverit. Is enim dissertationem hac de re in lucem emisit, cujus mentionem faciunt Ephemerides Gallorum anni 1666. his verbis, quæ referre hîc non piget, cùm forte à multis non fuerint lecta.

Sicut in Europa vini defectu cere- "
visiâ utimur, ita in America Choco- "
latam usurpant. Potus hic ex qua- "
dam pasta confectus est, cujus basis "
est arboris fructus *Cacao* dictus, quo- "
rum cinnamomi, piperis & vanillæ "
fœniculum redolentis parum admi- "
scetur.

ſcetur. Paſtæ hujus uncia ſumitur "
cum ſacchari ſemuntia ut palato gra- "
tior reddatur. Americani hunc de- "
pereunt potum, tantâque copiâ in "
nova Hiſpania potant, ut ſingulis "
annis duodecim librarum pondo "
Milliones ſacchari in eum impen- "
dantur. Eoque habent pretio, non "
tantùm quia guſtui pergratus, ſed "
quia mirâ ad ſanitatem conſervan- "
dam pollet facultate. Aiunt enim di- "
geſtionem juvare, frigidos nimis ſto- "
machos calefacere, calidiores verò "
refrigerare, aliiſque quas Hiſpani "
Medici extollunt viribus donatum "
eſſe. "

Allatâ ex America in Europam "
Chocolatâ, uſus ipſius in Hiſpania "
ita invaluit, ut eâ carere extrema pu- "
tetur miſeria. Et in Italia quamplu- "
rimi cujuſvis conditionis, imo & Re- "
ligioſi, quotidie huic indulgere potui "
aſſueverunt. At jejunantium natus "
ſcrupulus celebri quæſtioni locum "
dedit, quæ Caſuiſtas diviſit, utrùm "
ſcilicet Chocolatæ potus die jejunii "

Ecclesiæ præceptum non frangant. “
Difficultatis nodus in eo versatur “
quòd vulgaris post D. Thomam “
Theologorum opinio sit, cibum dun- “
taxat, non verò potum jejunium rum- “
pere. At Chocolata potus quidem “
vulgô censetur, verùm à quibusdam “
inter cibos annumeratur, cùm soli- “
dum præbeat alimentum, ita ut *Stubbe* “
Medicus Anglus qui de Chocolata “
tractatum edidit, expertus sit plùs “
unctuosi & nutrientis humoris ex “
Cacao uncia, quàm ex bovinæ aut “
vervecinæ carnis integra libra elici, “
Editâ tamen dissertatione asserit Car- “
dinalis Brancacius, nullo pacto Cho- “
colatam jejunium frangere. “

Ejus præcipua ratio est quòd sit “
potus, talisque audiat in America, ut “
apud nos vinum & Cerevisia: unde “
concludit si vini & Cerevisiæ potus “
jejunium non frangant, æque licitum “
esse Chocolatam bibere: præcipuè “
cum in singulis crateribus unica sit “
uncia, quam nec pars media Cacao “
subingreditur. Ad id verò quod obji- “
ciunt

ciunt multæ esse alimoniæ, respon- "
det idem adversus vinum dici posse, "
cùm ex Galeno sint quædam vina "
æque nutrientia ac porcina caro, quę "
solidissimum putabatur alimentum, "
ideóque Athletis exhibebatur; item- "
que adversus cerevisiam quæ ex fru- "
mento & hordeo alimentis polytro- "
phis paratur; nec tamen inter escu- "
lenta censentur, sed inter potulenta "
quæ juxta communem Theologo- "
rum sententiam jejunium non rum- "
punt. "

Prudenter verò idem Cardinalis "
monet, etsi Chocolata, sicuti nec vi- "
num jejunium frangat, id tamen præ- "
textui esse non debere eâ abutendi & "
majori copiâ bibendi. Tunc enim "
peccatum non esset contra legem Ec- "
clesiasticam jejunium imperantem, "
sed contra legem naturæ temperan- "
tiam jubentis. Et quamvis immo- "
deratè non potaretur, si tamen con- "
sultò fieret, ut Ecclesiæ lex violare- "
tur, prava esset intentio, quamvis "
per se actio crimine foret libera: & "

punitio infligi mereretur non ob vio- "
latam legem, sed ob violationis in- "
tensionem. "

Eædem Eruditorum Ephemerides "
hæc habent sequentibus paginis. "
Quidam, inquiunt, id reprehende- "
runt quod diximus Chocolatam sto- "
machos frigidiores calefacere & cali- "
diores refrigerare. Sed nemo Medici- "
næ gnarus id mirabitur. Docet enim "
universa post Galenum schola, ean- "
dem causam in natura effectus cōtra- "
rios in variis subjectis sæpe produce- "
re, quod rerum temperatarum est "
privilegium. Sic manus moderatè "
calida, ille qui nimium calidus est "
frigida, ei verò qui frigidas calida ap- "
paret: & sicut calidum refrigerat, ita "
frigidum calefacit. Æqualiter enim "
res temperatæ contrariarum quali- "
tatum sunt participes. Unde omne "
temperatum caloris ac frigiditatis "
pares possidens gradus, in calidum "
frigores gradibus, in frigidum calo- "
ris gradibus agit. "

Idem in Morali Philosophia accidit.
Sicut

Sicut enim in medio virtus ſtat, ita utrumque extremum paribus oppugnat viribus. Sic fortitudo quę timidos in prælio incitat, eadem temerarios retinet. Ne cui ergo mirum videatur ſi Medici Hiſpani Chocolatam temperatam eſſe cenſentes, ipſi contrarios effectus pro varia utentium diſpoſitione affigant.

Cæterùm non ſolùm nutrit optimè, ſed etiam impinguat Chocolata. Teſtem non abdicandum profero Thomam Gage. Ait enim ſe audiiſſe à Medicis Americanis, vidiſſeque in permultis, etſi in ſeipſo non expertus ſit, eos qui huic potui indulgent, quadratos & pingues fieri, quod creditu difficile, cùm ingredientia omnia Cacao excepto emaciare potiùs deberent, quia calida & ſicca in tertio gradu, & frigidum & ſiccum in Cacao prædominans nutriendæ & augendæ corporis ſubſtantiæ videatur ineptum. Verùm cum eo reſponderi poteſt, Cacao partes nutientes eas eſſe propriè quæ butyroſæ ſunt, quibus alia calida ingre-

dientia vehiculi instar sunt, ut ad hepar, viscera & partes carnosas ritè distribuantur: ibique in carnem & pinguedinem facessant.

Hic tamen effectus non secus ac alii, universalis non est. Eos enim quibus obstructiones pariet, præpeditâ alimento viâ, potiùs emanabit defraudato scilicet nutritiis succis universo corpore. Et sanè Chocolata non solùm in iis qui nimiam potant obstructiones generat, sed etiam in quibusvis jam ad obstructiones dispositis, vasaque lactea exilia, depressa aut infarcta viscido ac gypseo humore habentibus, in quibus terrestres ejus partes restitant & obstructionem augent. Itaque ab ea abstinere debent juvenculæ chlorosi laborantes, aliique omnes obstructionibus affecti. Ultimis hisce annis in hac urbe apertum est cadaver cujusdam viri qui nimium Chocolatæ indulgebat, in quo reperti sunt in fellis cystide viginti saltem calculi, quos non immerito hujusce liberalioris potus soboles esse putarunt. Nihil hæc ipsi derogant.

Mode-

Moderatum usum, ut Hispanus Doctor *Marradon* Chocolatæ minimè amicus, improbare nolumus. Imo detrimentum quod aliquando affert, probat invictè ejus emolumentum, ubi corpus in statu versatur opposito. Sic quia viscidis ac gypseis existentibus humoribus non convenit, meritò concludendum ubi nimium fluidus & acris est sanguis utilem fore ipsius scilicet incrassatione & temperatione. Proindeque tussi importunæ, febri hecticæ diarrhœæ, similibusque morbis curandis non imparem. Et hæc dicenda habebam, quæ si alicujus sanitati conferant, exiguo labore satis compensatum esse me putavero.

Sed ut, in quantum mihi licet, nihil hîc desit, subjungo Dialogum à Bartholomæo Marradon Marchenensi Hispaniæ Medico, olim Hispanicè Seviliæ editum.

DIALOGVS
DE
CHOCOLATA.

Interlocutoribus, Medico, Americano & Cive.

Medicus. EST in Indiis vestris & in Hispania familiaris quidam potus Chocolata dictus, ac ut existimant medicamentosus, cujus vires nunc disquirere volupe est.

Americanus. Paratur ex fructu cujusdam arboris in Hispania nova, cujus folia Maliarantiæ foliis similia, sed majora sunt. Fructus verò cucumeri magno striato ac rufo persimilis est, granis sive parvis amygdalis quas *Cacao* vocant gravidus, quæque pro majori aut minori mole in quatuor distinguuntur species sub aliarum arborum umbra plantatur, ac eam solis æstus adurat

adurat ac exſiccet. Hi *Cacao* inter omnes merces pluris habentur, eo quòd monetæ loco inſerviant, & compoſitionem celebrem *Chocolatam* ſubingrediantur.

Medicus. Vidi quidem & deguſtavi, ſed ut verum fatear, neque pro moneta, neque pro potu mihi arridet, quocunque elogio extollatur. Celebris nominis Medicum quidem audii, qui magna de ea narrabat tum ob quæſtum quem ex tabellis aut conſerva ad hanc compoſitionem neceſſariis faciebat, tum ob effectuum ejus experimenta in variis quibus exhibebat ægrotis. Quod ad Cacao ſelectionem nonnihil virides adhuc colligendi, & tamen ſicciores & vetuſtiores ſeligunt, nihilominus ſapore aſpero, aſtringente & ita ingrato donatos, ut multi qui fructum deguſtarunt ab hoc potu abhorreant. Qui illo utuntur refrigerans eſſe aiunt, nec unquam, teſte experientiâ, inebriare. En ergo Cacao qualitates ubi quis in permixtis utitur, deſiccantes nempe & aſtringentes, ac proinde terreſtres ac

ſcera quibus calorem ſuum inureret penetrare poteſt. Et propterea Eruditores Medici aquas calidas & aromaticas cinnamomi, aliaſque ſimiles, non uſurpant, niſi priùs ad Balneum Mariæ fuerint diſtillatæ.

Americanus. At dic mihi, quæſo, utrùm Chocolata æquè malè ſana ſit ac nicotiana.

Medicus. Minimè quidem, ſed Author ille qui generalem Hiſtoriam Plantarum ſcripſit (*Benzo* referente Cluſio Exotic. l. 2. c. 20.) quique hunc potum parari vidit in *Nicaragua*, & aliis Hiſpaniæ novæ locis, ait eum eſſe porcis quàm hominibus convenientiorem, attamen vini defectu ſeſe huic etiam aſſueviſſe. Unde concludendum vini inopiam in America Chocolatæ inventionem dediſſe, qua quidem variis modis, varioque ſapore utuntur, quia ingredientium maſſa quæ ſuper lapide *Metate* dicto, à quibuſdam aquâ diluitur, ab aliis verò *Atollâ*, antiquo Americanorum potu; qui ex Indico frumento cocto & loto paratur, non

dissimili ab Amylo quod in Hispania ex aquis convenientibus propinatur. ægris, Hæcautem Atolla sola exhibita temperata est, ut ex dulci & grato sapore conjicere est, qui ab Amygdalis quarum temperies est moderata, non admodum differt. Unde Hispaniæ novæ Medici utiliter illam cum saccharo ægris suis præscribunt: modò viscerum fervore non laborent, quo in casu juxta Hippocratis & Galeni doctrinam, panatis, ptisana & hordeatis, ut in Hispania fieri assolet, utuntur.

At Chocolatæ usus ita urget in omnibus Occidentalibus Indiis, ut platea nulla sit, forumvè nullum, ubi non reperias Nigram aut Americanam mulierem cum suo tentorio, suo *Apastlet* seu vase huic parandæ, ligno denticulato instar fusi quo in Hispania filum contorquetur, & refrigeratorio quo aërem excipiunt ad spumam refrigerandam. Accipiunt primò istæ mulieres placentæ Chocolatæ portionem quam aquâ diluunt, spumamque separant, quæ optima & præcipua ejus est

sub-

ſubſtantia, immittuntque in crateres *Tecomates* dictos quibus illę circumdantur, adſtantibuſque Americanis & Hiſpanis diſtribuunt cum Atolla calida, quam in ollis juxta ſe habent, cuique magnas tribuunt vires, miroſque effectus. Quidam hunc potum tinctum & coloratum volunt *Achiotâ*, quæ nihil aliud eſt quàm pulvis ſive paſtillus ex fructu quodam paratus, quem aiunt in colica præſtantiſſimum eſſe remedium. Sunt enim Americani magni impoſtores, qui plantis ſuis magna nomina imponunt, ut famæ laudem acquirant. Hæc de Chocolata quæ in nundinis & foris vulgatiſſima venditur. Fit enim aliàs & varii coloris quam *Xocoatole* & *Chillatole* nuncupant. [Quæ quidem Chocolatæ fit nuncupatio ex diverſæ Atollæ permixtione, aliaſque multas ejus ſpecies refert du Laët lib. 7. c. 30. *Xocoatole* nomine intelligunt aquam acidam ex frumento Indico in aqua maceratam, & per noctem aëri expoſitam. *Chillatole* ex hac aqua cum *Chilles* ſive pipere mixta.]

Quod ſpectat ad Chocolatam quæ domi ſit, amicis, viciniſque offertur, præcipuè in Monialium ædibus; quæ in tabellas efformatur quas *Pinolen* vocitant, quæque frigidè veſperi bibitur, & ſi iiſdem conſtet ingredientibus, nomine tamen & qualitate differt, majorique habetur pretio. Ecce uſitatam Receptam inter politiores populos, & præciſam ad hanc compoſitionem ſingulorum ingredientium doſim.

Recipe Cacaos, 700. *ſacchari albi* ℔iß. *cinnamomi*, ℥ij. *Chilles ſeu piperis Mexicani, Pimiento etiam dicti, grana* XIV. *Caryophyllorum* ʒß. *Teſactæ* (id eſt *vanille* ſive *Campéche*) *Siliquas* iij. *vel ejus loco aniſi* ℥ij. *Achiotæ quantùm ad colorem ei communicandum ſatis erit, quod fortè avellanæ molem æquabit. Aliqui Amygdalas; aut avellanas addunt. Ex his torrefactis eſt ſuper lapide metate tritis cum ſaccharo paſta fit, quæ pyxidibus includitur, cui addunt nonnulli aquæ naphæ guttas aliquot, vel moſchi aut ambari griſei granum, vel ſcolopendriæ pulverem.*

Quod ad utendi modum ſive in potus, ſive in cibi forma, ſumitur

quotidie

quotidie mane Chocolata cũ Macarone aut Biſcocto: ſicuti in Hiſpania ſumere ſolẽt Amygdalatum, Avellanatũ, Ovum, ſeminum frigidorũ paſtum, aut Amylum. Hos autem ex hordeo, farina, ſaccharo compoſitos cremores, excalefactis & emaciatis dari non abſonum eſt. Sed Chocolatam omni tempore, & horâ exhiberi, & cuivis ſexui, ætative propinari, hoc ſanè & reprehendendum & vituperandum eſt.

Americanus. Horum teſtis eſſe poſſum. Quamplures enim vidi ita Chocolatæ aſſuetos, ut ab ea nunquàm abſtinere poſſent. Imo in quodam maris Littore, quo aquæ hauriendæ causà appulimus, Presbyterum vidi Miſſam celebrantem, qui cùm eſſet admodum pinguis & fatigatus, neceſſe habuit ſedere ante gratiarum actionem poſt communionem, & Tecomaten Chocolatâ plenum ab ancilla oblatum exhaurire, quo Deo juvante miſſam abſolvere potuit.

Medicus. Excuſari merebatur ob infirmitatem. Sed qui ſani ſunt &

extra necessitatem, nihil consuetudini dare debent. Hoc enim præcipuè Religiosos, quorum virtus exemplo nobis esse debet, minimè decet.

Civis. Et quidem ego ab eo tempore quo in Americam veni, id observavi, & meismet oculis usurpavi, Chocolatæ craterem durante officio divino in Ecclesiis adstantes multos haurire.

Medicus. Bone Deus; quænam erga divinum cultum irreverentia? & quæ civilitas & honos erga alios præsentes. Id certè nequaquam fieri deberet. Cæterùm inter alia incommoda quæ hic potus affert, existimo præcipuam causam obstructionum, pallidi virginum coloris, & hydropis, quorum in America proventus est maximus, Chocolatæ & *Cacao* tribui debere: cùm terrestris & frigidæ sint naturæ. Domicellæ instar Amygdalarum comedunt, sicque abutentes sexcentos sibi accersunt morbos præcipue cachexiam, pravumque faciei colorem.

Civis. Probè mihi noti sunt hi potus,

tus, ſed mihi juſculum acceptius eſt. Bonæ fidei eorum qui bene inde ſe habent Chocolatam relinquo. Num enim ſanis æquè placet comeſtus, ac pernæ aut botuli fruſtum, vel perſicorum, & curtipendilorum paſtam, aliáſve quæ hîc parantur conſervas: num verò epotus æque palato arridet, ac vinum *S. Martini, Ciutad,* aut *Paroximenes*, ſeu Patris *Ximenes* Andaluſienſis. Ac ſanè quicunque ſobriè & temperatè vivunt, abſolutè negabunt potum hunc ſuſtentando corpori eſſe idoneum, nectarique toties decantato comparandum, quippe qui caput tentet, & alia pariat incommoda, cùm è contra infinitos videamus aquam crudam aut coctum cinnamomi momento, aniſo, aliiſve cognitis aromatibus bibentes diutiſſimè ſanos & vegetos abſque vino vivere.

Medicus. Variis Medicinalibus vinos uti poſſemus à Dioſcoride deſcriptis, aut à Wechero ex aliis authoribus allatis, quibus, ingredientibus & eorum doſi cognitis, felicem in mor-

bis ſucceſſum experimur.

Americanus. Coronidem imponam Chocolatæ facultatibus, ubi dixero frequentiorem ejus uſum inopiam Hiſpaniæ novæ cauſari, cùm alias omnes, domeſticas ſuperet impenſas, & ſaccharum quod additur ad librarum duodecim milliones & ſemis accedat, Nec omittendum huncce potum mulieribus familiarem vindicandæ zelotipiæ occaſionem dediſſe, veneniſque viros intoxicandi, quæ ab Americanis fæminis artium harum peritiſſimis & à Dæmone edoctis, didicerunt. Ideoq; harum frequentationem ſapiens quiſque vitare debet, ob ſortilegij ſuſpicionem. Scandala ſilebo & homicidia mihi à Ieſuita in urbe Mexico prædicante narrata, ac hujus ope patrata. Vnde omiſſis aliis quæ affert incommodis, Chocolatâ abſtinere deberemus, vitandæ familiaritatis & frequentationis causâ, cum natione veneficij & pravarum artium adeò ſuſpecta.

FINIS.

INDEX

Capitum Tractatus de CAFE'.

INDEX

Capitum Tractatus de Chinensium THE'.

INDEX

Capitum Tractatus de CHOCOLATA.

FINIS.